

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

ЯК МАЛЯР.

написав

Ол. Новидький

Щ 14

Ол. Новицький.

П

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

ЯК МАЛЯР.

Львів—Москва.

1914.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

Ц 145.7 (2-71)
+ Ц 154.5-7 (2-81)

Типо-литографія Т-ва И. Н. КУШНЕРЕВЪ и К^о. Пименовская ул., соб. д.
МОСКВА — 1914.

I.

Творчість Шевченка як маляра давно вже притягала увагу дослідувачів та біографів його. Та се ї зрозуміло. Навіть особи мало причасні до штуки не могли не зацікавити ся нею, знаючи, що вже змалку Шевченко виявляв непереможне пориванне до малярства, що се пориванне нарешті привело його до Академії штуки,—він став там одним з улюблених учнів тодішнього світила Академії, Карла Брюлова, набув титул „свобідного художника“, а потім і академіка. Крім того, протягом усього життя непереможно тягло його до сієї штуки: „Мені заборонили ще й малювати, відняли найблагороднішу частину життя мого“—писав він у засланні ¹⁾; „найбільше мені мук задає, що малювати мені не дозволяють“ ²⁾; „дивити ся і не сміти малювати,—се така мука, яку зрозуміє тільки суцїй художник“ ³⁾.

Все се показує, що малярство було його справжнім призваннем, якого не міг придушити в нім навіть першорядний його поетичний талант. Отже не диво, повторяю, що кожного, хто тільки займав ся студіюванням Шевченка, цікавило питання про значінне сього боку його таланту. Та проте так мало до сього часу се питання розроблене, що висновки дослідувачів просто протилежні. Одні вважають, що Шевченко вродив ся маляром, а літературна слава згубила його; інші, навпаки, твердять, що в малярстві він був лише фотографом окруження, та що твори його пензля або олівця цікаві тому тільки, що він великий поет. Одні докоряють йому за те, що рисунки й малюнки його не відповідають його поетичним ідеалам; інші, навпаки, бачать в сім позитивний бік, запевняючи, що поетичні його ідеали шкодили його малярській творчості. Оскільки мають рацію такі висновки, ми зараз побачимо.

Ще з самого дитинного віку в Тараса прокинула ся велика охота до малярства і показала ся кебета до нього. Зовсім маленьким хлопчиком, він, де і на чому тільки можна було, виводив крейдою або вуглем свої

¹⁾ Кобзарь Тараса Шевченка. Част. III. Записки. У Львові. 1895, ст. 18.

²⁾ Лист до С. С. Артемовського з Новопетровського, 1 липня 1852 р. „Основа“. 1862, ст. 10.

³⁾ Лист до княгини В. М. Рєшніної, 24 жовтня 1847 р. „Кіевск. Стар.“ 1893, ст. 262.

малюнки. Коли ще він вчив ся в дяка Богорського, спізнав ся там із малярами з сусідних сіл: Хлипнівки, Лисянки й Тарасівки, що теж могло мати свій вплив на нього. Та дійсно, коли Тарас втік від Богорського, він подав ся якраз до маляра-дякона у Лисянку, а коли на четвертий день свого перебування запевнив ся, що тут нема чого доброго чекати, знову втік у село Тарасівку, до дяка-маляра, що був звісним на цілу околицю, намалювавши велико-мученика Микиту та Івана Воїна. „До сього Апелеса— каже Шевченко у своїй автобіографії—вдав ся я, твердо ставши на тому, щоб перетерпіти усі прикrostи, які, здавало ся мені, неминуче злучені з наукою. Загарливо бажав я переняти у того дяка-маляра хоч частину його малярської штуки. Алез! Апелес уважно подивив ся на долоню моєї, левші і відрізав, повідавши, що у мене нема ні до чого кебети, навіть ні до шевства, ні до бондарства“. Після того він попав до маляра у Хлипнівку. Сей продержав у себе Тараса два тижні, запевнив ся, що дійсне він має і охоту, і хист до малярства і згоден був взяти його в науку, але не зважив ся прийняти його до себе, як кріпака, без панського дозволу, і Шевченко мусів звернути ся до правителя свого дідича, Дмитренка. У той самий час, останній, по дорученню сина дідича, П. В. Енгельгардта, набирав йому челядь. Він забрав і Тараса до сього гурту і вирядив його до панського двору, поручав його вдачним на маляра покоєвого. Але пан не дуже звернув увагу на сю атестацію й повернув Тараса на козачка. У сім стані Шевченко був у нього у Вильні. Се було вь осені 1829 року.

Про сей час життя Шевченка ми не маємо певних даних,—сам Шевченко нічого не лишив про се. М. Чалий оповідає зі слів Сошенка, та з нього повторює і О. Кониський, що коли Енгельгардт переїхав до Варшави, то віддав Шевченка в науку до якогось маляра, що, прийшовши до пана через пів-року за грішми, повідав йому, що в Шевченка вельми видатна кебета малярська, а пан, яко людина практична, зрозумів власну користь, якої можна буде йому зажити, коли він матиме з свого кріпака доброго портретника. Тоді пан віддав його до звісного у Варшаві маляра Лямпі.

Сеж ми вже певно знаємо, що 7 грудня р. 1829 він був ще у Вильні, а в початку р. 1831, коли ще не у кінці 1830 р.—вже в Петербурзі. Так що на всю науку в Лямпі лишаєть ся часу не більше як пів-року.

Але жадний з біографів Шевченка не звертає уваги на один лист Тараса до Бр. Залеського, 10 лютого 1854 р. ¹⁾, де він пише, між иншим: „можу сказати тобі тільки, що було казав колись до своїх учнів старий Рустем, професор малярства при колишнім виленьським університеті:—шість років рисуй, а шість місяців малюй, і будеш майстром“. Запитуємо тепер, звідкіля ж міг узяти сю цитату Шевченко? Ян Рустем дійсно був з року 1807 по 1835 професором малярства у Виленьському університеті й був взагалі людиною дуже світлою та щирою ²⁾.

¹⁾ „Кіевск. Стар.“ 1883, ч. III, ст. 613.

²⁾ Rastawieckiego Edwarda. Słownik malarzów polskich. T. II. Warszawa. 1851. Ст. 145—150.

З другого боку, з якого приводу Енгельгардт увесь час свого життя в Вильні й не думав вчити Тараса малярству, але як тільки приїхав до Варшави, то раз-у-раз почав його віддавати то до того вчителя, то до иншого. Чому було його брати від того невідомого маляра, що з охотою займав ся ним, і віддавати до другого, хоч би й ліпшого. Ми ж знаємо, що Енгельгардтови зовсім не треба було найліпшого з усіх, яких тільки можна було мати артистів, коли потім він у Петербурзі віддав його до Ширяєва.

Мені здасть ся певнішим, що се було в Вильні, що Шевченко вчив ся в невідомого для Сошенка маляра, себ-то останній забув його імя, та що сей маляр був ніхто инший, як Ян Рустем. Певне се було пізніше 6 грудня 1829 р., коли пан звернувши ся з балю заскочив Тараса, що копіював луб'яний портрет Платова і дуже покарав його за се, не тільки міцно поскубши за вуха, але ще на другий день висікши його в стайні, як тоді взагалі сікли кріпаків. Кажу, що се було пізніше, через те, що колиб він вчив ся вже в Рустема, то, певне, не почав би малювати луб'яні портрети. Але як-раз ся сама пригода і могла дати думку панови, що замість невдалого козачка ліпше мати вдалого власного маляра; Рустем же, як людина добросерда та освічена, побачивши в Тараса кебету до малярства міг згодити ся, мабуть і не за велику плату, взяти його до себе в науку. Коли ж пан зібрав ся переїхати до Варшави, то се він же міг порадити звернути ся там до Лямпі, висловивши тут до речі свій погляд на його талановитість; тому-то Енгельгардт, за сією порадою, перебуваючи в Варшаві і віддав його до сього Лямпі.

Як би то ні було, але й у того і в иншого артиста Шевченко був у школі дуже мало, і шукати їх впливу на його творчість, мені здасть ся, нема чого. Хоч д-р В. Щурат присвятив сьому питанню, що до Франца Лямпі, осібну статтю ¹⁾, але і з сієї статті, і з инших характеристик Лямпі ²⁾ ми не зможемо вказати такі риси сього маляра, що можна було б із певністю приписати подібні риси його впливу в Шевченка. Колиб Шевченко не був учнем Лямпі, всі такі риси він міг позичити й у Брюлова. Та дійсно такого впливу, як я вже казав, нема чого й шукати через брак часу його тутешній науці. Де тільки виявив ся вплив того чи другого з сих малярів, чи обидвох нараз, то в сім—що в Петербурзі Сошенко застав Шевченка, як він малював вже не з луб'яних портретів, а з яких би то ні було, а всеж-таки статуї—се показує, що він вже звичен був малювати з античних гіпсів.

¹⁾ Щурат В. Варшавський учитель Шевченка. „Неділя“, 1911 р., ч. 11—12.

²⁾ F r i m m e l T h. Zum Anton-Franz-Rollett—Bildnis von I. B. Lampi. „Blätter für Gemäldekunde. Bd. VI. Seite 71—73.

II.

Коли почало ся польске повстанне, Енгельгардт мусив покинути Варшаву й переїхав у Петербург. Се було чи з початку р. 1831, чи при кінці р. 1830. Тут знову порвала ся наука Тараса, і він знову був повернутий на лякая, й тільки після його „невідступного прохання“ пан віддав його, року 1832, на чотири роки до цехового маляра Ширяєва, людини такої жорстокої, що самою своєю появою він завдавав жаху своїм учням.

Праця тамо звісно не могла завдовольняти Шевченка, і він почав виходити з дому ранійше, ніж треба було на роботу, щоб заходити в Літній сад, де багато було статуй. Як я казав, він вже пізнав у своїх справжніх вчителів, що за-для поступу в малярстві треба малювати зі статуй. Не маючи інших таких оригіналів, він і почав малювати статуї, що в Літньому саду; а що се було так рано, що сонце ще не сходило, він не міг тушувати свої малюнки а лишав їх тільки в самих нарисах. Так він малював усе, що тільки впадало йому на очі: „тут було усе,— як він сам потім писав ¹⁾),— що обез’ображує Літній сад, починаючи з вертких богинь, що солодко всіхають ся і кінчаючи вродливим Гераклитом і Проклитом; на сам кінець кілька малюнків з горорізьби, що оздоблює деякі будинки: була тут і горорізьба з тих купідонів, що оздоблюють будинок архитекта Монферана на розі Фонарного переулка і набережжя Мойки“.

Раз випадково він зустрів ся тамо з земляком своїм, артистом І. М. Сошенком. Ся зустріч мала велику вагу для всеї дальшої долі Шевченкової.

Раздивившись в його малюнках, Сошенко зараз спостеріг у Тараса велику кебету до малярства й загадав, як би допомогти йому. Насамперед він познайомив його з відомим артистом і дуже доброю людиною О. Г. Венеціановим, з великоможним за той час конференц-секретарем Академії штуки, земляком В. І. Григоровичем, і тодішнім кумиром усього артистичного світа в Росії—К. П. Брюловим. Сам він пішов до Ширяєва та упрохав його не боронити Тарасови ходити до нього в свята та в будень, коли часом не буває роботи. Хоч з неохотою, але все ж таки Ширяєв згодив ся. Та от Шевченко з брудної майстерні Ширяєва опинив ся в товаристві найвидатніших людей свого часу.

Перш усього треба було допомогти Тарасови в розвитку його малярської кебети. Про се й задумав ся, тай дуже задумав ся Сошенко. Що тут робити? „Я почав мозкувати, чим би ліпше займати мого учня,— оповідає сам Шевченко за Сошенка в повісті „Художник“, де він передає своє житте тогочасне ²⁾). Мої домашні пристрої нікчемні. Я гадав про галерію античну: Андрій Григорович, кустос галерії—може б і згодив ся б:

¹⁾ Художник. „Кобзарь“. У Львові. 1895, ч. III, ст. 8.

²⁾ Ibidem, ст. 17—18.

также в галерії статуї так освітлені, що малювати річ неможлива. Довго я міркував, а потім, взявши 20 коп., вдався до живого Антиноя, натурника Тараса, щоб він пускав мого учня до гіпсової кляси тоді, коли там нема вчення. Так і стало ся. Цілий тиждень він і обідав в клясі; змалював голову Луція Вера... та голову Генія—твір Канови. Потім я перевів його до фігурної кляси і казав йому змалювати на перший почин Антиноя з чотирох боків... Після Антиноя мій приятель змалював Германіка і Фавна, що танцює“.

Ще до того він зробив малюнки з маски звісної натурниці Торвальдсена—Фортунаці, з маски Ляоконової, зі зліпка Мікеля Анджельо ¹⁾, Геркулеса Фарнезського з гравюри Служинського та з Аполіно—Лосенка.

Не задовольняючись сим, Сошенко, за допомогою І. В. Григоровича, повернув Шевченка до Товариства „Поощрення Художниковъ“. „Там був ще ²⁾ людський кістяк; а спізнати кістяк йому неминуче треба було, тим паче, що він з памяти малював анатомічну статую Фішера; а про кістяк нічого ще не тямив... На перший раз я сам взяв з шахи кістяк, посадив його на стілець, надавши йому виду найголінішого гуляки. Визначивши легенькими рисками загальне положення кістяка, я казав своєму учневи намалювати подробиці. Через два дні я з великою утіхою рівняв його малюнок до анатомічних літографованих малюнків Басина і спостеріг, що подробиці у його виразніше і вірніше... Він малював далі кістяк, надаючи йому різні становища, і статую повішеного Апольоном Мідаса. Усе йшло гаразд, своєю чергою“.

Окрім сих як-би клясових праць, Шевченко вже стрібував свої сили й на композиції. Раз приносить він до Сошенка невеличкий суверток паперу:—„Я отсе недавно, каже ³⁾, читав Озерова, мені там сподобав ся „Едиш в Атенах“, так я спробував компанувати“.

Він розгорнув свій суверток тремтячими руками й додав:—„Не встиг пером обмалювати“.—Се був перший твір його, який він відважив ся показати мені. Мені подобала ся його скромність, або, певніше, боязливність; се певна прикмета таланту. Мені подобав ся і твір його своєю простотою: Едип, Антигона, а геть далі—Полиник: тільки три особи. У перших творах рідко коли трапляється такий лаконізм; на перші спроби завджи беруть чимало осіб. Молоде виображіння не стискається, не скупчується в одно многоговірливе слово, в одну ноту, в одну рису; йому треба простору, воно ширяє, та ширяючи часто заплутується, падає і розбивається об твердий лаконізм“.

Але тим часом зима вже скінчала ся, і Тарасови треба було знову прийняти ся за роботу на свого хозіяна. Тоді Сошенко знову пішов до Ширяєва та умовив ся з ним, щоб дав Тарасови ще один місяць волі, за що Сошенко мусів написати портрет його. Тарас був такий радий тій

¹⁾ „Художник“, ст. 9 і 13.

²⁾ Ibidem, ст. 24—25.

³⁾ Ibidem, ст. 21.

невеличкій крупинці волі, що „його виразна твар парубоча сяяла радощами і повним щастем“, але під кінець цього місяця він занедужав на горячку так, що довело ся відвезти його до шпиталю св. Марії Магдалини, де він і пролежав два тижні на постелі й потім ще більше місяця пробув у шпиталі. Сошенко провідував його що дня по кільки разів. Коли йому полегшало, він став сумувати без праці. Тоді Сошенко дав йому підручник до лінійної перспективи проф. Воробева „укупі з циркулем і трикутником ¹⁾ і тут же проказав йому першу лекцію лінійної перспективи. Другу і третю лекцію не треба вже було йому вясовувати, бо він так швидко обдужував і добре розумів математичну науку, хоча не знав чотирох правил арифметики“.

А тим часом шло й інше діло. Приятелі його добре розуміли, що доки він кріпак, то даремна річ думати про певне полішшення його становища; навпаки усяка освіта, яку він матиме, ще погіршить його становище, його самоцуття. Треба було притьмом визволити його з кріпацтва. От же тут допомогли йому Венеціанов, В. А. Жуковський, граф Вельгорський і К. Брюлов. Останній намалював портрет Жуковського, розіграли його в лютерії за 2500 руб. і за сі гроші одержали від Енгельгардта „відпускну“, себ-то акт визволення на волю Тараса Шевченка. Се було 22 квітня 1838 року.

III.

Одержавши сю „відпускну“ Шевченко мало не збожеволів на радощах. „Протягом кілька день,—каже він за Сошенка ²⁾,—учень мій був такий щасливий, такий прекрасний, що на нього мені не можна було дивитися, не раюючи! Він і мені в душу наливав повного щастя. Всіми тими днями він, хочі брав ся до роботи, але робота йому чапіла. Покладе було в портфель свою роботу, візьме відпускний акт, перечитає його, перехрестить ся, поцілує і заплаче. Щоб відвернути його увагу від тої бумажки, я взяв її у нього, ніби то на те, щоб у суді її зареєструвати. Що дня водив його до галерії академічної... в галерію Строгонова, там йому оригінал Веласкеза показав, та на тому і скінчили ми в той день свою блуканину. Другого дня вранці в годині 10-ій знов я його одяг і знов повів до Карла Павловича (Брюлова). Як батько свого сина любого учителю передає, так я його передав безсмертному Брюлову нашому. З того дня він почав ходити до Академії учити ся і став на кошти Товариства „Поощренія Художниковъ“.

Незабаром після того Сошенко покинув Петербург, і Шевченко лишив ся під доглядом Брюлова, та се й було до самого кінця науки Шевченка в Академії.

¹⁾ „Художник“, ст. 31.

²⁾ Ibidem, стр. 36.

За тих часів вся Академія, можна сказати, була при Брюлові; Брюлов був її кумиром, у всіх на устах було тільки його ім'я, всі його тільки й слухали ся, наслідували йому у всім. Отож сама доля поставила Шевченка в особливо близькі відносини до сього самого Брюлова: Брюлов його оцінив, Брюлов сприяв його визволенню, Брюлов—сеї недосяжний кумир для всього тодішнього артистичного світа Росії—поводить ся з ним просто, опікуєть ся ним. В душі Шевченка злились до купи почутє маляра, захопленого талантом иншого маляра, й почутє вдячної любови до людини, що так багато для нього зробила. І дійсно Шевченко був дуже захоплений Брюловим: він багато розмовляє про нього не тільки за час перебування в Академії, тай через довгий час після того—в Ново-Петровській фортеці.

Коли Брюлов говорив що про штуку, а він любив багато говорити про се і говорив красно, то Шевченко бояв ся хоч словечко недочути з того: „Ох, коли-б хоч одну сотенну, або хоч тисячну частину можна було мені переказати вам з того, що я чув від нього,—пише він ¹⁾. Але-ж ви відаєте, як він говорить! Його слів не можна завести на папер, вони скаменіють“... „Я майже й не виходжу від Брюлова, тільки ночувати ходжу до дому—пише він далі ²⁾,—а часом у Брюлова і ночую... Брюлов кличе мене перебрати ся зовсім до його, але мені—ніяково. Бою ся вам повідати, але мені здаєть ся, що на своїй квартирі мені вільнійше“.

Постараємо ся ж виявити собі, що ж саме був той Брюлов, щоби зрозуміти, який вплив міг він мати та який дійсно мав на нашого артиста. Се питанне дуже цікаве, і воно вже пильно розглядало ся й ранійше, але все ж таки не доведене до краю.

Я цілком згоджую ся з характеристикою Брюлова, що подав у своїй промові на ювілейнім святі сього артиста П. В. Деляров ³⁾.

Він називає Брюлова типовим епіком у малярстві: „зовнішній світ цікавив його самостійно, душа ж чоловіча ледве стільки, скільки вона виясняє переміни і явища сього зовнішнього світа“. „Брюлов не тільки як людина, але й як артист, був у своїх творах типовим раціоналістом, людиною зневіри та рефлексії, що не вірував ні в національність, ні в органічну єдність її з особистостю, ні в минуле та в непохитність історичних штибів, що склали ся колись, ні в непохитність штибів життя теперішнього чи завтрішнього дня, ні в історичну будучину свого народу, ні в посмертну будучину власної душі“. „Зневіра в міцність історично-витворенного ґрунту відбиваєть ся навіть у виборі змісту його картин. Усі вони майже цілком малюють катастрофи і моменти, що їх попереджають або йдуть за ними... Така сама катастрофа... робить підставу в картинах Брюлова, у тих рідких нагодах, коли він сам міг їх вибрати. Ся катастрофа є загальна,

¹⁾ „Художник“, ст. 38.

²⁾ Ibidem, ст. 39.

³⁾ Деляровъ П. В. Карлъ Брюловъ и его значеніе въ исторіи живописи. „Искусство и Художественная Промышленность“. 1900, ст. 121—140.

сказав би гуртова, в „Останнім дні Помпеї“, приватна, індивідуальна в „Інесі да Кастро“ і світова у нарисі „Руйнуючий час“. „Раціоналізм і рефлексивність цілої розумової статі Брюлова характеризують ся не тільки квалістю його уяви, що до композиції, але ще повним браком мрійности та фантастичности, та, як наслідком сього, антипатією до всього романтичного, середньовікового і християнсько-німецького. Цілі відділи поезії були йому закриті. Він не тямив милих суперечностей „радості сліз“ та „ясного суму“; йому незнасний був тасмний жах чарівної казки; не торкала ся його вся велика поезія страждання“.

Що до техніки малярства, то „Брюлов гаразд більше був різбарем у малярстві ніж маляром по натурі, в тісному значінні слова... Кольори Брюлов почував не так виразно, як риси або форми, інакше—тут він не був дужим. Йому й самому більше вподобала ся акварель ніж олійні фарби і він добродушно признавав ся, що з вечірнім світлом він не може панувати, а Вирсавію свою мало не знищив через докучливе визнання своєї несили віддати колір жіночого тіла. Він мав річ зробленою, коли скінчив її в нарисі олівцем. Сей факт дуже типовий: він запевнює, що Брюлов усю натуру бачив у рисах і формах, а в колірі бачив не оптичну натуру річей, а разом із тим і їх нариса, але випадкову їх прикмету. І дійсне, через те всі картини Брюлова, як і всі без винятку картини італійських шкіл, в самій речі кольорові горорізьби, і тільки коли дивити ся на них із сього боку, то можна цілком зрозуміти їх артистичну натуру. Тільки з сього боку виявляєть ся мало не повний брак подробиць на першій пляні, такий саме брак глибини далеких плянів, повне занедбанне гармонії кольориту, бідність кольорових півтонів, гострість нарисів, повна недбалість того, щоб повітре хвилювало ся проміж річами, кам'яний характер збірок одежі (який типичний з сього боку чудовий верховець в „Останньому дні Помпеї“!) і особисто повний брак а деколи й повна похибка у воздушній перспективі (наприклад у чудовім портреті д-ки Бек)“. „Античний грецько-римський світ був єдиний, де Брюлов почував себе дома“. „До псевдо-класиків Брюлов не міг притулити ся тому, що був занадто греком і натурою, і тим, що занадто довго був душею під небом Елади, щоб міг задовольнити ся воцаними ляльками, одягненими як стародавні греки й римляни. До романтиків він ще менше міг наближати ся через свою антипатію до всього темного, мрійного, середньовічного й німецького, через рівноважність своєї натури і ту велику ролю, що грали в ній розумування та дисципліна мислі,—він не зайняв у них нічого, крім вогнево-червоного кольору, в яким вони кохали ся“.

Така характеристика здасть ся мені цілком справедливою і добре вдачною. Був час, що Брюлова піднесено було над міру—се як-раз час знайомства його з Шевченком, потім В. В. Стасов, приготівлюючи путь для нового напрямку штуці, вдав ся вже в другу крайність і мало не знищив зовсім його таланту, але тепер ми можемо вже увільнити ся від обидвох крайностей, і ся характеристика як-раз сьому відповідає. Вона безсторонне та докладно розбирає і заслуги й недатки його.

Прирівнюючи тепер до цієї характеристики характер і діяльність нашого артиста, ми можемо добре виявити, в якій мірі та в яких напрямках міг проявити ся і дійсно проявив ся вплив учителя на учня.

По самій натурі Шевченко і Брюлов—се люди мало не протилежні. Коли Брюлов був „типовим епіком“, то Шевченко був навпаки ліриком у малярстві, і зовнішній світ цікавив його ледве постільку, поскільки він виявляв присутність чоловіка, чи настрої його. Навіть у самих краєвидах він бачив мешкання чоловіка: „Недостача чоловіка неприсмно впливала на мене“, пише він про дуже мальовничий вид, але без „жодної людини живої, щоб оживляла отсю картину“¹⁾ „се все одно, що прекрасний пейзаж без людської постаті, додає він. Я навіть каляв ся, що зайшов до того зачарованого парку“. А коли він і писав пейзажі „без людської постаті“, то тамо такою людською постаттю з'являєть ся вже сама постать артиста. тому що він передає там не саму тільки природу, але й те вражіння, що ся натура наводить на душу чоловіка—те, що тепер зоветь ся „пейзажем з настроєм“.

Що ж до раціоналізму, зневіри в національність та історичну будучину свого народу, то тут Шевченко був вже повною протилежністю Брюлову,—се вже й доводити нема чому, всяк здоров знає, яким тут був Шевченко.

Що до „радості сліз“ та „ясного суму“ й „великої поезії страждання“, то ними повна вся поезія нашого артиста.

Так що, повторюю, Шевченко, як людина, був мало не протилежним Брюлову. З другого боку, він був не така людина, як другі учні Брюлова, в котрих було так мало самостійности, що вони цілком підпадали впливови свого вчителя, і його великий талант цілком нищив і маленькі проблиски власної їх творчости, що вони мали ранійше. Шевченко сам був великий самостійний талант, і знищити його не мав би сили навіть дужчий за Брюлова артист.

Тому сей вплив і не міг йти далі від якихсь дрібниць, і то не скрізь і в дуже не багатих річах. Коли де-що нагадує Брюлова в композиціях малюнків для „Історії Суворова“ Полевого, чимало східних рис у „В гаремі“ і „Катерині“, але навіть у таких малюнках, де можна б найбільше сподіватись на подібність Брюлову, як от „Росп'яття“ чи „Нарцис“, що такі самі картини малював і Брюлов—і тут ми маємо зовсім инше трактування сюжета.

До речі зверну ще тут увагу на один дуже цікавий випадок. До Брюлової картини „Росп'яття“, що в лютеранській церкві в Петербурзі, яку Шевченко не тільки бачив, але навіть натягав її на раму та зараз із товаришем своїм Михайловим покривав лаком, малюнок Шевченка зовсім не подібний, але є такий твір Брюлова, з котрим він має де-що спільного. Се малюнок його сепією, того ж таки наймення, що тепер у збірці І. Є. Цветкова, в Москві. Тут хрест має ту ж саме форму з трьома кінцями,

¹⁾ „Художник“, ст. 38.

небо теж у чорних важких хмарах, у Брюлова навіть із блискавицею. Але й тут поза Христова зовсім інша. Окрім того, сей малюнок Брюлов зробив у Римі та тамо же й подарував його одній знайомій йому родині, де він і зберегав ся до 80-х років минулого століття, коли був куплений С. С. Шайкевичем, звідкля перейшов до теперішнього власника. Так що Шевченко ніяк не міг його бачити, і жадного впливу його не могло бути,—тут тільки *les beaux esprits se rencontrent*.

К. Ш., що посвятив питанню про вплив Брюлова на Шевченка ¹⁾, поділяє діяльність останнього на дві частини,—у першій, до заслання, він бачить повний вплив, у другій—повне визволення від того впливу. Тут, каже він, „сонце азіатських пустель привчило його до правдивої світлотині й кинуло його від кольорових завдань Брюлова до світлових завдань, що показав Рембрандт“.

Але й тут, що до Рембрандта, то вплив його на Шевченка ми бачимо дуже рано: ще автопортрет його зі свічкою, котрого малюнок відносить ся до часу Академії, зроблено в стибі Рембрандта. А ся манера вечірнього освітлення, як було тільки що сказано, зовсім не вдавала ся Брюлову.

Що дійсно лишило ся на все життя Шевченка спільного з Брюловим, се його кохання в вогнево-червоних кольорах. Сей колір він дуже любив і в малюнках, любив його і взагалі, як те не раз повторює він у своїх оповіданнях ²⁾.

Я казав, що Шевченко був зовсім не така людина, щоб другий, хоч і дужий талант міг хоч на час знищити його самостійність. Дійсно, коли він вчив ся ще в Брюлова, як-раз у той самий час, на котрім ми зупинили ся, щоб простудювати вплив на нього Брюлова, він читав Мішо „Історію Хрестових походів“. „Вона мені подобаєть ся, каже він ³⁾, більш за всі романи. Я зробив ескіз малюнку, як Петро Пустельник веде першу ватагу хрестоносців через одно місто німецьке. Показав Брюлову, але він заборонив мені брати теми з чого будь опріч, як з Біблії та з давньої історії Греків і Римлян“. Зараз він почав студювати Біблію, подорож Анахарсіса та історію Греків Галіса, але не довго задовольняєть ся сим. Небавом йому до рук попадає роман Вальтер-Скота „Вудсток“. Сцена, коли Карл Стюарт, з'явившись під чужим іменем в замок барона Лі, розкриває своє інкогніто доні барона Юлії і запрошує її до свого двору як коханку свою, вражає співця покриток, і він забуває заборону Брюлова, накидає ілюстрацію до цієї сцени і знову несе на суд Брюлова ⁴⁾. На сей раз Брюлов уже не забороняє брати такі сюжети, а тільки радить йому взяти собі за взірець Поля де-ля-Роша. Але й ся порада впала не на відповідний ґрунт. Не таку людину можна було переробити в копіста де-ля-Рошів і йому подібних.

Між тим діла його в Академії йшли добре. У вересні за „Бойця“

¹⁾ К. Ш. К. Брюловъ и Т. Шевченко. „Украинская Жизнь“ 1913 г. № 2.

²⁾ „Художник“, ст. 2, 18, 28 та інші.

³⁾ Ibidem, ст. 40.

⁴⁾ Ibidem, ст. 44.

його переведено першим до натурної класи ¹⁾, по іспиту 29 квітня 1839 р. дано йому срібну медалью 2-го ранга, 27 вересня 1840 р., таку ж медалью за першу його працю олійними фарбами—картину: „Сирітка хлопчик під парканом ділить ся своєю милостинею з собакою“ ²⁾, і крім того оповіщено йому подяку Ради Академії, а через рік таку же саме медалью за картину „Циганка“.

Дома він малював портрети аквареллю, „спершу приятелям дурно, а далі і за гроші. Я більше, додає він ³⁾, Соколова тримаю ся. Гау мені не подобаєть ся“. Тут річ йде про Петра Хведоровича Соколова (народив ся р. 1791, вм. р. 1847), відомого найбільше акварельними портретами, що дійсне мають багато спільного з такими ж портретами Шевченка. В літі ж ранком він ходив з одним товаришем на Смоленське кладовище „лопух та дерева змальовувати“.

До сього часу, як може помітити читач, я багато користував ся як джерелом оповіданням Шевченка „Художник“, що дійсне підтримувало ся і з інших джерел; але тепер треба вже його лишити, тому що далі певне він перестає вже писати про власне життя, а коли й бере з нього де-які риси, то багато оздоблює їх вигадкою. Так, наприклад, він оповідає, що взяв ся за програму на другу золоту медалью і написав „Андромаху біля тіла Патроклова“, мав успіх, потім взяв ся за нову програму „Осип відгадує сни своїм союзникам—виночерпю і хлібодарови“, але так його захватила друга картина „Весталка“, а найпаче сама натурниця тієї картини, що програма зовсім загинула. Се все взято вже не з власного життя, хоч мабуть де-що й було спільного. Ми знаємо тільки, що він не те що на золоту медалью нічого не писав, але й срібної першого рангу не одержав, бо коли йому 1845 р. дано звання вільного артиста („свободнаго художника“), то Рада Академії висловила, що дає се звання через те, що він відомий Раді своїми працями і був нагороджений за успіхи в малярстві срібними медалями 2-го рангу ⁴⁾. Через що саме Шевченко не працював навіть для срібної медалі першого рангу, ми не відаємо; мабуть його відвели від сього приватні праці, мабуть були які інші причини—жадна звістка про се до нас не дійшла.

IV.

Що до приватних праць, то про се певно відомо нам, що крім портретів, за сей час він працював і над ілюстраціями де-яких видань. Так 1841 р. вийшло ліпше за той час ілюстроване видання: „Наши списанные

1) „Художник“, ст. 38.

2) У „Художнику“ (ст. 55) Шевченко каже, що одержав першу медалью срібну за сей етюд, але в виданні „Сборникъ матеріаловъ для исторіи Импер. С.-Петербургской Академіи Художествъ“ сказано, що другу. (Т. II, ст. 406).

3) „Художник“, ст. 46.

4) Сборникъ Матеріаловъ для Исторіи Академіи Художествъ, т. III, ст. 31.

сь натуры русскими“, де Шевченко намалював до статті Основьяненка „Знахарь“, сього знахаря, як він йде по вулиці. Піднімало ся питання, чи не він так саме змалював і останні малюнки до цієї статті ¹⁾, що не мають жадного підпису, але я мало не певен, що се не він, тому що й самий тип знахаря в них инший, а композиція їх, особливо того, що на сторінці 131, зовсім не в манері нашого артиста.

У виданні того ж року „Сто русских литераторов“ єсть його малюнок „Католицький чернець“ до оповідання Надеждина „Сила воли“ ²⁾. В році 1843 вийшло видання Миколи Полевого „Історія князя Італійскаго, графа Суворова-Рымникскаго“, поміщено 27 його малюнків, а в році 1845 вийшло друге видання того ж таки Полевого „Русские полководцы“, де всі 12 портретів намальовано Шевченком.

Певне, крім першого малюнка, себ-то „Знахаря“, останні не могли захопити душі артиста, і він малював їх не для чого як щоб зоробити гроші, а все ж таки вони не гірші малюнків инших тогочасних ілюстраторів у Росії.

Инше діло малюнки його, що теж можна віднести до ілюстрацій і що були його власним виданням, котре він почав за сей саме час. Я кажу про його „Живописну Україну“.

„Чи я вам росказував, що я хочу рисовать нашу Україну, пише він до О. М. Бодяньського, 15 березія 1844 р. Я її нарисую в трьох книгах; в першій будуть види, чи то по красі своїй, чи по історії прикметні; в другій—теперішний людський бит, а в третій—історія... В год буде виходить 10 картин на види і на людський бит; текст буду сам писать, або Куліша проситиму, а на історію потурбуйтеся, будьте ласкаві, ви писать, три листочки в год, тільки по-нашому... Текст думаю випускать раз в год, а картини тричі“. 29 липня він знову пише йому про се видання, повторює, що було в тім листі і ще додає: „а ви, як що небудь начитаєте таке, що можна нарисовать, то зараз мені і роскажіть, а я і нарисую. Будкова ³⁾ і Стороженка я теж оцим турбую, а Грабовський ⁴⁾ буде мені польські штуки видавать, а Куліш буде компанувать текст для народного теперішнього биту. Так отаку-то я замісив помішку, як би тільки добрі люде помогли домісять, а потім і виїсти“.

Такі мети поставив було Шевченко сьому виданню, але вже 24 падолиста того ж року писав до Я. Г. Кухаренка: „На тім тиждні вийде 6 картин“. Та дійсно тільки 6 їх і вийшло і жадного тексту, крім підписів під малюнками й не було. Офорти Шевченка вийшли дуже вдачні.

¹⁾ Каменській О. Еще щепотка на могилу Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1885 № 5, ст. 527.

²⁾ „Сто русских литераторов“. Т. II, ст. 399.

³⁾ Певне тут річ йде про Якова Петровича Будкова—літерата 40-х років. Міщанин, самоучка, він описував петербурський пролетаріат, і був передгеча літераторів-народників 60-х років.

⁴⁾ Се Михайло Грабовський (Edward Tarsza) польський критик і романист (1805-1863), що брав сюжети для своїх оповідань з минулого життя України і був одним із головарів так званої української школи.

Дуже цікаве питання про науку Шевченка гравірувати, але жадних джерел для в'яснення його нема. Сам він багато розмовляв пізнійше про значіння гравюри взагалі, про свої пляни посвятити їй останні дні своєї праці, але ніде словом не виговорився про початок своєї діяльності, як гравірюнок. Так саме й ніхто з авторів споминів про нього теж нічого не оповів нам про се.

Хоч треба сказати, що й взагалі в Академії ніколи не було науки офортної гравюри,—у гравюрнім класі працювали тільки різцовою гравюрою, що ж до офорта, то ним займалися з початку не фахові гравірюнок, але малярі. Так що певне я зовсім не помилюся, коли скажу, що вчителем його був сам тільки Рембрандт, на котрого Шевченко навіть і в малюнках своїх вдавався чимало. Не дурно його і в Академії прозивали „руським Рембрандтом“, як в той час був звичай усякого артиста прозивати якимсь відомим чужоземним артистом, з додатком до імени останнього „руський“. Дійсно, в офортах Шевченка ті ж самі, типові для Рембрандта, несиметричні, мов аби-як перехреслені лінії, що великі тамо, де темні тіні і переходять навіть у кропки тамо, де світло, але справді всяка найменша риска буває необминна чи як типова деталь, чи як світовий ефект.

Проф. М. Ф. Сумцов думає ¹⁾, що Рембрандта Шевченко міг студіювати по великій збірці його творів, що в Ермітажі. Се певне його ввело в помилку, так саме як і Кониського ²⁾, оповідання Шевченка в „Художнику“, як його герой з Іохимом та Штернбергом були в Ермітажі ³⁾. Але ся повість, як я вже казав, хоч і дає великий матеріал для біографії нашого артиста, але не вся цілком, і що до можливости Шевченка бачити Ермітаж до його заслання, то ми знаємо, що Ермітаж зробився публичним тільки після того, як було збудовано нове помешкання, що будувалося з 1840 р. по 1852 р., і відкриття його було 5 лютого 1852 р. До сього часу се було лиш царське помешкання ⁴⁾. А крім того, й сам Шевченко пише 26 червня 1857 р. у своїм журналі: „побачу Ермітаж,—я його ще не бачив“ ⁵⁾, і перший раз він його побачив лиш 31 березоля 1858 р.

Тому певне Шевченко студіював Рембрандта по гравюрах його та де-яких виданнях чи картинах його школи, які він міг бачити в при-

¹⁾ Сумцовъ Н. Ф. Рисунки и картины Т. Г. Шевченка. „Труды Харьковской Комиссии по устройству XIII Археологического съезда въ г. Харьковѣ“. Харьковъ. 1905, ст. 240.

²⁾ Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Т. I, ст. 90.

³⁾ „Художник“, ст. 52.

⁴⁾ (Ф. Ж и л ь). Музей Императорскаго Эрмитажа. СПб. 1861, ст. I.—XXX.

⁵⁾ „Записки“, ст. 28. Далі він додає: „Першим моїм естампом буде К а з а р м а по малюнку Теньера. Мій незабутній учитель Карл Брюлов каже було, що се такий чудовий малюнок, що варто приїхати з Америки, аби подивити ся на нього. Всій справі словам великого Брюлова можна в'їти віру“. Тут річ йде про картину Тенієра, що в Ермітажі № 673, найліпша з праць сього артиста по свому смачному різнобарвному коліру, по силі всяких войовничих річей, до яких сей маляр був дуже охочий. На свій час він мав великий успіх, тому що все в нього було чепуренько пороблено та прикрашено;

ватних збірках, де вони почитали ся навіть за оригінали, як се й тепер часто буває. Головна ж річ була, що він міг студіювати гравюри, які не рідко міг бачити й автентичні.

Окрім гравюрної техніки, про що я вже сказав, Шевченко дуже подібний до Рембрандта у світлотіні, де він теж кохав ся у вечернім освітленні та в інших яскравих контрастах світла й тіні. Се ми бачимо в більшій частині його творів, а особисто в його автопортреті зі свічкою.

Звертаючи ся до змісту видання „Живописної України“, подивимо ся на сих шість офортів, що тільки й вийшли.

Перший з них „Судня рада“ зовсім стоїть осібно від усіх праць тогочасних російських малярів, до котрих найпростіше було б примкнути й нашому артистови. Тут ми бачимо дуже реальну сцену дядьків, зібравших ся біля хати розсудити та помирити двох ворогів, що стоять просто них, ізнявши шапки. По обличчю кожного та по фігурах їх легко побачити всю натуру чоловіка. Один схилив голову і покійно чекає, що вирішить рада, покладаючись лиш на ласку її; навпаки другий підвів голову, рішаючи вперто стояти на своєму до кінця; отаман ради сидить задумливо, вперши очі долів, два дядьки уважно вглубили ся в справу, а останні мало цікавять ся нею і лиш чекають, коли прийде час випити по чарці могоричу. Тут саме життя, як воно є, без усякої прикраси, чого російські малярі ще довго й пізніше не могли дати. Така картина могла стати в перший ряд проміж „передвижниками“, що з'явили ся лиш у другому поколінні, і не можна великим дивом не дивувати, як сього не добачили всякі російські критики та історики штуки, що вишукували якихсь Плахових та інших і не добачили такі річі, а для Шевченка се ще не найліпша його річ, як побачимо далі.

Другий малюнок—„Дари в Чигрині 1649 року“ мусив виявити три такі різні постаті, як послі московський, турецький і польський, що чекають постанови ради вкраїнської старшини. Найбільше вдала ся йому постать московського посла.

Третій малюнок—„Старости“ цікавий по своєму освітленню.

Дальший малюнок „Казка“ бере тему, що її дуже любив народ—розмову москаля зі смертю. Се тема розповсюджена з давніх давен і між різними народами, але в Шевченка вона скрізь перейнята народними вкраїнськими рисами. Останні два офорти: краєвиди—„Видубицький монастир“ і „У Києві“.

Се виданне швидко розійшло ся, а тепер дуже важко дістати примірник його. Але далі він не став видавати, хоч і оголосив, що в році 1845 вийдуть такі малюнки: види Чигирини, Суботова, Батурина, Покровської Січевої церкви, похорон молодої, „Ой ходив чумак сім рік до Дону“,

він рівно випишував як усякі дрібниці так і людські постаті. Через се він міг подобати ся й Брюлову, але не такому реалісту, який був Шевченко. Тому то наш артист і бажав його гравірувати, доки не побачив на власні очі сю картину. Через те ми ще більш упевняємо ся, що до заслання він не був в Ермітажі.

„Перезва“ і жнива, Іван Підкова у Львові, Сава Чалий, Павло Полуботок у Петербурзі, Семен Палій у Сібіру. Ціна за всі ці 12 малюнків була б тільки 5 карбованців. Але й намальовано з них було лише три перші.

V.

Ще в літі 1843 і 1844 рр. Шевченко побував на Україні, де багато намалював портретів і краєвидів; а тепер, коли 16 квітня 1845 р. він одержав звання „вільного художника“, то почав мріяти зовсім перенести ся на Україну.

Тим часом у Києві склала ся Археологічна Комісія. Коли приїхав туди Шевченко, вже „відомий артист“, як було оголошено про нього у виданню Полевого „Русские полководцы“, і автор „Живописної України“, завдання котрої так близько підходили до завдань Комісії, то ся остання не могла не звернути на нього уваги, тим більше, що між членами її були й такі близькі до Шевченка люде, як М. О. Максимович. Дійсно в падолисті 1845 р., Д. Г. Бібіков, при котрім, як генерал-губернаторі, була ся Комісія, командировав Шевченка в Полтавську губ. „для де-яких студій“ і було йому дано 150 р. кошту ¹⁾. Хоч докладу про сю командировку генерал-губернаторови не збережено для нас, але по малюнкам нашого артиста ми можемо вирішити, що в Полтаві він намалював Здвиженський монастир і будинок Котляревського; в Густинському монастирі: браму, головний храм, трапезну церкву та трапезну чашу, церкву в Прилуці; в Переяславі: Вознесенську катедру, церкву Покрова та хрест кам'яний на Альті.

Таке виконання доручення Комісії певно задовольнило останню, й 10 грудня того ж таки року Комісія затвердила „прохати п. генерал-губернатора заголосити вільного художника Академії Тараса Шевченка до співробітників Комісії для знімків пам'яток старовини, з платою 150 р. на рік“ ²⁾.

Хоч у документах Комісії нема таких звісток, але Афанасєв-Чужбинський оповідає про таку саму наукову подорож Шевченка з початку лютого 1846 р. у Чернігівську губ. По малюнках його ми нічого певного виявити не можемо, тому що сам один малюнок міг би підтримати слова Чужбинського—се руїни палат гетьмана Мазепи в Батурині, що було в збірці Козачківського й награвіровано в „Пчелі“ 1876 р.; але такий випадковий малюнок міг бути зроблений і в другий час, коли він був десь недалеко звідтіля.

Певну ж звістку ми маємо, що в червні сього року проф. Іванішев

¹⁾ Левицькій О. Археологіческія екскурсії Т. Г. Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1894 № 7, ст. 234—241.

²⁾ Ibidem.

і співробітник комісії Прушинський розривали могилу Перепета, Васильківського повіту, біля Хвастова, та тут був із ними Шевченко і зробив 9 малюнків, але де вони тепер—невідомо ¹⁾. Таксамо дійшла до нас копія наказу, що дав Шевченкови генерал-губернатор Бібіков, 21 вересня 1846 р., такого змісту: „Доручаю вам виїхати до різних місцевостей Київської, Подільської та Волинської губ. і постарати ся зібрати такі відомости: 1) про народні перекази, тутешні оповідання, пісні, та описати все, про що довідаєте ся, пісні ж, оповідання й перекази як можливо точнійше списати, як вони єсть; 2) про визначні могили та урочища, де та в яких місцевостях вони єсть, і які про них мають ся тамо перекази і оповідання, а тако ж і історичні звістки; з сих могил зробити нариси їх форми й розмірів і описати кожну по зібраних звістках; 3) оглядіти визначні монументальні пам'ятники і старовинні будівлі та описати їх, щоб можна було наказати на рік зробити з них малюнки. Коли б ви змогли десь придбати де-яку старовину, грамоти та папери, то досилати їх до мене, чи сповістити, де вони мають ся; 4) окрім того, поїдьте до Почаївської Лаври та намалуйте тамо: а) загальний красвид Лаври, б) вид у середині храму і в) красвид з веранди. Усі звістки, описи й малюнки, що ви зберете, подайте мені, як вернете ся до Києва“. Кошту дано було 150 р.

Тут, як ми бачимо по звістним нам його малюнкам, Шевченко намалював от які річі: у Суботові—Богданову церкву, руїни палат Хмельницького й могильні хрести; у Чигирині—монастир дівочий і загальний вид з Суботівського шляху; в Почаївській лаврі—загальні види з півдня і з заходу, церкву в середині та красвид із веранди, церкву в Секуні і церкву в Вербках, де поховано князя Курбського, з пляном її і з видом нагробка. З усіх сих малюнків було видано сам один вид церкви в с. Вербках, хоч до нас дійшла записка за той час члена, а пізнійше голови Комісії, М. О. Судієнка, така: „Я доклав малюнки Дмитрови Гавриловичу (Бібікову), він апробовав їх і дозволив литографувати“ ²⁾, і самі малюнки, що тепер у музеї Тарновського, хоч зберегли ся не в Комісії, але куплені П. Я. Дорошенком в А. С. Роговича, що був професором Київського університету і членом Комісії.

Старовиною Шевченко займав ся з великою любовю і охотою, й чимало зробив у сім напрямі, мабуть і без наказу Комісії. Така праця йому дуже подобала ся і давала йому багато часу для власних робіт, і він багато малював тоді й портретів і красвидів. Шла річ, щоб йому зовсім лишити ся на Україні та, щоб мати хоч якийсь певний кошт на життє — одержати посаду вчителя малярства при Київськім університеті. Так воно і зробило ся.

Окрім того, вь той час збирав ся одружити ся П. Куліш. Наречена його О. М. Білозерська, пізнійше відома наша письменниця Ганна Бар-

¹⁾ Левицькій О. Археологическ. экскурсії Шевченка.

²⁾ Шугуровъ Н. О рисункахъ Т. Г. Шевченка, исполненныхъ по порученію Киевской Археографической Коммисіи въ Вольнской губ. „Кіевск. Стар.“ 1894 № 2, ст. 318—319.

вінок, бажала допомогти Шевченкови завершити художню освіту за-кордоном. Тоді цілий світ думав так, що по за Італією жадний артист не може працювати, що сама тільки Італія дає цілком закінчених артистів; особисто тої думки держала ся Петербурська Академія. А ми бачили, що Шевченко не мав золотої медалі, що давала можливість їхати туди на державний кошт.

Для сеї річі Олександра Михайловна мала посагу 3000 карбованців та ще родинні діаманти. Треба було тільки намовити Шевченка, щоб він згодив ся взяти такі гроші від приватної особи. Певна річ, що колиб він знав, якою ціною дістали ся сі гроші, то він вперто б відмовив ся від них. Через те Куліш взяв ся на спосіб. Він знав, що Шевченко мріяв про заснування Академії штуки в Києві. Тому він почав розмову з сього боку,—як потрібно йому їхати за-кордон. Тут він сказав йому, що єсть одна невідома особа, що може дати потрібні гроші, тільки щоб він ніколи не старав ся дознати, хто се така особа, а що самі гроші він одержуватиме через нього, Куліша, тільки не треба барити ся, а починати добувати закордонного пашпорту.

Так добре все склало ся, та як раз тут і зробило ся несподіване лихо, і Шевченко опинив ся під арештом а потім на засланні.

VI.

28 мая 1847 р. було конфірмовано царем доклад графа Орлова, де було сказано: „Художника Шевченка, за писанне баламутних і найгрубійших віршів, як наділеного міцним здоровлєм, завдати „рядовим“ (простим) жовніром до війська окремого оренбурського корпусу з правом вислуги й наказати військовому начальству, щоб воно найпильніше стерегло й доглядало, щоб із-під Шевченкового пера ні в якому разі не виходило баламутних і пашквильних творів“. До сього цар Микола I власною рукою додав: „під найпильніший догляд, заборонивши писати й малювати“ ¹⁾.

Через що було заборонено йому малювати, сього ніяк не можна зрозуміти. „Писати заборонили за баламутні вірші українські, а за що заборонили малювати, про те не скаже і сам суддя верховний“, зауважує сам Шевченко ²⁾.

Домисли О. Кониського, що до з'ясування сього питання, не дають нам нічого: „Мені здасть ся, пише він ³⁾, що царський додаток виник от з чого. Перечитавши доклад, цар мабуть спитав: які і про що саме „баламутні і пашквільні вірші“ написав Шевченко? Відповіли йому, маючи на думці „Сон“, що Тарас з самого царя і цариці „змалював карикатуру“.

¹⁾ Матеріали по политическому дѣлу Т. Г. Шевченка. „Твори Т. Шевченка“. СПб. 1911, ст. 122.

²⁾ Записки Шевченка, ст. 19—20.

³⁾ Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Т. II. ст., 48.

Слова „змалював“ цар взяв буквально і з серця додав абсолютну заборону малювати,—таї доки живий був не спроміг ся забути про оте „змалював карикатуру“ і не хотів скинути з Шевченка тяжкої заборони малювати“.

Се тільки „мабуть“, а мабуть і не так,—жадної рації на такі висновки нема.

Але як би то ні стало ся, всеж таки ся заборона була, і Шевченко опинив ся в дуже злих обставинах. „Мені ще й малювати заборонили і відняли у мене найблагороднійшу частину життя мого,—писав він у своїм журналі ¹⁾... Август..., засилаючи Назона до хижих Готів, не заборонив йому писати і малювати,... республіка Флорентинська, напів хижа,... і вона, все таки не повадила ся так з своїми непокірливими горожанами—з Дантом, Альфьєрі“. „Найболіснійше мені, що малювати не дозволяють“, пише він другий раз ²⁾),—тяжко, дуже тяжко, а що робить“, і багато таких скарг читаємо ми в його листах.

Отже 23 червня 1847 р. Шевченко опинив ся в Орській фортеці звичайним жовніром. Жити він мусів вгурті з усіма жовнірами в казармі, так що сховати ся десь та нищечком малювати важко було й думати. А проте ми маємо його малюнок, що дійшов до нас із того часу і як раз знайомить нас з тією казармою, що він назвав „смердячою хатою“ та з казарменним життєм. Звістно такий малюнок міг він хіба яким випадком намалювати, а випадки такі не часто бували, таї самий настрої, особисто з початку, не дуже додавав духу до такої праці: „нудьга, та й годі,—писав він звідтіля ³⁾), читать—хоч би на сміх одна буква, і тієї нема. Брожу по над Уралом та... ні, не плачу, а щось ще поганше дієть ся зо мною“. „Гірко, невимовно гірко!—пише він у другому листі тоді ж ⁴⁾), а до всього того мені заборонено малювати, що б то не було, і писати окрім листів. А тут така сила нового. Киргизи такі мальовничі, такі оригінальні й протосерді, самі просять ся під олівець, і я божеволію, дивлячись на них. Місцевість тут сумна, одноманітна; хударляві річки Урал і Орь, сірії гори голі, та киргизький степ без краю. Инколи степ оживає, коли наїдуть бухарські каравани на вельблюдах, що оддаль колихають ся і своїм життєм ще прибільшують тугу. Инколи виходжу по за фортецю до караван-сарая, де звичайно бухарці напинають свої різнобарвні намети. Який стрункий народ! Які прекрасні голови (цілком кавказьке плем'я) і раз-у-раз поважність без найменших гордощів. Колиб мені можна було малювати, скілько б я наробив вам нових і оригінальних малюнків. Але що маю робити! а дивити ся й не сміти змалювати! Се такі муки, які зрозуміє тільки суцций художник!“

Але натура артистична все ж таки гору візьме: „Бодай і ворогови мойому лютому не довело ся так карати ся, як я тепер караю ся!—пише

1) Записки Шевченка, ст. 18.

2) Основа 1862, ст. 10—11.

3) Лист Шевченка до А. І. Лизогуба, 22 жовтня 1847 р.

4) Лист Шевченка до княжни В. М. Рєшніної, 24 жовтня 1847 р.

він ¹⁾... Ви питаєте, чи покину я малювання; рад я його покинуть, так не можна, я страшно мучу ся, бо мені запрещено писать і рисовать. А ночі, ночі! Господи, які страшні та довгі!.. та ще у казармах“. Та тут і додає: „Добрий мій друже! голубе сизий! пришліть ящичок ваш, де є справа, альбом чистий і хоч один пензель Шаріона. Хоч інколи подивлю ся, то все таки легше стане“. Звісно, не тому, щоб подивити ся, треба було йому пензлів та альбомів, але як-ні-як, а спромогав ся він де-не-де розшукати якийсь куточок і нищечком помалювати, як ми навіть і бачили вже малюнок та ще як раз казарми.

Дійсно: коли в березолі 1848 р. він одержав від Лизогуба малярські річі, то так зрадів, як та „мала ненагодована дитина, побачивше матір свою“ ²⁾. „Щей досі не схаменю ся, пише він, цілісеньку ніч не спав, розглядав, дивив ся, перевертав по трічі цілюоче всяку фарбочку, і як її не цілувать, не бачивши рік цілий... Благий і дивний esi Господи! сьогодні неділя, на муштру не поведуть, цілісенький день буду переглядять твій подарунок, щирий мій єдиний друже, переглядять і молитись, щоб Бог послав на довгі дні тобі таку радість, як послав він мені через тебе. Перелічив, передививсь, все, все до крихотки ціле, і Шекспір, і папери, і фарби, і цизорик, і карандаші, і пензлики, все цілісеньке. Не утрачай ся на альбом, друже мій! буде з мене і цього добра поки що“.

А тим часом і ротним командиром став капітан Степанов, що почав, як кажуть ³⁾, скрізь пальці дивить ся на те, що Шевченко добув собі малярські потреби і часом малював. До того ж із Оренбургу прийшла звістка, що шеф жандарів, граф Орлов, запитав корпусного командира Обручова, як поводить ся Шевченко, які в нього погляди, і чи заслуговує він того, щоб прохати в царя дозволу йому малювати. На се дано було відповідь, що Шевченко заслуговує дозволу малювати. Хоч се лишило ся без наслідків, але певне мало свій вплив на обставини Шевченка. А незабаром улагодила ся експедиція на Аральське море, під кермою капітана-лейтенанта О. І. Бутакова, котрого, можна думати, попрохав хто з друзяк Шевченкових, і він вдав ся до Обручова, „просячи нарядити до експедиції й Шевченка, яко доброго маляра-художника, не минуче потрібного в експедиції, щоб змалювати береги Аральського моря“.

Заздалегідь чутка про сей похід дуже стурбувала Тараса,—його лякали й тяжкий похід серед степу безлюдного і те, що почта не доходить до нього довгий час. Коли ж він дійсне опинив ся в поході, то зараз почув себе, після життя в Орську, як би на волі,—замість суворой муштри зближеннє до таких освічених людей, як Бутаков і його товариші; а що до малювання, то в той час йому не тільки що не було заборони, але навіть ставило ся воно за обовязок.

Ще перше, ніж скінчила ся експедиція, Бутаков писав до началь-

1) Лист Шевченка до А. І. Лизогуба, 11 грудня 1847 р.

2) Теж, 7 березоля 1848 р.

3) Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Т. II, ст. 24.

ника оренбурського війська, що коли він звернеться до Оренбурга, „то щоб до краю улаштувати добутки експедиції, йому треба буде Вернера і Шевченка, щоб останній доробив красвиди, бо сього на морі зробити не можна було“¹⁾. Генерал Обручов не змогався та згодився, щоб Шевченко вкупі з Бутаковим прибув до Оренбурга.

В Оренбурзі Шевченко зустрів гурток приятелів і поклонників,—тут були Хведір Лазаревський, Карл Іванович Герн, чимало зісланих до Оренбурга поляків, між ними Бронислав Залський, Сераковський, Станевич. Вони навіть спорудили на честь Тараса вечірку, де був і Бутаков. Такі привітання оживили й підбадьорили дух Шевченка, і життя його тут ще поліпшало. Він жив на приватній квартирі й міг працювати в товаристві людей освічених і прихильних до нього. Сам Обручов відносився до нього прихильно й поблажливо дивився на його малярство, так що навіть доручив йому намалювати портрет своєї дружини.

Але тут саме як раз несподівано одна прикра історія одного друга Шевченка потягла за собою знову донос на нашого артиста, що він „на перекір царському наказови, ходить у цивільній одежі, пише вірші й малює портрети“. Піднявся великий переполох і в Оренбурзі, й у столиці. Обручов, з страху, щоб той же самий Ісаєв, що зробив йому доноса, не післав разом із тим і шефови жандарів, до якого в нього були не досить гарні відносини, та щоб не виявилася його прихильність до покараного, поступив службово над міру. Він не тільки зробив труса в Шевченка і, хоч там нічого злочинного не знайшлося, крім малярських причаудів, про що і так було звісно, але Шевченка, ще до кінця слідства, вислав в Орську фортецю.

Слідство велося так швидко, що почалося в квітні, а в початку червня справу подано вже до царя. Незабаром вийшла й резолюція: „рядового Шевченка за те, що не послухався царської заборони писати й малювати, зараз же посадити в суворий арешт і держати в арешті, доки не буде зроблено слідство про винуватих, що не доглядали за тим, щоб Шевченко не писав і не малював. Роблячи ж слідство, вважати, що начальник 5 баталіону і всі близькі начальники повинні бути покараними за те, що допустили недогляд над таким злочинцем, про попередню вину якого вони відали“.

Як раз коли робив слідство підполковник Чигир, Орлов писав: „Коли слідство, яке зробило військово начальство, нічого іншого не виявить, то досить з Шевченка й того, щоб він висидів в арешті, тільки треба строго впевнити йому, щоб він ні в якому разі не відважився зрушити царську волю—себ то заборону писати й малювати, начальству треба загадати, щоб пильно доглядало за тим“. Затверджуючи се, і сам цар додав власною рукою: „в тому, що Шевченко ходив в цивільній одежі більше винуваті Шевченкові начальники,—треба, щоб їх за те покарано“.

Але, хоч такий наказ прийшов тоді саме, як Чигир скінчив слідство-

¹⁾ Ко н и с ь к и й О. Тарас Шевченко-Грушівський. Т. II, ст. 37—38.

й переконав ся, що „сей жовнір винен тим, що неважаючи на царську заборону, позволив собі писати й малювати і часом носив цивільну одержу, ні в віршах, ні в малюнках, які одібрано в нього, нічого нема злочинного“, і значить, відповідно царському наказу, треба було випустити Шевченка на волю, Обручов ще подвоїв срок арешту й тільки $\frac{5}{17}$ вересня 1850 р. звелів випустити його з орського каземату та під вартою вирядити до Новопетровського форту, куди він і приплив 17 падолиста 1851 р.

VI.

Тут, спочатку, життя Шевченкове пійшло таке погане, як ще й не бувало до того. Його було віддано під пильнійший догляд ротному командирови, та ще після того, як добре намилили чуба його першим командирам, як би за потурання йому. Певне, при таких обставинах, та ще зовсім грубі неосвічені люди, між котрими він опинив ся тут, поводили ся з ним дуже зле. „Дядько пильно стеріг Шевченка; запопадливо побивав ся, щоб у нього не було ні олівця, ні паперу, щоб він нічого не писав, не малював. В казармі він очей не зводив з свого узника; а коли Шевченко виходив з казарми, чи на муштру, чи просто подихати свіжим повітрєм, „дядько“ трусив його, шукаючи, щоб у його ні в кишені, ні за пазухою, ні в чоботах, ніде инде не було ні паперу, ні олівця“ ¹⁾.

Не ліпше від „дядька“ поводив ся й сам „ротний“ Потапов: він теж було „ні з того, ні з сього візьме і почне вивертати у Шевченка кишені, щоб заповнити ся, що нема у його олівця, чи паперу, чи чого-небудь написаного, або намальованого“.

Так йшло до літа 1852 р., коли Потапов змінив ся Косаревим, що був хоч і формалистом, але все ж не такою безсердечною людиною як перший. Тоді й комендант форту д. Маєвський, сам чоловік старий, одинокий але добряга, дозволив йому хоч обережно, але все ж таки листувати ся з приятелями.

Ще поліпшало становище Шевченка, коли, після смерти Маєвського, комендантом приїхав, на весні 1853 р., І. Усков, ад'ютант нового генерал-губернатора Оренбурзького графа В. О. Перовського. І він, і дружина його відносили ся прихильно до нашого поета, особисто ж привабили його діти, до котрих він, як казала сама пані Ускова, „просто листочком прилип“. Усков дуже полегшив становище Шевченка, і що до служби, і що до життя.

Як раз коли Маєвський вже вмер, а Усков ще не приїхав, на весні 1853 р. Шевченко знайшов десь біля форту добру глину та алебастру, придатні до ліплених робіт, и хотів заходити ся коло виліплювання фігур.

¹⁾ Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. т. II, ст. 63.

Але поки коменданта не було, начальство того часу ніяк не могло вирішити питання, чи можна дозволити таке заняття, чи треба вважати і його за працю, заборонену царем. Коли приїхав Усков, він разом вирішив се питання простими словами: „що не заборонено, те дозволено“.

Дуже підбодрив ся Тарас, знайшовши спосіб працювати над штучкою без заборони і жваво взяв ся до скульптурної праці. „Тепер отсе з пудьги захожу ся коло скульптури, писав він до Семена Артемовського 15 червня 1853 р.; але, Боже, як нікчемно захожу ся біля отсієї нової для мене штуки: у казармі, де містить ся ціла рота жовнірів, а про модель нема що й казати: Бідолашні заходи!.. Я виліпив був з гіпсу, пише він далі, невеличкий барелєф і хотів один примірник послати до тебе, та не відаю, чи доведе почта таку хрустку річ; отсе раз, а друге те, що соромно посилати в столицю таку нікчемну річ, як мій первісточок-барелєф. А от, як дасть Біг вивчу ся, та виліплю другого, дак тоді вже заллю його стеарином та пошлю до тебе. Я чув, додає він, що граф Толстой ¹⁾ захожував ся спробувати вилити медалі з гутаперчу. Спитай у Іохима ²⁾, чи не відомо йому, яких добутків досяг граф Толстой? От би добре було! я б і собі придбав гутаперчу тай заходив ся б вилити свої твори убогі. Я вже міркував собі спорудити невеличкий гальваноплястичний апарат. Так що ж! У великому місті Астрахані, опріч кумісу та тарані, нічого не можна достати, навіть горшка неполивяного, неминуче потрібного в сій справі, а про дріт міді в Астрахані й не чули. От місто, дак місто“.

Так він шукав усяких способів репродукції, щоб можна було зберегти ті річі, але даремне, і жадна з них не дійшла до нас; з листів і споминів про нього ми знаємо, що він виліпив Христа, мордованого жидами; киргиза, що грає на домрі, а біля нього жінка товче просо, а двоє діток грають ся, коло кибітки лежать теля і дві кози. Близький до того малюнок зберіг ся. Ще було якесь „Трію“ і ще чимало інших праць. Але всі вони знищили ся й загубили ся та побили ся на шматочки—так кінчає ся всяка звістка про них. Воно й зрозуміло, коли се гіпсові чи глиняні річи, що треба було перевезти так здалека.

Усков ще приміркував і новий спосіб попрохати дозволу й на малюваннє, а саме от який: щоб Тарас прохав дозволу собі малювати олійними фарбами запрестольну ікону в Новопетровську церкву. Скоро би начальство дало той дозвіл, то фактично й уся заборона малювати зникла б, а потім можна було б знищити її мабуть і офіційально. Сам комендант вдав ся 7 січня 1854 р. до Оренбурга з сим проханням, але звідтіля знову прийшла відмова, яку Шевченко прозвав „катастрофою“. „Остання невдача так мене приголомшила, пише він до Залського, що я згубив усяку надію хоч на аби-яке поліпшеннє моєї долі гіркої після отакої катастрофи. Вона справді про мене катастрофа“.

Все ж таки, перебуваючи багато часу в Ускових, Шевченко тамо

¹⁾ Гр. Хв. Петр. Толстой, віце-президент Академії й відомий скульптор.

²⁾ Іохим Карл Іванович, скульптор, товариш Шевченка по Академії.

міг малювати й дійсно малював, чому свідчать і малюнки, котрих чимало збереглося з того часу. Навіть коли під кінець літа 1854 р. приїхав ревізувати Новопетровський форт генерал Фрейман, то Усков не побояв ся начати з ним розмову про Шевченка й показати йому малюнки, що зроблено нишком. Фрейманові ці малюнки дуже сподобали ся, так що одну акварель „Ніч“ художник навіть подарував йому. Звісно, Ускову відомо було, що за людина Фрейман, і дійсно сей останній, звернувши ся до Оренбурга, заходив ся, щоб Шевченка зроблено було унтер-офіцером, що поліпшило б його долю. Але й тут була нова невдача.

VIII.

18 лютого 1855 р. вмер вже й цар Микола; нове царювання почало ся багатими та великими амністіями, але минуло воно тільки нашого Тараса; так саме минула й коронація.

Коли граф Хв. П. Толстой, віце-президент Академії Штуки звернув ся до президента сієї Академії, великої княгині Марії Миколаївни, сестри нового царя, щоб вступити ся за долю художника, вона рішучо відмовила. Тоді він сказав:—коли ви не можете, то я сам зверну ся з проханням до царя!—Хиба ви збожеволіли, казала вона ¹⁾. І дійсно, не дивлячись на такі відношення до сієї справи навіть сестри царя, граф Толстой виявив невну громадську відвагу, і вона завершила ся повним успіхом,—17 квітня 1857 р. амністія була підписана, але ще не скоро страждання його скінчили ся, ще довело ся йому потомити ся аж до серпня.

Тут, коли муштра вже мало його торкала ся та близька була надія опинити ся на волі й працювати до схочу над штукою, він почав усе більш і більше розмішляти про своє становище, обмірковувати, до чого тепер він більше здатен.

„Про живопись тепер мені годі й думати, пише він ²⁾. Се походило б на віру, що на вербі виростуть груші. І перше не було з мене путящого живописця, скромно додає він, а тепер і поготів. Хоч який нехай великий віртуоз, а десять років непрацювання, спроможуть ся зробити з нього звичайного корчемного музику. Значить, про живопись нічого вже мені й гадати. А гадаю я цілком віддати ся самій лишень гравюрі акватінта ³⁾. От тому-то я й думаю побут свій матеріальний обмозкувати до краю та взяти ся пильно до отсієї-о гравюри. Поміж сією працею робити малюнки сесею з творів знаменитих художників,—малюнки для будучих естампів.

¹⁾ Так оповідала й у розмовах, і в усіх своїх друкованих споминах дочка графа К. Хв. Юнге.

²⁾ Записки Шевченка, ст. 28.

³⁾ Шевченко завше називає свої гравюри акватінтою, хоч дійсне він гравірував тільки офорти. Дійсне, він каже тут про малюнки сесею для сих гравюр,—мабуть він бажав зайняти ся акватінтою, але потім знову звернув ся на офорт.

На мою думку: на се досить буде двох років; а тоді вже переберу ся на дешевий хліб до своєї любої України і там вже візьму ся робити естампи“. „З усієї гарної штуки мені тепер більш за все подобаєть ся гравюра, тай не без приводу стати добрим гравільником—значить ширити в громаді прекрасне, поучаюче, значить ширити світ істини, значить бути угодним Богові і користним для людей. Коли б не гравільників чудодійний різець, так яка б велика сила гарних творів, досяглих тільки для богатирів-дуків, не виходило б з хмурих галерій! З часом я гадаю ще, опріч зписків з творів майстерних, пустити в світ гравюрою акватінтою і власну дитину: „Притчу про блудного сина“, прилажену до сучасних норів крамарів“.

Теж саме писав він і в листі до графа Хр. П. Толетого: „Живописцем-творцем мені не дано бути: про таке щастя було б нерозумно й гадати; але ж, коли прибуду до Академії, так з допомогою Божою та добрих і освічених людей стану гравільником *l'aqua-tinta*. Уповаючи на Божу ласку і запомогу, та за вашими порадами і прихильністю, сподіваю ся зробити що небудь достойне возлюбленої штуки. Через гравюру ширитиму славу славетних малярів; розповсюжуватиму поміж людей смак і любов до доброго, до прекрасного. Отсе моя молитва чистіша і вгодніша чоловіколюбцові-Богу, отся моя спроміжна і безкористна послуга чоловікови. Отсе моє єдине і неперемінне простованне. Сподівати ся чого більшого мені не можна“.

Та „Притча про блудного сина“, що тільки що було згадано—се найкоханніший твір Шевченка за той час.

Ще 8 падолиста 1856 р. Шевченко писав до Бр. Залеського ¹⁾: „Недавно мені на думку спало намалювати притчу про блудного сина, у звичаях і в натурі руського стану. Ідея сама надзвичайно поучаюча, а які душу роздираючі картини намалював я у своїх думках на сю справді моральну тему. Картини зложені до дрібниць (звістно в думках), і тільки б мені хоч які вбогі достатки, я б заkostenів на праці. Я мало не задоволен, що не маю тепер можливости почати працю. Ідея ще не визріла, легко можна б промахнутись; виношу, як ньєнка свою дитину в утробі, сю безмірно ріжноманітну тему, а по весні, помолю ся Богові та розпочну працю, хоч би і в харалубці. Коли дасть Біг виповнити мою гадку, то на сю тему буде не малий альбом, та як би хоч колись пощастило мені видати його літографією, був би я найщасливішою людиною в світі“.

Через рік, як ми бачили, він вже сподівав ся награвірувати сі малюнки. „Розіслав я сю „Притчу“, пише він 26 червня 1857 р. ²⁾, на 12 малюнків. На папері вони майже ³⁾ що всі вже зроблені. Але біля них ще треба довго і пильно попрацювати, щоб зробити їх такими, якими можна перевести на мідь. Загальна думка доволі добре прилажена до грубіанського нашого купецтва, але виконати її,— показало ся не по моїй силі.

¹⁾ „Кіевск. Стар.“ 1883, № 3, ст. 854—855.

²⁾ Записки, ст. 29—30.

³⁾ Себто 8 малюнків.

Треба на се ловкої, меткої, вірної, та головне діло—не карикатурної насмішки; певніше мовити: треба драматичного сарказму. На се треба пильно попрацювати та порадити ся з людьми тямущими. Шкода, додає він, що отся коштовна ідея не прийшла в голову до небіжчика Федотова а він би з неї спорудив зграбну сатиру про наше темне, на-пів татарське купецтво. Мені здаєть ся, пише він далі, що за нашого часу неминуче потрібно сатири і про наш середній стан, на-пів освічений. Тільки щоб сатира була розумна і шляхетна; отака приміром, як от „Женихъ“—Федотова, „Свои люди—сочтемся“ Островського та „Ривизоръ“—Гоголя. Наша середня молода громада походить на лінивого школяра: зупинила ся вона на складах та без принуки їй не хоче учити ся і не спроможеть ся переступити через одну дурну „тму-мну“. На вади і хиби нашої висшої верстви не варто звертати увагу. Раз, що сей шар не великий; а друге, що його моральні недуги зостаріли,—маненькою сатирою тут не проймеш. Та з погляду національного наш невеличкий висший шар чи їй має яку вагу? Здаєть ся ніякої! Інша річ верства середня: се велика і на-лихо на-пів темна маса, се половина народу, се серце національності. От про його то їй потрібна тепер сатира, та не суздальська притча про блудного сина, а шляхетна сатира, метка і зграбна. Я вважав би себе за найщастливішу людину в світі, колиб отсей мій несамовитий ледащо, отсей мій Блудний син вийшов добре; а я його приміркував так щиро, так чистосердешно“

Хоч Шевченко пише про 12 малюнків, але можна думати, що їх їй не було більш 8, тому що 10 мая того ж року він писав до Бр. Залеського: „Для „Блудного сина“ я змішував бістром з тушем і зробив ся кольор майже сепії. Готових маю вже 8 малюнків; перших чотирьох ще не починав за браком моделі,—необхідно, щоб був типовий руський крамарь, чого тут не має. Я відклав се до Москви чи до Петербурга“. Таке їх число дійшло до нас, а ні з чого ми не бачимо, щоб він займав ся потім сією темою,—здаєть ся, він більше вже не цікавив ся нею; хоч за час свого заслання писав навіть так: „Крий Боже від невдачі, то я їй загину,—ідея дуже зрослась з душею моєю“. Через що він так охолонув до неї, ніяк не міг я вияснити.

Ся „Притча“ виявляє нам Шевченка в новому освітлінні. Тут він з одного боку зближаєть ся до звісного англійського маляра Гогарта таї ще переважає його.

Гогарт дивив ся на своє завданнє як на проповідництво, він бажав, подібно Гамлету в Шекспира „відбивати натуру в дзеркалі, виявити добродійству його власні риси, позору—його власний вид, часу його власний одевіт“. Малярство було лиш його мовою. Він давав у своїх картинах поучаючі комедії та драми, щоб ними потрясати та лагодити людей. Його картини—драми в п'яти діях завше кінчають ся перемогою добродійства та карою порока. Він сам казав про себе: „Я дбав про те, щоб трактувати свої теми, як драматичний письменник. Картина для мене—сцена; чоловіки й жінки—мої актори; їх рухи і вчинки теж німа сцена“.

Таке поривання до літературного трактування картин почасти пояснюється тодішнім пануванням літератури в Англії. Там, де письменники брали собі теми з середнього шару народу, теж саме мусило зробити й малярство. Окрім того, такий напрям у малярстві пояснюється ще і демократизацією штуки за той час в Англії. Раніше штука торкала ся тільки аристократів, тепер вона вийшла на великий шлях загально-народного життя; замість декільких естетів, вона почала служити народови, який бажав поучати ся з неї, як ще Григорій Великий казав: „Pictoribus eruditur populus“. Такі обставини в Англії породили Гоґарта.

Він почав випускати серії картин з життя занепащених людей: „Життя гульця“, „Модний шлюб“, „Життя згубленої дівчини“, і т. п.

В останній з них невинна дівчина приїжджає з села в наймички; тут її спокушає жид-банкир, але потім покидає її; вона робить ся злодійкою і попадає у в'язницю; вийшовши звідтіля, вона єднаєть ся з розбишакою і кінчає своє невдале життя у гнізді роспусти, товаришки її пють горілку на покришці труни, а піп, що прийшов одправити похорон, закликає їх на зальоти.

У „Житті гульця“ студент обіцяв гарній але вбогій дівчині одружити ся з нею. Несподівано вмирає його багатий дядько, і він починає гуляще життя. Від своєї коханої він бажає викупити ся грішми, але вона відрикаєть ся з погордою і чесно заробляє собі й дитині хліба. Він же швидко йде до погібелі між жінками та картами, але ще раз розживаєть ся, одружившись з багатою, але старою і одноокою жінкою. Після того він знову починає грати в карти, попадає в довгову в'язницю, куди за ним йде і дружина його. Коли вже остання його надія—драма, що він написав, не була прийнята до театру, і йому не було на що купити собі хоч пляшку еля, він збожеволів.

Хиба всі такі сцени не згадують нам „Блудного сина“? Навіть самий зміст має чимало спільного. Але ми знаємо, що Гоґарт був цілком невідомим Шевченкови. Що ж породило сю спільність, що їх довело до однакових здобутків?

Що я казав, характеризуючи Гоґарта, те саме як-раз і освітлює нам наше питання. Ми бачили, що тамо велику вагу мав літературний вплив на його штуку. Шевченко ж сам був письменник, та ще не аби-який, письменник геніяльний. Через те він далеко опередив не тільки малярів, але й письменників свого часу.

Не кажучи про Гоґарта, що і в самій Англії стоїть самотним, що тоді взагалі являло побутове малярство?

Навіть за кордоном, Тасар, Дангауер і Вірц писали по суті мелодраматичні сценки і не пішли далі романтичного напрямку в штуці. Що ж до петербурських малярів, то Венеціанов малював почищених, прибраних *peasants*, більше подібних до кепських акторів, що грають селянські сцени, ніж до справжніх селян з їх буденним життям, що здавало ся тодішнім знавцям та цінителям штуки темою не тільки недостойною для маляра, але і образливою для муз і Аполона, все ще нерозривних із штукою.

Сам Федотов, так розхвалений російськими артистичними критиками та істориками штуки, не пішов далі змалювання купецького життя та веселих, майже карикатурних малюнків на сучасні пороки.

Інакше взяв ся до сієї справи Шевченко.

Перш усього він бере життя таким саме, як воно є, ні трішечки не причепурює, й не прикрашає своїх дієвих осіб. Він вміє знайти артистичну красу в тім вигляді, в яким вона з'являється мимо всеї гидоти його внішніх умов.

Потім, сам переживши багато лихих годин, і як кріпак, і як вязень, і як жовнір у засланні, він гаразд розумів усі такі обставини. Як пізнійше Достоевський після життя з каторжанами написав свої „Записки ізъ Мертваго дома“ і познайомив нас із побутом сих каторжан і з їх типами, так ще ранійше за нього наш Шевченко намалював чудову ілюстрацію до тих „Записокъ ізъ Мертваго дома“.

Перші чотири малюнки, як вже сказано, певно й не були зроблені, і самого змісту їх він ніде не оповів.

У першій сцені, що ми маємо, „Блудний син“, полуодягнений сидить коло корчми, з картами, біля нього пляшка з горілкою, гітара й шашки. На двох інших ми бачимо, як він піячить. Далі він сидить у лахміттях на кладовищі, мабуть на могилі свого батька. Ще далі він вже між розбишаками, на першім пляні лежить мертва людина, а він держить хреста, що певне зняв з небіжчика, і показує його товаришам-розбишакам, що сидять біля огнища.

Після того, він сидить із колодкою в роті, прикованою до стіни. Далі вже йде страшена кара шпіцрутами. „Треба бачити один раз сю страшенну муку, щоб ніколи не забути її, оповідає Д. О. Ровинський, що сам ще бачив її. Тисяча „бравих“ руських жовнірів, каже він, стоять двома шпалерами, око в око; кожному дають ся в руки кий-шпіцрутен; жива „зелена вулиця“, тільки без листя, весело ворухить ся і малячить в повітрі. Виводять злочинця, обголеного до пояса і привязаного за руки до двох рушничних прикладів; попереду два жовніри, що дають йому посувати ся наперед лиш тихо, щоб кожний шпіцрутен мав час лишити слід свій на його „шкурі“; позаду везуть труну. Приговор прочитано; розлягається зловісна тріскотня барабанів: раз, два... і цвічає зелена вулиця, направо й наліво. В кілька хвилин тіло вкривається зпереду і ззаду широкими рубцями, червоніє, синіє, летять криваві бризки“...

Шевченко вибрав момент приготування до кари. Злочинець роздягається, тут же стоїть відро, де намочують шпіцрути.

На останньому малюнку, ми бачимо Блудного сина, як після кари його закували враз з другим злочинцем у спільні кайдани. Тут уже не так фізична, як моральна мука. Се поневольне товаришування, що силус проти волі згожувати всі свої вчинки з бажанням і вимогами іншого, може змучити людину гірше фізичного болю.

Тут до речі згадати, що Шевченко не спинив на сій серії своїх малюнків з побуту „зневажених і ображених“. Ще в Академії він малює

хлопчика-жебрака, що ділить ся шматком хліба з собакою, відзначаючи внутрішню красу душі хлопчика, який сам напівголодний спроміг ся погудувати ще иншу істоту. Живучи проміж киргизами, він малює їх просте життя: як вони гріють ся біля вогню, як вони мелють собі хліба на ручних жорнах, як тішать своє вухо примітивною музикою. Після заслання він не тільки намалював, але й вигравірував „Сама собі господиня“, де змальовано одну з тих покриток, що були улюбленою його темою в поезії. Вона, що дійшла вже до повного упадку й усім належить, нарешті тепер, вернувши ся до хати, хоч не на довгий час, а стала сама собі господиня. Якого глибокого жалю й думки завдає сей малюнок!

Тай у літературі Шевченко не самими покритками обмежив ся в сім напрямі. Хіба не того самого „Блудного сина“ бачимо ми хоч би в його „Безщаснім“ чи в „Близнецах“?!

Таким робом, як вже сказано, Шевченко в своїх малюнках попередив на цілі десятиліття російську літературу, тоді як взагалі, завжди та усюди, малярство йшло позад літератури, а в малярстві переважив англійського маляра Гоґарта, тому що в останнього вся штука була зведена тільки на мораль, чого не можна сказати про Шевченка, який намалював багато річей без усякої тенденції.

IX.

2 серпня 1857 року, в 9-ій годині в вечері, Шевченко покинув нарешті Новопетровське і проплававши гараздливо три дні по морю та по одному з численних рукавів Волги, на вельми хиткому човні рибальському, в вечері о годині п'ятій, 5-го серпня приплив до Астрахані ¹⁾. Звідтіля поїхав він пароплавом із одним своїм старим знайомим, власником того пароплаву, О. О. Сапожниковим, і багато малював краєвидів та портретів спутників, усяк раз як приставали до берега. 19 вересня прибув він у Нижній-Новгород, и тут йому несподівано довело ся затримати ся аж до 8 березоля 1858, себто більше шістьох місяців, із-за причепки його булого баталіонного командира.

Тут, хоч життя його було далеко не так погале, як ранійше, але все ж таки не весело було припинити ся на дорозі: „тепер,—писав він до М. С. Щепкіна,—я в Нижнім-Новгороді на волі, та на такій волі, як собака на привязі“.

Тут він багато малював і портретів, і краєвидів, особливо стародавніх церквів.

Тоді ж звернув ся до нього Куліш от таким дуже цікавим листом: „Колись,—пише він ²⁾,—ти малював „Живописну Україну, і нічого з того не вийшло, а хоч би й вийшла яка тобі користь грошова, то все-ж ти

¹⁾ Записки, ст. 92.

²⁾ Ч а л ь й, М. К. Жизнь и произведения Тараса Шевченка. Кієвъ. 1882, ст. 122—123.

був послухач панський, а не людський: людям не було-б ніякого діла до твоєї „Живописної України“,—не змогли-б люде за дорожнечою до неї докупить ся. Тепер же сам бачиш, що панський вік кінчаєть ся, а людський починаєть ся,—то сама година поміркувати, як-би людям помогти духом у гору піднятись. От же я тобі дам добру раду: накидай ти пером де що з нашої історії і попідписуй найкращі вірші з дум і з свого таки компоунвання. Сі твої рисунки ми виріжемо на дереві, одпечатаєм і розрисуєм фарбами трошки краще од лубочних картинок московських. Ціна буде їм по 2 і по 4 шаги, і будуть вони наліплюватись у кожній хаті замість московсько-суздальського плюгавства, і буде старе й мале на їх дивитись, і от-ті підписи вчитувати,—і розійдеться ся по Україні наше „слово забуте“, наше слово тихо-сумне, богобоязливе, і воскресить воно не одну душу,—і малà твоя праця станеть ся з часом причиною великого діла, всесвітнього,—душа моя чує... Я й сам понарисовав би, та в мене тії абрисы не будуть так характеристичні, як у тебе. Ти як ні поведеш пером, то все воно закорлючить ся по художницьки.. А треба, щоб дівора, дивлячись на сі картинки, набиралась доброго смаку. Велике, велике виросте з того добро на Україні, далєбі! Отже, брате, не гай часу і не откладуй сеї праці ні на один день. Вельми благе і достойне діло“.

Але певне Шевченко не міг взяти ся за таку роботу. Він навіть відрік ся намалювати де що з „Чорної Ради“, тому ж таки Кулішеви: „нема моделі, писав він ¹⁾), нема нічого перед очима нашого українського, а брехать на старість не хочеть ся. Не хочеть ся рисовать так, аби-то“. Так і загинула така приємна ідея.

Нарешті, 23 березоля 1858 р. Шевченко приїхав у Петербург, мало не через 11 років після того, як зневолено покинув його.

Трошки відпочивши душею між приятелями та улагодивши помещиканнє, Тарас узяв ся за працю,—не забув він своїх бажань про гравюру. 3 мая вже спинив ся на ескізі Мурильо „Свята Родина“, що в Ермітажі. „Простосердий, гарний твір, пише він ²⁾). Я не бачив з таким змістом картини, щоб до неї так припадала назва, як до геніяльного ескіза Мурильо“.

Тут взяв ся подати йому свої услуги відомий гравірник того часу Йордан, показав йому новіші заходи коло сього роду гравюри та висловив охоту помогати йому усім, чим спроможеть ся; але не думаю, щоб ся запомага мала для Шевченка велику вагу: перше Йордан сам працював не над тим родом гравюри, та й взагалі був гіршим гравірником ніж Шевченко, але як ранійше, так і тепер головним вчителем Шевченка лишив ся той самий Рембрандт, до котрого він і звернув ся після сього ескіза, і награвірував його ермітажний твір „Притча про виноградний сад“ і ще з трьох Базановських копій з Рембрандта ³⁾): портрет Рембрандта (Ва. № 23),

¹⁾ Лист Шевченка до Куліша, 4 січня 1858 р.

²⁾ Записки, ст. 200.

³⁾ Р о в и н с к і й, Д. А. Подробный словарь русских гравировъ. Спб. 1895, ст. 1177.

Лазарь Клап (Ва. 171) і Поляка з шаблюкою і ціпком (Ва. 141). Окрім того він певне думав вигравірувати і його ж таки картину „Смерть Богородиці“, тому що до нас дійшли два малюнки з цієї картини.

За сю „Притчу про виноградний сад“ зараз із гравюрою з картини І. Соколова „В шинку“, Академія штуки дала Шевченкови 1859 р. звання „академика гравірування на міді“.

Ще він награвірував за той час копії з картин О. І. Мещерського „Дуб“, М. Лебедева „Гай“ і Брюлова „Вірсавія“ і з власних творів: „Верба“, „Старець на кладовищі“, „Сама собі господиня в хаті“, „Спяща жінка“, „Дві дівчини“, п'ять автопортретів і п'ять портретів.

Що до гравюри, то треба додати, що тут погляд на Шевченка тільки один: усі визнають його за найліпшого офортиста.

Але він не обмежив ся самою гравюрою, як думав на засланні. Він багато малював олівцем і де-що олійними фарбами і аквареллю. Тут були і портрети, і автопортрети, і історичні теми—як Хмельницький з сином перед Кримським ханом, Смерть Хмельницького, Мазепа й Войнаровський, Смерть Мазепи, і побут, і краєвиди.

Тільки не довго, на жаль, довелося йому попрацювати: великі невзгоди й тяжкі злидні життя зломали його здоровля. Він встиг ще побачити свою лобу Україну, але від падолиста р. 1860 став він нездужати, а 26 лютого „замок неборака“, на віки замовк!..

X.

При розгляданні творів Шевченка, насамперед мимохить вражає дивна різнородність його таланту: нема такої галузи малярства, в якій би він не працював,—тут бачимо і релігійні твори, і історичні; маємо чимало портретів і, нарешті, такі теми побутового малярства, де він, як ми бачили, так далеко випередив свій вік.

На перекір думкам д. Русова ¹⁾ й д. Кузьмина ²⁾, між його поезією, з одного боку, і малюнками з другого, багато аналогії. І там, і тут, він усе той самий щирий син України, що виріс серед її широких степів із віковічними могилами, під південним небом із яркими зірками, з ясним місяцем, під шум Дніпра-Славути, під ніжні зворушливі пісні народні. Україна передала йому все своє горе і всі бажання, всі свої спомини про дні минулі й надії на кращу будучину. І Шевченко вбрав се і так глибоко заховав у душі своїй, що ні довгі роки примусової розлуки, ні які сторонні впливи не викреслили з його душі найменшої рисочки сеї багатой

¹⁾ Русовъ А. Коллекція рисунковъ Т. Г. Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1894 № 2, ст. 190.

²⁾ Кузьминъ Е. М. Т. Г. Шевченко, какъ живописецъ и граверь. „Искусство и худож. промышленность“. 1900, ст. 71.

спадщини, і за тисячі верстов від своєї неньки—України, в усім, що тільки виходило з-під його пера, олівця або пензля яскраво видно сина України.

Як поет, він і самі сюжети своїх творів, опріч небагатьох, брав з рідного побуту або з рідної історії. Становище ж його як маляра було трохи инакше. Поет, відірваний від рідного краю, ще довгий час може жити тими образами, які глибоко відбили ся в його душі раніше. Маляр же, надто маляр реаліст, яким був Шевченко, мимоволі мусить брати свої сюжети з життя й природи, що його окружає. Той запас вражінь, що він ховає в душі своїй може впливати лише на вибір сюжетів, наводити його на такі, що більше-менше мають звязок із споминами, котрі його хвилюють, з його світоглядом, з його завданнями, та проте саму натуру він повинен брати з свого оточення. Ось через що і в Шевченка, в усіх його працях до заслання ми бачимо Україну; а під час його заслання—сцени з життя киргизів і жовнірів та види природи, що його оточувала. Але й сі останні він проте передає нам з особливого погляду. Одначе, скоро він знов опинив ся в рідному краю, то зараз же знову взяв ся за рідні сюжети.

Почнемо поперед із краєвидів. Се не накопичені, ніде не стрічані в такій комбінації красиві краєвиди, як у псевдокласиків, і не рабська копія кожного листочка, кожної травинки, як в де-яких пізніших реалістів. Він малює натуру, як вона єсть, ані трохи не „підправляючи“ її, але вмє розглядіти в ній якусь ідею, заложену в кожному данім мотиві й передати се в своїм малюнку. Як і Гете, Шевченко жив одним життям з природою, розумів шепотанне струмочків та шепіт листочка, шумливе колиханне травиці. Розглядав же він тут теж саме, тим самим оком, як розглядає се нарід український. Тут почувасть ся якийсь сум, навіть у найрадіснійшим краєвиді. Як сам він казав:

„І все те, все те радує очі,
А серце плаче, глянуть не хоче“ 1).

Як він у своїй поезії вмів у двох-трьох словах дати цілу чарівну картину:

„Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє...“

так мало слів, але така чудова картина! — так і в малюнках він умів вибрати такий пункт для погляду, таке зробити освітленне, в таких небагатьох рисах уловити всю красу, всю поезію даної місцевости, яка часом здавала ся б, на перший погляд, навіть невдачною для сеї мети, як наприклад „Хрести могильні в Суботові“, вмів, зостаючись строгим реалістом, підняти ся до чудової поезії! Дуже важко сказати, чим краще й поетичнійше малює він натуру: словом, чи пензлем або олівцем!

Про портрети його треба казати, що не всі вони належать до нашої студії тому, що багато з них зроблено чи щоб заробляти гроші, чи щоб задовольнити якогось приятеля. Але такі з них, що він сам малював,

1) „Сон“.

власною охотою, виявляють його як першорядного портретиста. Згадуємо, наприклад, портрети кн. М. В. Рєпніна, обидва Лазаревських, невідомої добродійки з хлопчиком, де-котрі автопортрети й інші,—тут не треба й знати тих осіб, з яких вони змальовані, щоб бути певним в їх подібності: так артистична правда світить ся в них. Вдивившись у сі обличчя, здаєть ся, можна написати навіть характеристику їх.

Оборонець „зневажених і ображених“ і покриток, у своїй поезії, і в малярстві, як ми вже бачили, він дає нам цілу серію малюнків такого змісту. Пригадуємо „Притчу про блудного сина“, „Сама собі господиня“, сцени з життя киргизів і т. д.

Меньш усього нам відомі його релігійні твори, тим більше, що головна кількість їх була виконана для церкви в мастку Лизогубів і згоріла. Але і в них, як ми теж бачили, він цілком нехтує традиції, як ще ніхто до нього. Окрім того, і тут велика аналогія його малярських творів з його поетичними творами. Візьмемо хоч його „Розп'ятє“. Що йому дає ту ідею? „Новий Завіт, пише він ¹⁾, читаю я з побожним трепетом. Через се читання мені спало на думку списати серце Матери, Пречистої Диви, Матери Спасителя“.

Чи ж не повна вся його поезія як-раз найкращими високо-драматичними оповіданнями про страждання нещасливої матери?! Досить нагадати „Наймичку“, „Неофітів“, або ще ліпше „Марію“, де та ж сама Мати Христа, коли розп'ялась її єдина дитина, „упала на землю трупом“.

Проф. Хв. Є. Корш, характеризуючи Шевченка як поета ²⁾, каже: „Шевченко був людиною, зглядно, неосвіченою, і в усякому разі культурні наверстування ніколи не мали змоги побороти тієї народної стихії, котру він виніс із села, з свого дитинства. Він зостав ся цілком вірним народному побуту, народним поглядам, народному методу вислову“.

Так саме треба сказати і що до малярства. Тут він був теж людиною не більш освіченою тому, що коли він і пройшов курс академії штуки, то се було вже пізно, а скоро він скінчив його, мало не зараз його було заслано й зовсім відрізано від усього художнього світа—він не міг продовжати свого образования по малярству. Але так тут, як і в поезії, через се нічим не поборолася та „народна стихія, котру він виніс із села“, через се, як ми бачили, він ще за час вчення почав проявляти свою самостійність, помимо того, що вплив на нього йшов від такого великого артиста, як Брюлов, який у свій час мав вплив мало не на все російське малярство, і думаю, я не помилю ся, коли скажу, що наш Тарас був сам один з усіх учнів Брюлова, що не піддав ся його впливови.

Я певен, що прийде час, коли ще оцінять і малярські твори Шевченка і побачать, що і тут—як маляр, Шевченко був тим саме „апостолом правди“, що він не ухилив ся від тої високої ідеї—любви до людсь-

¹⁾ Лист Шевченка до княжни В. М. Рєпніної, 7 березоли 1850 р.

²⁾ Корш Х. Шевченко серед поетів славянства. „На спомин 50-х роковин смерти Тараса Шевченка“. М. 1912, ст. 65.

кости, яка червоною ниткою проходила крізь усі його твори; він завжди і в усім горяче повстає проти кожного гніту людського духа, кличе до любови до всіх слабих, чи то діти, чи то люди, яких доля пригнітила— всі вони однаково знаходять у нім свого горячого оборонця, який береться за перо, чи за пензель—що в ту хвилю в нього в руках. А жадні авторітети, які б вони ні були могутні, не зможуть примусити його творити инакше, ніж се склалося в його власній душі. Так власне творить і народ, виливаючи в своїх творах те, що склалося в його душі. Та як великий Ваґнер казав про твори Есхіла й Софокла, що вони сотворені Атенами, так і ми з повним правом можемо тепер сказати: всі твори нашого „батька Тараса“ були творами України.

Реєстр праць Шевченка, що дійшли до нас, або про які маємо звістки ¹⁾).

I. Автопортрети.

- *1. Автопортрет. Підпис: „Т. Шевченко. 1843“. Подарований кн. В. М. Рєпніній. Власність Е. М. Орлової, в Москві.
Репродукції: 1) М. Чалый. Жизнь и произведения Т. Шевченка. Київ 1882.—2) Малюнки Шевченка.
Див.: 1) „Києвск. Стар.“ 1897, фєвр., ст. 171—172.—2) Кониський. Тарас Шевченко-Грушівський.
- *2. Шість учнів Академії Штуки малюють; під одним з їх підпис: „Увы!“, під другим: „Оце кобзарь Шевченко“. На відвороті ще малюнок, про що буде далі. У правому нижньому кутку: „ч. 96“, у верхньому: „№ 102, III“. Олівцем. Розмір 217×288.
Власність музея Тарновського № 168. Року 1894 було у збірці Козачківського. По реєстру Честохівського (№ 96) було разом з № 169.
- 2^a. У листі Шевченка до брата Микити, проміж усякими нарисами, чорнилом намальовано два автопортрети впрофіль.
Музей Тарновського № 1.
Репродукція: „Києвск. Стар“ 1891.
3. Автопортрет із свічкою в лівій руці. Див. офорти.
- *4. Автопортрет, мальований року 1845, у Потоках, що він його подарував Н. В. Тарновській. Олівцем. 170×133.
Власність музея Тарновського № 190.
Репродукція: „Києвск. Стар.“ 1892, II.
Див.: 1) В. Горленко. Альбомы и рисунки Шевченка въ собраніи Тарновскаго. „Києвск. Стар.“ 1886, ст. 404 (з помилковою датою).—
2) Мелочи изъ жизни Шевченка. Ibid. 1897, ст. 31—32 (невірна звістка).

1) * показує, що з сих річей поміщено знімки.

- *5. Автопортрет, олійними фарбами.
Власність Історичного музею в Москві, зі збірки Ол. П. Бахрушина.
Репродукції: 1) гравюра Л. Серякова р. 1879 у „Русск. Стар.“—
2) Кониський. Тарас Шевченко-Грушівський. У Львові. 1898.
6. Казарма в Орську. Туш. Він подарував цей малюнок д. Сухановій.
Репродукція: фотогравюра Р. Паульсен, у Відні.
Див.: 1) О. Кониський. Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя. У Львові. 1898—1901. Том II, стор. 6 і 236.—
2) Б. Сухановъ-Подколзинъ. Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“ 1885, ст. 238 і 240.
7. Автопортрет 1848 р., що він його подарував князні В. М. Репніній.
Див.: Письмо Т. Г. Шевченка кн. В. Н. Репниной, изъ Оренбурга, отъ 14 ноября 1849. „Кіевск. Стар.“, ст. 267.
- *8. Автопортрет часу Аральської експедиції. Овал. Олійними фарбами, на товстім папері.
Власність д-ра Н. П. Трінклера.
Було на шевченківській виставці р. 1911, у Москві.
Репродукція: „На спомин 50-х роковин смерти Тараса Шевченка“. М. 1912. У виданні „Кониський. Тарас Шевченко-Грушівський“ (ст. 28) знімок з копії сього портрета, що у музеї Тарновського.
До речі: у каталозі музею Тарновського описана вище згадана копія, де сказано, ніби Шевченко одягнений арештантом, а на стіні висять шабля, малюнок і годинник. Як же се могло б бути, щоб в арештанта була шабля, тай ще малюнок, коли йому було заборонено малювати. Певне сей портрет змальовано за часу Аральської експедиції, як се помітив і Кониський.
9. Автопортрет з часу заслання, що він послав А. П. Лизогубу, у „салдацькій муніції“, з рушницею на плечі і з піднятою ногою, з підписом: „Ось як тепер Шевченко“.
Див.: 1) В. Ф. Демичъ. Т. Г. Шевченко. Къ его біографіи 1847. „Русск. Стар.“ 1891, т. LXX, ст. 431.—2) М. Чалый. Изъ переписки Т. Г. Шевченка съ разными лицами. „Кіевск. Стар.“ 1897, ст. 173.—3) Три письма Т. Г. Шевченка къ А. П. Лизогубу. „Кіевск. Стар.“ 1903, ст. 66.—Що ж до тієї брехні, про яку пише в згаданому листі кн. Репніна, то ся брехня має цілу літературу, див.: 1) Мартосъ П. Эпизоды изъ жизни Шевченка.—2) О. Кониський. Т. Шевченко-Грушівський. Т. II, ст. 102—103.—3) Н. Бѣлозерскій. Т. Г. Шевченко по воспоминаніямъ разныхъ лицъ. 1831—1861 г. „Кіевск. Стар.“ 1882, ст. 72.—4) А. И. Родзевичъ. Тарасъ Шевченко въ Закаспійскомъ краѣ. „Русск. Стар.“ 1891, т. LXX, ст. 435.—5) „Кіевск. Стар.“ 1896, ст. 47.
10. У киргизській кибитці сидить на ліжку, обпершись, Шевченко з олівцем въ руці; перед ним стоить молодик, напіводягнений, у киргизській шапці. Сесія часу Аральської експедиції.
Власність сен. Е. Е. Рейтерна, у Петербурзі. Року 1888 було

власністю В. М. Лазаревського. Див.: В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888, стр. 83.

Репродукція: Малюнки Шевченка. Табл. IX.

- *11. Шевченко сидить коло столу й малює товариша, який стоїть просто нього з голою спиною та розглядає малюнок, що держить його у руках. Ліворуч, на підлозі, просто самовару, сидить ще один з люлькою і мисочкою у руках. Теж на підлозі лежить книжка з надписом: „G. Sand. 1851“. Сепія.

Власність Е. Н. Тевяшова. Року 1888 було власністю В. М. Лазаревського. Див. *ibidem*.

- *12. Шевченко дивить ся на киргиза, що граєть ся з кішкою. Сепія. 252×197.

Власність музею Тарновського № 307. Раніше було в графині А. І. Толстої.

Репродукція: „Художественный Хроникер“. Спб: 1887, № 4, ст. 40.

13. Автопортрет з датою $\frac{1857}{III}$ і з підписом: „Михайлу Семеновичу Щеп-

кину на память 24 Декабря 1859 | от Тараса Шевченка“.

Власність І. Є. Цветкова, у Москві.

14. Автопортрет, якого послав Шевченко Г. Я. Кухаренкови у червні р. 1857.

Див.: „Журнал“, 20 червня р. 1857, та лист до Г. Я. Кухаренка, від 22 червня того ж року.

15. Автопортрет, намальований олівцем, що він бажав подарувати М. М. Лазаревському. Див. Лист Шевченка до М. М. Лазаревського, 18 жовтня р. 1857. „Основа“ 1862, ч. III, ст. 15.

В мене є фотографія автопортрету, намальованого чорним і білим олівцем, на котрій власною рукою Шевченка написано: „Константину Антоновичу Шрейдерсу на память | Т. Шевченко“; а на самім малюнку відко підпис: „1858/III; „... рому другу моему Михайл...“; початку останнього підпису і кінця нема. Можно було б думати, що сю посвяту треба читати так: „Михайлу Семеновичу Щепкину“, але він інший, ніж той, що в Цветкова, тому певнійше його читати так: „Михайлу Михайловичу Лазаревському“, котрому він міг його подарувати не 1857 але 1858 року.

- *16. Автопортрет білим і чорним олівцем, теж з бородою, без шапки, погрудний, з датою „1858“ і монограмою III, себто Т. III. 254×212.

Власність музею Тарновського № 375.

- *17. Автопортрет, що Шевченко подарував Г. І. Барановському, що був тоді уфимським губернатором, а потім через Л. М. Жемчужникова і І. Л. Шрага він перейшов до музею Тарновського. Олівцем.

18. В І. І. Білозерського теж був такий портрет у році 1882, намальований тушем чи сепією. Див.: Н. Бѣлозерскій. Т. Г. Шевченко по воспоминаніямъ разныхъ лицъ. 1831—1861. „Кіевск. Стар.“ 1882, октябрь, ст. 77.

19. Автопортрет. Голова в профіль, без бороди і без шапки. Намальовано на відвороті листа В. Жуковського до Шевченка від 28 квітня 1859 р., чорнилом. Вище портрету нарис олівцем вазона з квітками, праворуч у-горі: „№ 116—3“. Розмір 207×166.
Власність музею Тарновського. № 378.
З цього портрету було зроблено р. 1911 у Москві емальові жетони.
20. Автопортрет 1859 р., що Шевченко подарував І. Дзюбіну і що видано у „Русск. Стар.“ 1891, т. LXX, май, ст. 447, з копії д. Жебровського.
21. Автопортрет тушем, що він подарував, як каже М. Чалий, Ф. М. Лазаревському. Див.: Изъ воспоминаній О. М. Лазаревскаго о Шевченкѣ, съ предисловіемъ Чалаго. „Кіевск. Стар.“ 1899, ст. 159.
22. Автопортрет, 1859 р., без бороди, у кожусі та в шапці, en-face. Овал. Олійними фарбами. Був на академічній виставці у Петербурзі р. 1859 чи 1860 і куплений великою княгинею Оленою Павловою за 200 карбованців.
- *23. Копія з нього 1861 р. З лівого боку монограма $\frac{\text{III}}{1861}$. Овал. Олійними фарбами. 576×465.
Власність С. В. Лазаревського у Нижньому.
Див.: А. Лазаревскій. Послѣдній день жизни Т. Г. Шевченка. „Сѣверная Пчела“. На моім примірнику відбитка тієї статті, В. М. Лазаревскій додав: „Подлинный, его же работы, купленъ на выставкѣ В. К. Еленой Павловной за 200 р. Копія разыграна въ лотерею въ кружкѣ близкихъ Тарасу людей (20 билет. по 10 руб.). Выигралъ Архитекторъ Ал. Ив. Рязановъ и подарилъ мнѣ“.
24. Шевченко на етюдi. Малюнок, з котрого у музеї Тарновського є фотографія № 519.
25. Року 1900, Д. С. Лазаревскій, у Сибірській губ. пропонував продати автопортрет Шевченка, у кожусі і шапці, намальований р. 1860, за 400 карб. Див.: „Літературно-Науковий Вістник“ 1899, ч. 12, і „Кіевск. Стар.“ 1900, ч. I, ст. 23.
26. Як я чув від М. Ф. Біляшевського, у Миколи Вас. Білозерського в Петербурзі є малюнок Шевченка,—автопортрет, але я його не бачив: мабуть се той, що № 18.
Див. ще оф ор ти.

II. Портрети.

27. Иван Нечипоренко, кріпак Енгельгардта. Акварель. Див. Автобіографическая замѣтка Шевченка. „Твори Т. Шевченка“. Спб. 1911, ст. 88.
28. Хлопчик у ліvreї і ще два нариси. Олівцем. 230×162.
Власність музею Тарновського. № 410. Чи се не Иван Нечипоренко?
29. Енгельгартові метреси. Див. Автобіографія. Ibidem.
30. Енгельгардт, дідич Шевченка, як каже власник.
Власність І. Є. Цветкова у Москві.

31. Штернберг Василь Іванович, товариш по Академії Шевченка. Див.: „Художник“. Кобзарь Т. Шевченка. У Львові. 1895. Ч. III, ст. 42.
32. Пані Солова. Див. *ibidem*, ст. 57.
33. Пані Демидова, 1839 р. у Гатчині. Див. Журнал Шевченка. *Ibidem*, ст. 143.
34. П. Мартос. Акварель 1839 р. Див. „Вѣстникъ Юго-западной Россіи“. 1863, № 10.
- *35. Лагода Антон Іванович. Акварель, 1839 р.
Власність К. І. Шишкиної.
Репродукція: Модзалевскій В. Л. Малоросійській родословникъ. Т. III. Київъ. 1912.
36. А пр с л е в, ротмістр-кавалергард. „Показна людина, сибарита, свіжий, рум'яний, опецьковатий“. 1841 р. Див.: 1) Журнал Шевченка „Кобзарь“. У Львові. 1895, ч. III, ст. 43—44.—К о н и с ь к и й О. Т. Шевченко-Грушівський. Т. I, ст. 92.
37. Панна Квіткова, дочка Гр. Хвед. Квітки-Основьяненка. Року 1841. Див.: 1) Письма Т. Г. Шевченка изъ Петербурга, отъ 8 декабря 1841 г. къ Гр. Фед. Квиткъ-Основьяненку. „Кіевск. Стар.“ 1894, февр., ст. 323.—2) Н. Стороженко. Новые матеріали для біографіи Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1900, сент., ст. 299.
38. Квітка-Основьяненко Григ. Хведор. Д. І. Яворницький писав до мене, що сей портрет зберігасть ся в М. Хв. Ткаченка, а як каже М. Ф. Біляшевський, тепер перейшов до В. В. Баршевського в Чернигові.
39. Брюлов Карл Павлович. Теж.
- *40. Пан Соколовський (?), в уланській амуниції. Підпис: „Т. Шевченко. 1842“. Чорнилом, на тонкім картоні, на відвороті котрого нарис олівцем чоловіка середнього віку, з великими вусами. 232 × 210.
Власність Н. С. Гашковича. Був на шевченківській виставці р. 1911, у Києві.
41. Закревська Ганна Івановна. Олійними фарбами. У лівому нижньому кутку підпис: „1843. Т. Шевченко“. 524 × 413.
Власність М. Н. Закревської. Був на шевченківській виставці р. 1911, у Києві.
42. Родина Лукьяновичів. Є гадка, що Шевченко написав усіх членів родини О. О. Лукьяновича, дідича с. Марьїнського, Миргородського повіту року 1843 чи 1845; але не бачивши сих портретів, нічого певного сказати не можу, а де вони тепер — невідомо. Див.: В. Бернштамъ. Т. Г. Шевченко и простолюдины, его знакомые. „Кіевск. Стар.“ 1900, февр., ст. 252 и 256.
- *43. Лукомський Родіон Іванович. Підпис.: „1843 | Т. Шевченко“. Намальовано олівцем на грубому білому папері, коли Шевченко жив недалеко від Журавки, дідини Р. І. Лукомського—в Каченівці та в Яготині. 188 × 140.

- Власність К. Г. Могілянського, що одружився з ункою Р. І. Лукомського, Д. М. Лукомською.
Репродукція: „Искусство“ 1911, ч. 3.
44. Шевченко Григорій Іванович, батько Тараса. В альбомі № 143, що в музеї Тарновського, на картці 8 відворот, намальовано олівцем фігури двох парубків, одна з котрих не скінчена, чотири профілі і портрет батька Шевченка, теж у профіль, у кожусі, з великою бородою. Під останнім підпис: „Батько Т. Шевченка | (по указанію самого | Шевченка)“. Ще нижче нарис похилої фігури, що простує кудись од глядача. Певно, се намальовано на пам'ять, як се можна помітити й по манері, з якою зроблено малюнок: тут Шевченко ніби шукав лінії, чого взагалі в його малюнках нема.
45. Закревський Платон Олексієвич. Олійними фарбами. 515×415.
Власність М. Н. Закревської. Був на шевченківській виставці р. 1911, у Києві. П. О., так саме як і Г. І., Закревські родичі Віктора Закревського, дідича Пирятинського повіту, в котрого Шевченко часто бував під час приїздів своїх на Україну, між 1843 і 1846 рр.
- *46. Дунін-Барковський Петро Дмитрович. Олійними фарбами.
Власність Варвари Яковлевни Дуніної-Барковської, в Петербурзі. Се чоловік Глафіри Івановни Псіол, годованки княжни В. М. Репніної. Після де-кільких місяців з їх весілля,—як писала мені власниця портрету,—заслаб на запалення легень, що обернуло ся на сухоти, і вмер у Києві, р. 1846. Поховано його у Видубицькому монастирі.
- *47. Маєвська (?). З лівого боку по-над плечом підпис: „Т. Шевченко. 1843“. Олійними фарбами. 403×360.
Власність Ф. Ф. Кундеревича. Він видає сей портрет за д-ку Маєвську, але в усякім разі се не жінка і навіть не з родини коменданта Новопетровського форту, бо се намальовано ще до заслання. Ранійше се була власність В. Горленка. Див.: В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888, ст. 82.
- *48. Пані Горленко (?). Олійними фарбами. 453×378.
Власність Г. П. Шлейфер.
Репродукція: „Искусство“ 1911, ч. 3.
Є непевність, що до автентичности сього твору: можна гадати, що коли се й праця Шевченка, то все ж таки не обійшло ся без участі якогось иншого маляра. Але безперечно дізнати ся не дозволяє брак архівних джерел. Див.: 1) „Искусство“ 1911, ч. 3.—2) В. Капирь. Виставка артистичних творів Тараса Шевченка. „Рада“ 1911, ч. 63.
- *49. Невідома пані, що сидить у фотелі. Зліва внизу підпис: „1843 | Т. Шевченко“.

Власність музею Тарновського. Раніше було власністю Д. Л. Мордовця.

50. Невідома пані з кучерями. Закінчено тільки обличчя.
У музеї Тарновського. Раніше було власністю Д. Л. Мордовця.
- *51. Невідома пані, що сидить на стільці, на плеча накинута шаль.
У музеї Тарновського. Раніше було власністю Д. Л. Мордовця.
52. Москаль-крамарь з медаллю на шиї. Олівцем на аркуші бристольського паперу. У правому верхньому кутку: „№ 67“. 282×230.
У музеї Тарновського, № 360.
53. Невідомий добродій. Саме тільки обличчя. Акварель, на аркуші бристольського паперу.
У музеї Тарновського № 391.
- *54. Якийсь урядник у амуніції, з хрестом та медалями. Олівцем.
У музеї Тарновського № 408.
- *55. Оглядня бабуся з хлопчиком. Не закінчено. Олівцем. 250×220.
У музеї Тарновського. № 409.
- *56. Невідома пані з кучерями у профіль. Олівцем. 138×104.
У музеї Тарновського № 411.
57. Невідома добродійка в московськiм убранні і два нариси жіночих голівок та дідуся. Олівцем. 274×192.
У музеї Тарновського № 412.
- *58. Ніби портрет княжни Варвари Миколаївни Репніної. Олійними фарбами. Голова в кругу. Діаметр 65.
У музеї Тарновського № 429.
Так визначено по вказівці П. Я. Дорошенка, але інші відомі портрети її не схожі з сим; окрім того, я звернув ся з сим питанням до гр. П. С. Уварової, що добре її знала, бо була в шлюбі з її родичем, і до Е. М. Орлової, що навіть її годуванка, але й та, і друга затвердили, що сей портрет не кн. В. М. Репніної.
59. Репнін князь Микола Василевич і його сестра графиня Варвара Василівна Капніст, у дитячих літах. З лівого боку підпис: „Т. Шевченко | 1844“. Олійними фарбами.
Власність Єлизавети Василівни Мушиної-Пушкиної.
Репродукція: „Малюнки Шевченка“. Табл. XII.
- *60. Репнін князь Микола Григорьевич. Олійними фарбами. 636×505.
Власність В. П. Кочубея, у Києві.
Репродукція: „Искусство“ 1911 ч. 3.
Зроблено р. 1843: Див.: М. Чалый. Изъ переписки Т. Г. Шевченка съ разными лицами. „Кіевск. Стар.“ 1897, февраль, ст. 156. Був на шевченківській виставці р. 1911, у Києві.
61. Шостка Олександра Івановна. Писано у січні р. 1844 і пильно оброблено, але трошки карикатурно.
Размір: біля аршину на $\frac{3}{4}$. Мабуть загублений. Див.: С—ко. Епизодъ изъ жизни Т. Г. Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1885. ст. 719—720.

62. Невідома особа. Олівцем, не закінчений.

В альбомі № 144, що в музеї Тарновського, стор. 10 відворот.

63. Портрети, що до видання: „Полевой, Н. А. Русские полководцы. Спб. 1845“, такі: 1) Петро I (коло ст. 1).—2) Граф Б. П. Шереметєв (після ст. 32).—3) Князь О. Д. Меншиков (після ст. 56).—4) Граф Б. Х. Мініх (перед ст. 82).—5) Князь Г. О. Потьомкин-Тавричеський (перед ст. 114).—6) Граф П. О. Румянцев (після ст. 116).—7) Князь О. В. Суворов-Римникський (після ст. 172).—8) Князь М. Л. Голенищев-Кутузов (після ст. 198).—9) Князь М. Б. Барклай де-Толі (після ст. 230).—10) Граф П. Х. Вітгенштейн (після ст. 256).—11) Граф І. І. Дібіч (після ст. 284).—12) Граф І. Ф. Паскевич-Ериванський (після ст. 306).

64. Карикатура на бал у Чернигові, р. 1846. Див.: „Русское Слово“, 1861 р. ч. III. Була власністю О. С. Афанасьєва-Чужбинського.

*65. Катеринич Іван Андрієвич. Підпис: „1846. Т. Шевченко“. Акварель.

З серії восьми портретів, що намалював Шевченко з родини Катериничів, коли він гостював в їхньому маєтку, в с. Марковцах, Козелецького повіту. Див. статтю О. Сластьона „Рідний Край“ 1910 р., № 38.

Був на шевченківській виставці в Києві, року 1911.

Власність О. В. Померанцової.

*66. Катеринич Олександр Олександрович. Підпис той самий. Акварель. 258 × 192.

З тієї ж серії. Теж був на виставці.

*67. Катеринич Марія Хведоровна. Підпис той самий. Акварель. 252 × 188.

З тієї ж серії. Теж був на виставці.

Власність М. П. Катеринича, а досталося йому у спадщину по Ользі Померанцовій, з роду Катериничів.

*68. Катеринич Тетяна Паньківна. Підпис той самий. Акварель. 255 × 188.

З тієї ж серії. Теж був на виставці.

Власність Е. П. Шестакової, з роду Катериничів.

69. Афендик Ганна Антонівна. Підпис той самий. Акварель. 265 × 188. Теж був на виставці, де помилково зазначений був за портрет Катеринич.

Власність М. П. Бенецької.

*70. Лизогуб Ілля Іванович. Олійними фарбами.

Власність І. В. Лизогуба.

Репродукція: В. Л. Модзалевській. Малоросійській родословник, т. III, Київ. 1912.

Позаяк Шевченко був у Седневі рр. 1846 і 1847, то до цього часу я їй відношу сю його працю.

71. Сердобеська Ю. Г. Року 1847, у Борзенському повіті, Шевченко намалював два великі портрети олівцем з Ю. Г. Сердобської. Див.: Н. Бѣлозерській. Т. Г. Шевченко по воспоминаннямъ разныхъ лицъ. 1831—1861 г. „Кіевск. Стар.“ 1882, ч. X, ст. 70.
- *72. Кекуатова княгиня Наталія Дмитрівна. Підпис: „1847. Т. Шевченко“. Олійними фарбами. 668×568.
Власність Г. П. Шлейфер. Був на шевченківській виставці р. 1911, у Києві.
Репродукція: „Искусство“ 1911, ч. 2.
Писано, як каже В. Ф. Демич, по проханню чоловіка княгині, між лютим і квітнем р. 1847. Див.: В. Ф. Демич. Т. Г. Шевченко. Къ его біографіи 1847 г. „Русск. Стар.“ 1891, т. LXX, май, ст. 429.
73. Білозерський, хлопчик. Року 1847, у Борзенським повіті, Шевченко намалював олівцем невеликий портрет хлопчика К. І. Білозерського. Див.: Н. Бѣлозерській. Т. Г. Шевченко по воспоминаннямъ разныхъ лицъ. 1831—1861 г. „Кіевск. Стар.“ 1882, октябрь, стр. 70.
74. Забіла Віктор Миколаєвич. Коли Шевченко був у Борзенським повіті, р. 1847, він зробив невеликий портрет олівцем В. М. Забіли. Див. Ibidem.
- *75. Куліш Панько Олександрович (?), молодого віку. Сама голова. З правого боку підпис: „Т. Шевченко“. Олійними фарбами. 406×330.
У музеї Тарновського № 428.
76. Карикатура на графа Сергія Сергійовича Уварова. Як каже М. Н. Бажанов, було намальовано село українське; на першому місці старенька хатка; блакитне небо, декуди охмарене, з за хмар инколи пробиваєть ся соняшне промінне і золотить хатку. Спиною до хатки стоїть граф Уваров і наставляє сіру жовнірську шинелю проти сонця, щоб заступити промінне. Див.: 1) „Русск. Вѣд.“ 1893 № 242.—2) О. Кониський. Тарас Шевченко-Грушівський. Т. II, ст. 20.
77. Гитариста, у жовнірській амуниції. Сепія. 83×65.
Власність І. А. Никольського, у Петербурзі.
Був на шевченківській виставці р. 1911, у Москві.
Репродукція: На спомин 50-х роковин смерті Тараса Шевченка. М. 1912 р.
78. Макшеєв А. І. З 19 по 25 червня 1848 р. Аральська експедиція перебувала у Раїмі, а Шевченко жив у кибітці А. І. Макшеєва і змалював портрет його аквареллю. Див.: О. Я. Кониський. Тарас Шевченко-Грушівський. Т. II, ст. 31.
79. Карикатура на усіх, що залицяли ся до дочки урядника у Раїмі, Цибісова, як вони простують довгою низкою до дому Цибісова простісінко з шатра маркитанта. Винувниця ж демонстрації сидить коло хати в обіймах своєї неньки, а по-над ними гнівна постать батька

- з піднятою в гору лопатою в руках. Див.: 1) „Южный Край“ 1890 № 3435.—2) М. Комарова. Дещо з життя Т. Г. Шевченка в Раїмі „Заря“. 1891, стор. 91—94.—3) Огоновський О. Дещо про життя і літературну діяльність Тараса Шевченка. „Кобзарь“. У Львові. 1893. Ч. I, стор. XLIX—L.
80. Бутаков Олексій Іванович і його хвершал Істомін, у кімнаті фортеці Кос-Арал. Сепія.
Власність Київського музею ім. Миколи II, з альбому Т. З. фон-Глазенап.
Репродукція: Малюнки Шевченка. Табл. XXX.
81. Вернер Хома, унтер-офіцер, що був в Аральській експедиції. Сепія. 1849 р.
У музеї Тарновського єсть фотографія з сього малюнку (№ 509).
82. Бларамберг, дружина підполковника Івана Хведоровича Бларамберг. Акварель. 275 × 218.
Власність Музею Полтавського Губ. Земства, куди подаровано Я. В. Біловодським, 1907 р.
Зроблен в Оренбурзі, на прикінці 1849 чи в початку 1850 р.
Був на шевченківській виставці у Києві 1911 р.
- 82^a. У Племянікова, Василя Андрієвича зберегати ся портрет його батька, що Шевченко намалював в Оренбурзі р. 1850. Сю звістку подала мені його небожа В. А. Кошкарова.
83. Герн Карл Іванович і його дружина. Коли Шевченко жив (1848—1850 рр.) в Оренбурзі, у К. І. Герна, то він почав малювати сей портрет олійними фарбами, але перед трусом, що був 1850 р., се було спалено. Див. „Письма К. И. Герна къ М. М. Лазаревскому“. „Кіевск. Стар.“ 1899, февраль, ст. 69.
84. Ісаєв Микола, брат Г. Ісаєва, по доносу котрого Шевченка було потрушено і заслано до Орську. Акварель. 233 × 192. На відвороті портрета підпис Н. Ісаєва з датою: „29 сентября 1862 г. Полтава“, така: „Рисовалъ Тарасъ Шевченко въ Оренбургѣ въ февралѣ 1850 г.“. Намальовано на чотирехкутнім аркуші паперу, але за-для овалної рами обрізано, і лишив ся самий тільки кут з тим підписом.
Власність М. К. Садовського-Тобилевича.
Був на шевченківській виставці 1911 р., у Києві.
85. Пані Обручова. Намальовано Шевченком у Оренбурзі 1850 р. Див.: Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Т. II, ст. 70.
86. Бажанов М. Н. 15 червня 1857 р. у Новопетровському, Шевченко почав малювати сей портрет чорним і білим олівцем, на городі в киргизській кибітці, але не скінчив його. Див.: Журнал Шевченка. „Кобзарь“, у Львові, 1895, част. III, ст. 13.
87. Косарев Єгор Тимохвієвич, ротний командир Шевченка. Білим і чорним олівцем. Див.: 1) Н. Д. Н. На Сыръ-Дарьѣ у ротнаго командира. „Кіевск. Стар.“ 1889, III, ст. 574.—2) Косаревъ Е. Извле-

- ченіе изъ дѣлъ и памяти: нѣчто о Т. Г. Шевченкѣ, съ 1846 по 1857 г. включительно. Ibidem. 1893, II, ст. 250.
- *88. Зигмантовські (?). Погрудні малюнки старих чоловіка з жінкою. Підписано білим олівцем: „1857 | Т. Шевченко“. Олівцем.
Власність І. Є. Цветкова, у Москві.
Вони дуже пригадують слова Шевченка про Зигмантовських, і самий час праці теж відповідає тому.
89. Ускова Агата Ємельянівна, дружина коменданта, зі старшою дочкою на руках. Подаровано Шевченком родині Ускових. Див.: Воспоминанія Н. И. Усковой о Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“ 1889. II, ст. 304—305.
90. Ускова Наталя Іраклієвна, дочка коменданта. Сепія. Теж. Ibidem.
91. Катерина, нянька Ускових, у киргизькѣм убранні. Теж. Ibidem.
92. Усков Іраклій Олександрович. Див.: Н. Д. Н. На Сыръ-Дарьѣ у ротнаго командира. „Кіевск. Стар.“ 1889. III, ст. 574.
- *93. Невідома особа, що грає на скрипці. На аркуші сірого паперу, в овалі. Підпис: „Шевченко“. Різнобарвним олівцем. 361×295.
Власність музея Тарновського № 389.
Чи не О. П. Панов се?
94. Козаченчиха Катерина Микихворовна, теща О. О. Сапожникова. 30 серпня 1857 р. Шевченко намалював її портрет білим та чорним олівцем. Див.: Журнал Шевченка. „Кобзарь“ 1895, у Львові. Ч. III, ст. 107.
95. Сапожников Олександр Олександрович. 15 вересня 1857 р. Шевченко змалював його портрет. Ibidem, ст. 120.
96. Комаровський Михайло Петрович, капітан паронлава. 15 вересня 1857 р. Шевченко „досить добре“ намалював його портрет білим та чорним олівцем. Див. Ibidem, ст. 120.
97. Панченко Е. А. 17 вересня 1857 р. Шевченко малював портрет Е. А. Панченка, лікаря домового в Сапожникова, „і скінчив негарно“, як він пише. Див.: Журнал Шевченка, стор. 120—121.
98. Кишкин Володимир Васильович, капітан пароплава „Князь Пожарський“. 23 вересня 1857 р. Шевченко намалював його портрет. Ibidem, стор. 125.
99. Шауббе Анхен. 28 вересня 1857 р. він намалював сей портрет. Див. Ibidem, стор. 126.
100. Овсянников Павло Абрамович. 30 вересня 1857, Шевченко намалював сей портрет „досить добре“. Ibidem, ст. 127.
101. Олійников. 9 січня 1858 р. Шевченко намалював портрет сей за те, щоб він написав „фелстонну статтю до „Моск. Вѣд.“ про перебування в Нижньому М. С. Щешкина“. Ibidem, ст. 159.
102. Грас, зять М. О. Брилкина. 1—2 жовтня 1857, Шевченко намалював сей портрет. Ibidem, ст. 128—129.
103. Брилкин Микола Олександрович, головний правитель т-ва „Меркурій“. 10 жовтня 1857 р. Шевченко намалював його портрет. Ibidem, стор. 133.

104. Брилкина Аделяіда Олексіївна. Сей портрет він намалював в жовтні 1857 р. Ibidem, стор. 130.
105. Попова Ганна Миколаївна. Сей портрет він намалював 13—14 жовтня 1857 р. Ibidem, стор. 134.
Се перший портрет у Нижньому, що він намалював за гроші, за 24 карбованці.
106. Дорохова Марія Олександровна, директорка дівочого інституту у Нижньому, разом з її годованкою Ниною, нешлюбною донею І. І. Пуцина. Се намальовано 1—4 листопаду 1857 р. Ibidem, стор. 141—143.
107. Якобі. 8—9 падолиста 1857 р. у Нижньому він малював портрети пана і пані Якобі. Ibidem, стор. 144.
108. Варенцова. 14—19 падолиста 1857 р., у Нижньому, він намалював портрет пані Варенцової. Ibidem, стор. 146—147.
109. Варенцов, хлопчик. За той же час (16—19 падолиста) він намалював хлопчика Варенцової. Ibidem, стор. 146—147.
110. Шрейдерс, Кандинський і Фрейліх. 30 падолиста 1857 р., у Нижньому, він почав портрети в групі сих трьох приятелів своїх сепією; але се так і не було скінчено. Ibidem, стор. 147—148.
111. Герцен Олександр Іванович. У журналі його, біля записи від 11 грудня р. 1857.

Власність музею Тарновського. III, 27.

- *112. Шрейдерс Костянтин Антонович. Замість групи трьох приятелів, про що було вище, він змалював осібно, 10 січня 1858 р., сей портрет, чорним і білим олівцем, і помітив у своїйму журналі: „добре вдався“. Див.: Журнал Шевченка „Кобзарь“, у Львові, 1895. Ч. III, стор. 159. 340 × 270.

Власність Ол. П. Новицького, у Москві.

Був на шевченківській виставці р. 1911, у Москві.

Репродукція: На спомин 50-х роковин смерти Тараса Шевченка. М. 1912.

113. Кандинський. Замість тої ж групи, 12 лютого 1858 р. він змалював і сей портрет. Ibidem, стор. 172.
114. Бабкин. 13 січня 1858 р., за подаровану йому акватінту, він змалював сей портрет, як він додає, „доволі вдатно“. Ibidem, стор. 160.
- *115. Муравьев Олександр Миколаєвич. З правого боку підпис: „1858 | Т. Шевченко“. Олівцем.

Власність Нижегородської Архивної Комисії.

- *116. Щепкин Михайло Семенович. Зліва внизу підпис: „1858 | Т. Шевченко“. Чорним і білим олівцем.

Власність Історичного музею у Москві. Див. Журнал, стор. 182.

Репродукція: „Альбомъ выставки въ память Бѣлинскаго М. 1898“.

- *117. Олдридж Айра. Підпис: „Gra Aldridg. 1858. Т. Шевченко 25 декабря“.

Власність Третьяковської галереї у Москві. Раніше був власністю К. Ф. Юнге.

118. Суханов. Б. Г. Суханов каже у своїх споминах, що в нього зберегаєть ся портрет його молодшого брата. Див.: Б. Сухановъ-Подколзинъ. Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ его случайнаго ученика. „Кіевск. Стар.“ 1885, февраль, стор. 239.
- *119. Невідома особа. Білим і чорним олівцем. З правого боку підпис: „1858 | Т. Шевченко“. 140 × 110.
Власність І. С. Остроухова, у Москві.
Був на шевченківській виставці 1911 р. у Москві.
Репродукція: Каталогъ Шевченковской выставки въ Москвѣ. 1911.
120. Невідомий хлопчик. Олівцем. Підпис: „1858. Т. Шевченко“. 358 × 258.
Власність М. Т. Новицької. Був на шевченківській виставці р. 1911, у Києві. Див.: В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888, июль, ст. 80—85.
- *121. Лазаревський Михайло Матвієвич. Чорним і білим олівцем. Підпис: „Т. Шевченко | 1858“. З лівого боку иншою рукою підписано: „Портретъ Мих. Матвѣевича“. На відвороті підписано: „портрет Михайла Матвѣевича Лазаревскаго, рисованный поэтомъ Т. Г. Шевченкомъ съ натуры въ 1858 г. въ С.-Петербургѣ. Очень, очень мало похожь. Ал. Лазаревскій, 1898... февр. 18“. Див.: „Искусство“ 1911, № 2. Розмір 269 × 230.
Власність А. Н. Лазаревської, у Києві. Року 1888 було власністю В. М. Лазаревського.
Репродукція: „Искусство“, 1911, № 2.
- *122. Лазаревська Афанасія Олексієвна, „божественна бабуся“, як звав її Шевченко. Чорним і білим олівцем. Підпис: „1859 | Т. Шевченко | август“. З лівого боку рукою Лазаревського підписано: „...портретъ матушки“. Див.: „Изъ воспоминаній О. М. Лазаревскаго о Шевченкѣ“, съ предисловіемъ Чалаго. „Кіевск. Стар.“ 1899, ч. II, стор. 167.
Власність А. Н. Лазаревської, у Києві. Року 1888 був у В. М. Лазаревського.
Репродукція: „Искусство“, 1911, № 2.
123. Карташева Надя. Намальовано р. 1860. Див.: Изъ воспоминаній В. Я. Карташевой о Т. Г. Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“, ч. II, стор. 63.
- *124. Полусмакова Лікерія. Олівцем. Недокінчено. Див.: Микѣшин. Споминки. „Кобзарь“. Т. II. У Празі, 1876, ст. XXII.
Репродукція: „Иллюстрированный Кобзарь“.

III. Краєвиди.

125. Лопух та дерева на Смоленськім кладовищі, 1840 р. Див.: „Художник“ стор. 55.
Дві ялини і одна береза. Ibidem, стор. 66.

- *126. Батьківська хата у Кирилівці. Підпис: „(Хата Шевченка) | Показанію самого Шевченка“. Олівцем.
У музеї Тарновського. Альбом № 143 картка 14.
Репродукції: 1) „Кіевская Старина“ 1892 № 2.—2) Відкритки і чимало усяких біографій Шевченка.
- *127. Idem. Малюнок, що він подарував князні В. М. Репніній. Тепер власність Е. М. Орлової, в Москві. Див.: 1) М. Чалый. Изъ переписки Т. Г. Шевченка съ разными лицами. „Кіевск. Стар.“ 1897 № 2, ст. 171.—2) Чалый. Жизнь Шевченка, стор. 49. Се инший малюнок, певно той, що вигравірував W. Tauley і додав Кониський до біографії Шевченка, т. I, і Маслов до біографичного очерка Шевченка.
- *128. Загальний краєвид Здвиженського монастиря у Полтаві. Сепія. Підпис: „Воздвиженскій монастирь | въ Полтавѣ“. 192 × 271.
Власність музею Тарновського № 148.
- *129. Будинок Котляревського в Полтаві. З лівого боку помічено „6“. Сепія. 168 × 244.
Власність музею Тарновського № 149. Року 1894 було в збірці Козачківського. У реєстрі, що зробив Честахівський № 83.
Репродукції: 1) „Кіевск. Стар.“ 1898 № VII—VIII. 2) „На вічну пам'ять Котляревському“.—3) Писання І. П. Котляревського. СПб. 1862.
130. На Орелі. У верхньому правому кутку помічено „№ 117—90“. Олівцем. 164 × 247.
Власність музею Тарновського № 181. Року 1894 було у збірці Козачківського.
131. Idem. „Підпис: „На Орели“. Олівцем. 167 × 244.
Власність музею Тарновського № 180.
- *132. Шлях, що обсажено деревами. Олівцем. Етюд для офорту „У Києви“.
Музей Тарновського. Альбом № 143, картка 5 відв.
- *133. Краєвид із церквою й будівлями. Олівцем.
Ibidem. Картка 7 відв.
- *134. Ріка з човном і хата. Олівцем.
Ibidem. Картка 11 відв.
135. Могильні хрести у Суботові. Сепія. Намальовано в осені 1844 р.
Музей Тарновського. Альбом № 144, картка 9 відв.
- *136. „Богдановы руины | въ Суботовѣ“. Акварель.
Ibidem. Картка 12 відв.
- *137. „Богданова церковь | у Суботови“. Акварель.
Ibidem. Картка 13.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“. 1890 № 9.
138. Руїни будинку Богдана Хмельницького. Інший малюнок.
Репродукція: „Съ наброска Шевченки. Рис. Пановъ, грав. Гогенфельдентъ“. У виданні „Пчела“ 1876.
139. Краєвид незакінчений. Акварель.
Музей Тарновського, альбом № 144, картка 10.

140. „Мотринъ монастырь“. Акварель. Зроблено 1844 р.
Ibidem, картка 11.
141. „Чигринскій монастырь | Дивочій. Сепія. Зроблено 1844 р.
Ibidem. Картка 11 відв.
- *142. Чигринъ | зъ Суботовскаго шляху“. Сепія.
Ibidem. Картка 14.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1890 № II.
- *143. Хата по-над Дніпром. Акварель.
Ibidem. Картка 14 відв.
144. Церква. Незакінчений малюнок. Сепія.
Ibidem. Картка 12.
145. Краєвид із хатками. Незакінчений малюнок олівцем.
Ibidem. Картка 17.
- *146. Хата в Переяславському повіті. Акварель. 1845 р.
Ibidem, картка 18.
147. Церква св. Михайла в Переяславі. Підпис: „Св. Михаила въ Переяславѣ“. Акварель. 1845 р.
Ibidem, картка 4.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1891 № 2.
148. Вознесенська катедра в Переяславі. Підпис: „Вознесенскій соборъ въ Переяславі | построенный гетманом Мазепою“. Акварель. 1845 р.
Ibidem, картка 5.
- *149. Церква Покрови в Переяславі. Підпис: „Въ Переславѣ“. Акварель. 1845 р.
Ibidem, картка 6.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1891 № 3.
150. Кам'яний хрест св. Бориса у церкві на Альгі. З правого боку підпис: „сдѣлалъ крестъ | Харько безпанчій | мельникъ съ т | рищемъ своимъ | Марты“. З лівого боку внизу: „4“. На самім хресті скопійовано підпис: „сей крестъ з | дѣ на мѣстѣ семъ убі | ено святаго страсто | терпца Христова | Бориса великаго | Князя россій | скаго. Вод | рузи григорій | Бутовичъ п | ротопопъ | переяславс | кій спосп | ѣшествовалъ | въ ономъ селивана кири | ловича Бѣло | го головы | стрѣлецкаго | лѣта отъ со | творенія міра | зѣоа отъ Р. | Х. лѣта (?) | Маія | к | дня“. Сепія 1845 р. Розмір: 175 × 259.
Музей Тарновського № 150. У реєстрі Честахівського № 82. Див.:
1) Праховъ А. Къ рисункамъ Т. Г. Шевченка. „Пчела“ 1876 № 16.—2) Русовъ А. Коллекція рисунковъ Т. Г. Шевченка (про збірку д. Козачківського). „Кіевск. Стар.“ 1894 № 2, ст. 182—190.
- *151. Андруши. Краєвид з греблі. Підпис: „Андруши“. Сепія. 1845 р.
Музей Тарновського, альбом № 144, картка 7.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1890 № 6.

- *152. Теж. Другий краєвид. Підпис: „Андруши“. Сепія. 1845 р.
Ibidem, картка 8. Див.: Лист Шевченка до А. І. Козачківського,
14 квітня 1854 р.
- *153. „У Васыливци“. Акварель.
Ibidem, ст. 19.
154. Шлях біля Київа. Олівцем. 146 × 219.
Власність І. М. Терещенка, з альбому Л. М. Жемчужникова,
картка 219 № 286. Було на шевченківській виставці р. 1911,
у Київі.
155. Чумаки серед могил. Акварель. 183 × 272.
Музей Тарновського № 162.
- *156. Краєвид з брамою і двома будівлями. Акварель. 218 × 296. Теж.
№ 163.
157. Стародавня будівля. Акварель. 215 × 300.
Теж. № 164.
158. Серед двора коло хати. Акварель. 185 × 270.
Теж. № 165. Із збірки д. Козачківського.
159. „Хутирѣ на Украини“. Сепія. 165 × 248.
Теж. № 166.
160. Вид головного храму в Густинському монастирі до реставрації. Підпис:
„Въ Густыни“. Акварель. Зроблено у падолисті р. 1845.
У музеї Тарновського, альбом № 144, картка 2.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1890 № 2.
Див.: 1) „Музыка“, ст. 207—208.—2) [В. Горленко]. Къ ри-
сункамъ Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1890 № 2, ст. 356—358.
161. Брама в Густині. Підпис: „Брама въ Густыни“. Сепія. 1845 р.
Теж. Картка 3.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1890 № 2.
Див.: В. Горленко. Альбомы и рисунки Шевченка въ собраніи
В. Тарновскаго. „Кіевск. Стар.“ 1886, № 2, ст. 404—409.
- *162. Трапезна церква Густинського монастиря. Підпис: „Въ Густыни“. Сепія. 1845 р.
Теж. Картка 16.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1890 № 2.
163. „Чаша... трапезная... въ монастыру троецкому Густынскому“. На відвороті власною рукою Шевченка скопійовано підпис, що на чаші. Олівцем. 1845 р.
Музей Тарновського № 178.
164. Церква у Прилуці. Малюнок 1845 р. Див. „Музыка“ ст. 240.
165. „Келихъ... до храму Пресв. Богородицы“. На відвороті скопійовано Шевченком підпис. Олівцем. 199 × 189. Див. Праховъ А.
„Пчела“ 1876 № 16.
Музей Тарновського № 179.
166. Краєвид. Олівцем. 169 × 240.
Теж. № 182.

167. Хата по-над водою. Олівцем. 160 × 244.
Теж. № 183. По реєстру д. Честахівського № 89 помічено, що се змальовано до заслання.
168. „Бѣлинъ“. Олівцем. 166 × 244.
Теж. № 186.
169. „Стѣнка“. Олівцем. 170 × 241.
Теж. № 187.
170. Краєвид. Олівцем. 160 × 246.
Теж. № 188.
171. Краєвид, мало не зовсім стертий. Олівцем. 171 × 245.
Теж. № 189.
172. Селянська будівля. Підпис: „1845. Т. Шевченко“. Олівцем.
126 × 198.
Теж. № 191.
- *173. „Комора вь Потоки“. Акварель. Змальовано у червні 1845 р.
Музей Тарновського, альбом № 144, картка 9.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1891 № 2. Див.: *ibidem*, ст. 507—508.
- *174. „У Вьюныщи“, с. Переяславського повіту. Сепія. Зроблено у грудні 1845 р.
Ibidem, картка 15.
175. „Вдовына хата на Украини“. Олівцем. 227 × 297.
Музей Тарновського № 197. По реєстру Честахівського № 116, помічено, що се зроблено до заслання.
- *176. Решетилівка. З лівого боку підписано „7. вь решетилівци“ Сепія. 1846 р. 190 × 274.
Теж. № 151. По реєстру Честахівського № 77, року 1894 було в збірці Козачківського.
- *177. Решетилівка. Інший вид. Підпис: „9. вь Решетилівци“. Сепія. 1846 р. 179 × 272.
Теж. № 152. По реєстру Честахівського № 78, року 1894 було в збірці Козачківського.
- *178. Почаївська лавра. Загальний вид із півдня. Підпис: „Шевченко“. Акварель. 1846 р. 283 × 378.
Теж. № 153. Зроблено за час, коли Шевченко був членом Київської Археографічної Комісії, і членом сеї Комісії, проф. Київського університета, д. Роговичем подаровано було П. Я. Дорошенкови. Див.: К. Шугуровъ. О рисункахъ Т. Г. Шевченка, исполненныхъ по порученію Киевской Археографической Коммисіи въ Волынской губ. „Кіевск. Стар.“, 1894 № II, ст. 318—319.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1897 № II.
- *179. Почаївська лавра. Загальний вид із заходу. Акварель. 1846 р. 282 × 378.
Теж. № 154. Див. статтю Н. Шугурова.
180. Почаївська лавра. Частина веранди. Акварель. 1846 р. 287 × 375.
Теж. № 155. Див. статтю Н. Шугурова.

- *181. Почаївська лавра. Церква в середині. Акварель. 1846 р. 375 × 284.
Теж. № 156. Див. статтю Н. Щугурова.
- *182. Церква в с. Вербки. Туш. 1846 р. 198 × 162.
Теж. № 157. Див.: 1) статтю Н. Щугурова.—2) Левицькій О. Археологічеськія екскурсії Т. Г. Шевченка въ 1845—1846 гг. „Кіевск. Стар.“ 1894, II, 231.
183. Церква в с. Вербки. Плян її та вид надгробка кн. Курбського.
Теж. № 159.
- *184. Церква в Секуні. Туш. 1846 р. 198 × 163.
Теж. № 158. Див. статтю Н. Щугурова.
185. „Въ Седневи“. Сепія. 179 × 270.
Теж. № 160. Року 1894 було у збірці Козачківського. По реєстру Честахівського № 74.
- *186. „Коло Седнева“ „№ 1“. Сепія. 212 × 293.
Теж. № 161. По реєстру Честахівського № 80. Року 1894 було у збірці Козачківського.
187. Сад і ставок. Нарис олівцем. 167 × 244.
Теж. № 185. По реєстру Честахівського № 95 помічено, що намальовано до заслання.
- 188—196. Могила Перепет. 9 малюнків. У червні 1846 р. Див.: О. Левицькій. Археологічеськія екскурсії Т. Г. Шевченка въ 1845—1846 гг. „Кіевск. Стар.“ 1894 № 2, ст. 238—239.
197. Золота брама у Києві. Див. Чалый. Жизнь Шевченка, ст. 56.
198. Костьол у Києві. Акварель 1846 р. 255 × 345.
Власність І. М. Терещенка. Ранійше було у збірці Мелешко-Малішкевичей.
Було на шевченківській виставці 1911 р., у Києві.
199. Видубицький монастир у Києві. Олівцем. 172 × 260.
Власність І. М. Терещенка з альбому Л. М. Жемчужникова, картка 238 № 319.
Того ж змісту як і офорт, з декількома змінами у деталях. Було на шевченківській виставці 1911 р., у Києві.
200. Щекавиця у Києві. Олівцем. 112 × 153.
Теж. Картка 219 № 285. Було на тій же виставці.
201. Київський сад. Див. Лист Шевченка до О. І. Лизогуба 22 жовтня 1847 р.
202. Печери Київської лаври. Див.: Чалый. Жизнь Шевченка. Ст. 55.
203. Красьвиди хутора. Олівцем. Див.: „Музика“, ст. 237.
204. Руїни палат гетьмана Мазени в Батурині. Було в збірці Козачківського.
Репродукція: „Пчела“ 1876 т. II № 16, ст. 4. „Грав. И. Пановъ“.
205. Мошни. У В. М. Лазаревського, року 1888 був альбом малюнків пером, сепією і олівцем, де були види в Мошнах. Див. В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888, IV, ст. 80—85.

- *206. Кладовище. Сепія. З правого боку: „№ 102, VI“.
Музей Тарновського, із збірки Д. Л. Мордовця.
- *207. Хата з клунею. Сепія. Теж.
208. Пожежа въ степу. Акварель. Зроблено 12 мая 1848 р. і подаровано генералу Шрейберу. Див.: 1) Чалый. Жизнь Шевченка, ст. 73.—
2) „Близнецы“, ст. 26.—3) Кониський О. Я. Тарас Шевченко — Грушівський. Т. II, ст. 27—28.
209. Днювання транспорту в киргизському степу. Сепія.
Власність Київського музею.
Награвірувала О. М. Бутакова. Див. Ровинскій Д. А. Подробный словарь русских граверовъ. Спб. 1895. Ст. 124—125.
- *210. Джан-гис-агач. Акварель. 136 × 224.
Музей Тарновського № 201. Року 1894 було у збірці Козачківського.
- *211. Карабутак. Акварель. 131 × 227.
Теж. № 199. Року 1894 було у збірці Козачківського.
212. „Пери-Бутакъ“. Олівцем. 148 × 233.
Теж. № 216.
213. Ріка Іргиз і фортеця Іргиз-Кала. Олівцем. 145 × 230. Зроблено у маї 1848 р.
Теж. № 221. Ранійше було у збірці Козачківського.
214. Ак-Кудук, криниця між Іргизом і Раїмом. Олівцем. 145 × 230.
Теж. № 227. Року 1894 було у збірці Козачківського.
215. Туркменське кладовище у долині Долнапа. Акварель. 165 × 225.
Власність В. В. Кочубея, з альбому Л. М. Жемчужникова.
Було на шевченківській виставці 1911 р., у Києві.
216. „Дустановы могилы“. Акварель. 134 × 226. Зроблено 19 мая 1848 р.
Музей Тарновського № 200. Року 1894 було у збірці Козачківського.
217. „Дустанъ“. Олівцем. 148 × 231.
Музей Тарновського № 217. Теж.
- *218. „Урочище Раимъ съ запада“. Акварель 1848 р. 135 × 228.
Музей Тарновського № 202. Теж.
- *219. „Пристанъ на Сыръ-Дарьѣ въ 1848“. Акварель. 137 × 228.
Музей Тарновського № 203. Теж.
- *220. „Раимъ“ Сепія. 157 × 312.
Музей Тарновського № 211. Теж.
221. „Маякъ на Косъ-Аралъ“. Олівцем. 155 × 232.
Музей Тарновського № 231.
222. Шхуна „Константин“. Акварель, що намальовано у липні 1848 р.
Київський музей, з альбому Т. З. Глазенап.
Репродукція: Малюнки Шевченка. Табл. XXIX.
- *223. „Кугъ-Аралъ“. Акварель, намальовано у серпні 1848 р. 137 × 229.
Музей Тарновського № 204.

224. „К у г ъ - А р а л ь . 1“. Олівцем. 149 × 231.
Музей Тарновського № 222.
225. „Т ю б е - К о р а н ь“. Олівцем. Намальовано 2 серпня 1848 р.
148 × 231.
Музей Тарновського № 228.
226. „Ю. Б. П о л у о с т р о в ъ К у л а н д ы“. Акварель. 132 × 226.
Музей Тарновського № 205. Року 1894 було в збірці Козачківського.
227. „Н а п о л у о с т . К у л а н д ы , у р о ч . Д ж а н ь т а к т ы Б у л а к ъ .
М о г . А у л а Д о с а М а л ь“. Акварель. 135 × 229.
Музей Тарновського № 206. Теж.
228. „Н а п о л у о с т р о в ъ К у л а н д ы“. Олівцем. 156 × 295.
Музей Тарновського № 257. Теж.
229. „М. К у л а н д ы“. Олівцем. 151 × 234.
Музей Тарновського № 225. Теж.
230. „У с ь - Ч е к а , 19“. Олівцем. Намальовано у серпні 1848 р. 159 × 294.
Музей Тарновського № 245. Теж.
231. „К а р а т а м а к ъ . З . б .“. Олівцем. Намальовано у серпні 1848 р.
159 × 295.
Музей Тарновського № 249.
232. „К а с к а - д ж у л ь . З . б .“. Олівцем. 157 × 290.
Музей Тарновського № 250.
233. „К и з и л ь - Б у л а к ъ . З . б .“. Олівцем. 157 × 296.
Музей Тарновського № 251. Року 1894 було в збірці Козачківського.
234. „М. У л ь г у н ь Т у ж у к ъ“. Олівцем. 159 × 292.
Музей Тарновського № 256.
235. „1. Б а р с а - К и л ь м е с ь“. Олівцем. 150 × 230. Намальовано в серпні
1848 р.
Музей Тарновського № 224. Року 1894 було в збірці Козачківського.
236. „А д ж и б а й . З . б . 16“. Олівцем. 159 × 292.
Музей Тарновського № 246. Теж.
Підпис „З. б. 16“ певне означає: „Західний берег (Аральського моря)
16 серпня 1848 р.“, тому що той час експедиція була в урочищі
Аджибай, що лежить на західнім березі.
237. „У р г у н ь М у р у н ь . 17“. Олівцем. 158 × 285.
Музей Тарновського № 247. Року 1894 було в збірці Козачківського.
238. Острів Миколи. Підпис „О. Х.“. 140 × 228. Намальовано у вересні
1848 р.
Музей Тарновського № 223.
239. „11. Т о к ъ - п а к ъ - а т ы с е - а у л ь е“. Олівцем. 159 × 294. Намальовано
у вересні 1848 р.
Музей Тарновського № 275. Року 1894 було в збірці Козачківського.

240. Теж саме і з таким підписом, але без номеру. 157 × 235.
Музей Тарновського № 276.
241. Куланди. Підпис: „11 сентября. Куланды“. Олівцем.
Музей Тарновського № 226. Року 1894 було в збірці Козачківського.
242. „Бишъ Кумъ“. Олівцем. 159 × 296. Намальовано у початку вересня 1848 р.
Музей Тарновського № 282. Теж.
243. Краєвид із церквою. Олівцем. 162 × 291.
Музей Тарновського № 237.
244. „Кар-зунды. 13“. Олівцем. 160 × 292.
Музей Тарновського № 242. Року 1894 було в збірці Козачківського.
245. „Изень-да-Аралъ. 12“. Олівцем. 158 × 290.
Музей Тарновського № 241.
246. Краєвид із островом. Акварель. 152 × 286.
Власність І. М. Терещенка з альбому Л. М. Жемчужникова, картка 240 № 321. Було на шевченківській виставці 1911 р. у Києві.
247. „В. Б. Полуостровъ Бусай. 5“. Олівцем. 156 × 233. Літери В. Б. означають східній берег Аральського моря.
Музей Тарновського № 240 із збірки Козачківського.
248. „Ак-тумъ-сукъ. 15“. Олівцем. 160 × 296. Намальовано 1849 р.
Музей Тарновського № 244. Із збірки Козачківського.
249. Кибітки киргизів на березі Аральського моря. Акварель. 137 × 227.
Музей Тарновського № 207.
250. Берег Аральського моря. Акварель. 135 × 226.
Музей Тарновського № 208.
- *251. На березі Аральського моря де-кілько чоловік займають ся малюванням, полюванням і т. д. Між ними певне і Шевченко. Акварель. 135 × 228.
Музей Тарновського № 209.
- *252. Шатро з людьми на березі Аральського моря. Акварель. 132 × 230.
Музей Тарновського № 210.
- *253. Улаштування шхун до відплиття. Сепія. 158 × 301.
Музей Тарновського № 212.
254. Теж саме. 156 × 302.
Музей Тарновського № 213.
255. Оселя на березі моря; біля берега—шхуна. Сепія. 159 × 302.
Музей Тарновського № 214.
- *256. Кашовари на березі моря. Акварель. 151 × 288.
Музей Тарновського № 215.
- *257. Днювання в степу. Олівцем. 145 × 231.
Музей Тарновського № 218.
258. Курінь у степу по-над річкою. Олівцем. 148 × 232.
Музей Тарновського № 219.

259. Оселя серед степу і осідланий кінь. Олівцем. 148 × 230.
Музей Тарновського № 220.
260. Берег ріки. Олівцем.—На відвороті-шатри. Нарис. 128 × 228.
Музей Тарновського № 229.
261. Берег моря. Олівцем. 148 × 230.
Музей Тарновського № 230.
262. „Woda biała solona“. Сей підпис на відвороті рукою не Шевченка
(мабуть Бр. Залеського). Олівцем. 132 × 234.
Музей Тарновського № 232.
263. Скелі. Олівцем. 152 × 236.
Музей Тарновського № 233.
264. Бугри вкриті камінням. Олівцем. 152 × 238.
Музей Тарновського № 234.
265. На палубі шхуни. Олівцем. 145 × 223.
Музей Тарновського № 235.
266. Дві шхуни коло берега; на березі два чоловіки. Олівцем.
Музей Тарновського № 236.
267. „Кудукъ Кштинъ 2“. Олівцем. 160 × 293.
Музей Тарновського № 238 із збірки Козачківського.
268. „В. Б. Чекань-Аралъ 4“. Олівцем. 156 × 233. Літери В. Б.
означають: східний берег.
Музей Тарновського № 239 із збірки Козачківського.
269. „Кизыль джаръ. 14“. Олівцем. 160 × 296.
Музей Тарновського № 243. Теж.
270. Скелистий берег. Підпис: „З. П. 20“. Олівцем. 158 × 292.
Музей Тарновського № 248.
271. „Кизыль джаръ“. Олівцем. 152 × 295.
Музей Тарновського № 252, із збірки Козачківського.
272. Теж. 160 × 295.
Музей Тарновського № 253, із збірки Козачківського.
273. „В. Б. Куянь-Суюкъ. О. NN.“. Олівцем. 150 × 302.
Музей Тарновського № 254, із збірки Козачківського.
274. Скелі по-над берегом. Підпис: „С. б. п. з.“. Олівцем. 158 × 293.
Музей Тарновського № 255.
275. Стовпоподібні скелі. Акварель. 178 × 305.
Власність В. В. Кочубея, з альбому Л. М. Жемчужникова. Було
на шевченківській виставці 1911 р., у Києві.
276. „Акъ-Мышь-Тау“. Акварель. 167 × 293.
Музей Тарновського № 263.
277. Два бугри, з лівого боку море, праворуч піски. Акварель.
Київський музей, з альбому Т. З. фон-Глазенап.
Репродукція: Малюнки Шевченка. Табл. XXIII.
278. Киргизьке кладовище. Акварель. 178 × 288.
Музей Тарновського № 305.

279. Пісочані бурхани й коні на першому пляні. У д. Рубінштейна в Овруцькім повіті. Чув від М. Ф. Біляшевського.
- *280. Краєвид із хатами. Сепія. 212 × 318.
Музей Тарновського № 308.
281. Оселя з церквою. Олівцем і трошки білою фарбою. 123 × 335.
Музей Тарновського № 309.
282. Оселя з деревами. Олівцем. 172 × 291.
Музей Тарновського № 310.
283. Оселя по-над берегом моря. Олівцем. 125 × 317.
Музей Тарновського № 311.
284. Хатка і будка для вартового, з лівого боку фортеця. Олівцем. 123 × 307.
Музей Тарновського № 312.
285. Коло гір будівля з рівними дахами. Олівцем. 130 × 325.
Музей Тарновського № 313.
286. Фортеця над кручею. Олівцем. 125 × 285.
Музей Тарновського № 314.
287. Улиця якоїсь оселі. Олівцем. 161 × 295.
Музей Тарновського № 315.
288. Будівля з рівними дахами. Олівцем. 141 × 192.
Музей Тарновського № 316.
289. Степ і бугри з будівлями. Олівцем. 114 × 288.
Музей Тарновського № 317.
290. Берег із будівлями; на морі три кораблі. Олівцем. 164 × 293.
Музей Тарновського № 318.
291. Стан у степу. Олівцем. 164 × 296.
Музей Тарновського № 319.
292. Шатри й вози. Олівцем. 173 × 246.
Музей Тарновського № 320.
293. Християнське кладовище під скелями. Олівцем. 116 × 286.
Музей Тарновського № 321.
294. Долина між горами з надгробком і будівлею.
Музей Тарновського № 322.
295. Серед степу безлисне дерево і мурована будівля. Олівцем. 122 × 271.
Музей Тарновського № 323.
296. Кілька будівель. Олівцем. На відвороті: лежить вельблюд. 120 × 142.
Музей Тарновського № 324.
297. Склени напівзруйнованої будівлі. Олівцем. 105 × 171.
Музей Тарновського № 325.
298. Скелі з будівлями. Олівцем. 159 × 292.
Музей Тарновського № 326.
299. Теж. 153 × 318.
Музей Тарновського № 327.

300. Скелі. Олівцем. 139 × 343.
Музей Тарновського № 328.
301. Теж. 160 × 290.
Музей Тарновського № 329.
302. Теж. 157 × 238.
Музей Тарновського № 330.
303. Теж. 160 × 296.
Музей Тарновського № 331.
304. Теж. 142 × 233.
Музей Тарновського № 332.
305. Теж. 113 × 170.
Музей Тарновського № 333.
306. Теж. 111 × 171.
Музей Тарновського № 334.
307. Теж. 110 × 170.
Музей Тарновського № 335.
308. Теж. 109 × 171.
Музей Тарновського № 336.
309. Кам'яні киргизьські надгробки. Олівцем. 138 × 188.
Музей Тарновського № 337.
310. Залив Усть-Урт. Сепія.
Київський музей.
311. Кос-Арал. Сепія.
Київський музей.
Награвірувала О. М. Бутакова. Див. Ровинскій Д. А. Подробный словарь русских гравировъ. Спб. 1895. Ст. 124—125.
312. Високий берег острова Миколи. Акварель.
Київський музей.
Награвірувала О. М. Бутакова. Див. *ibidem*.
313. Низький берег острова Миколи. Акварель.
Київський музей.
Награвірувала О. М. Бутакова. *Ibidem*.
314. Берег Аральського моря. Олівцем.
Київський музей.
315. Залив Аральського моря, куди риба заходить нереститись. Туш.
Київський музей.
316. Кряжовий берег і море з кораблями. Олівцем. 145 × 324.
Музей Тарновського № 338.
317. Човни коло берега. Олівцем. 130 × 171.
Музей Тарновського № 339.
318. Бургі в ступі. Олівцем. 113 × 285.
Музей Тарновського № 340.
319. Теж. 117 × 285.
Музей Тарновського № 341.

320. Теж. 124 × 285.
Музей Тарновського № 342.
321. Теж. 138 × 293.
Музей Тарновського № 343.
322. Теж. 161 × 285.
Музей Тарновського № 344.
323. Теж. 158 × 290.
Музей Тарновського № 345.
324. „Безтравні смутні гори“. Олівцем. 217 × 290. Намальовано в Орен-
бурзі 1857 р.
Музей Тарновського № 346.
325. Ростини і звірини й жіноча фігура. Олівцем. 128 × 343.
Музей Тарновського № 347.
326. Ростини і звірини. На відвороті голі фігури. Олівцем. 116 × 286.
Музей Тарновського № 348.
327. Ростини і звірини. На відвороті голі фігури. Олівцем. 140 × 112.
Музей Тарновського № 349.
328. Ростини і звірини. Олівцем. 120 × 302.
Музей Тарновського № 350.
329. Теж. 142 × 242.
Музей Тарновського № 351.
330. Теж. 143 × 242.
Музей Тарновського № 352.
331. Теж. 130 × 171.
Музей Тарновського № 353.
332. Міраж. Вид Астрабада. Див. Н. Д. Н. На Сыръ-Дарьѣ у ротнаго
командира. „Кіевск. Стар.“ 1889 № 3, ст. 574—575.
333. Ак-Тау і Кара-Тау. Див.: Лист Шевченка до Бр. Залеського, січня
1854 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 1, ст. 168.
334. Ніч. Акварель. 1854 р. Див.: 1) Лист Шевченка до Бр. Залеського
10 лютого 1855 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № III, ст. 614.—2) О. Ко-
ниський. Т. Шевченко-Грушівський. Ст. 126.
335. Верба. Див. Лист Шевченка до М. О. Осипова, 20 мая 1855 р.
- *336. „Мысь Тюкь-Карагай. На полуостровѣ Мангашлыкѣ“. Акварель. 122 × 315.
Музей Тарновського № 260.
337. „Зъ долины Аназиръ видъ на Кара-Тау“. Акварель. 157 × 285.
Музей Тарновського № 261.
338. „Туркменскіе абы (гробницы) въ Кара-Тау“. Акварель.
160 × 292.
Музей Тарновського № 262.
339. Теж, з другого боку. Дата „44“. Олівцем. 178 × 293.
Музей Тарновського № 299.
340. „Чиръ Кала-Тау“. Акварель. 128 × 322.
Музей Тарновського № 264.

- *341. „22 Далісменъ-мула-аулье“. Акварель. 176 × 222.
Музей Тарновського № 265, із збірки Козачківського.
Офорт з сієї акварелі (з декількими змінами, що до деталей — так: замість маляра — два киргизи, одного коня нема) єсть у виданні: „La vie des steppes kirghises description, récits et contes. Texte et illustrations à l'eau-forte par Bronislas Zaleski. Paris. 1865, page 59. Tableau d'un soint.
342. Нарис тієїж самої акварелі. Підпис: „Далісменъ-мула-аулье“. Олівцем. 184 × 243.
Музей Тарновського № 266.
343. Агаспер. Олівцем. 171 × 305.
Музей Тарновського № 267, із збірки Козачківського.
344. Агаспер. Олівцем. 175 × 310.
Музей Тарновського № 268, із збірки Козачківського.
345. Теж. Олівцем. 174 × 313.
Музей Тарновського № 269, із збірки Козачківського.
346. Теж. Олівцем. 180 × 306.
Музей Тарновського № 270, із збірки Козачківського.
347. Берег моря і фортеця. 159 × 294.
Музей Тарновського № 271.
348. Долина проміж скелями. Олівцем. 166 × 292.
Музей Тарновського № 272.
349. Бугри. Олівцем. 158 × 292.
Музей Тарновського № 273.
350. Теж. 162 × 292.
Музей Тарновського № 274.
351. „Сюпъ-Кукъ“. Олівцем. 180 × 316.
Музей Тарновського № 277, із збірки Козачківського.
352. Теж. 162 × 292.
Музей Тарновського № 278 із збірки Козачківського.
353. Теж. 177 × 305.
Музей Тарновського № 279, із збірки Козачківського.
354. „Кайракъ-Тау“. Олівцем. 164 × 294.
Музей Тарновського № 280, із збірки Козачківського.
355. Два бугри і валка вельблюдів. Олівцем. 157 × 285.
Музей Тарновського № 281.
356. Високі стовпоподібні скелі і вельблюд. Олівцем. 176 × 268.
Музей Тарновського № 283.
357. Такі ж скелі. Олівцем. 172 × 267.
Музей Тарновського № 284.
358. Киргизські шатри, коло них кінь і корова. Олівцем. 175 × 273.
Музей Тарновського № 285.
359. Долина проміж скелями. Олівцем. 176 × 288.
Музей Тарновського № 286.

360. „Долина Кугусь“. Олівцем. 172 × 309.
Музей Тарновського № 287, із збірки Козачківського.
- *361. Кок-Суйру. Олівцем. 166 × 305.
Музей Тарновського № 288.
362. Чір-Кала і Кок-Суйру. Олівцем. 163 × 298.
Музей Тарновського № 289, із збірки Козачківського.
363. „Д. Турть“. Олівцем. 178 × 321.
Музей Тарновського № 290, із збірки Козачківського.
364. „Г. Кулать“. Олівцем. 182 × 320.
Музей Тарновського № 291, із збірки Козачківського.
365. Долина, скелі і будівля. Олівцем. 171 × 319.
Музей Тарновського № 292.
366. „Тарлы“. Олівцем. 154 × 321.
Музей Тарновського № 293, із збірки Козачківського.
367. Теж. Олівцем. 152 × 313.
Музей Тарновського № 298, із збірки Козачківського.
368. Бугри. Олівцем. 168 × 318.
Музей Тарновського № 294.
369. Теж. 164 × 316.
Музей Тарновського № 295.
370. „Кочакь“. Олівцем. 163 × 315.
Музей Тарновського № 296, із збірки Козачківського.
371. Теж. 158 × 316. Див.: Лист Шевченка до Бр. Залеського, 13 мая 1857 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 3, ст. 864.
Музей Тарновського № 297, із збірки Козачківського.
372. „Ханга-баба“. Олівцем. 165 × 315. Див. Лист Шевченка до Бр. Залеського, 25 падолиста 1855 р.
Музей Тарновського № 300 із збірки Козачківського.
373. Теж. 160 × 294.
Музей Тарновського № 301, із збірки Козачківського.
374. Теж. Надгробки. Олівцем. 115 × 288.
Музей Тарновського № 302, із збірки Козачківського.
375. Теж. 172 × 106.
Музей Тарновського № 303, із збірки Козачківського.
376. Теж. 169 × 106.
Музей Тарновського, із збірки Козачківського.
377. Ауля-Тау. Акварель. 163 × 291.
Власність В. В. Кочубея, з альбому Л. М. Жемчужникова. Було на шевченківській виставці 1911 р. у Києві.
378. Долина по Хивинському шляху. 123 × 305.
Теж.
379. Чір-Калі-Тау. Акварель. 258 × 167.
Теж.

- *380. Новопетровський форт, з боку моря. Акварель. 124×306. Див. Ускова П. П. Воспоминанія о Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“ 1889. ст. 306.
Музей Тарновського № 258.
- *381. Новопетровський форт з боку хивинського шляху. Акварель. 124×321. Див.: 1) А. Л. Новопетровское укрѣпленіе. „Кіевск. Стар.“ 1899 № 2, ст. 295.—2) Лист П. Куліша до В. В. Тарновського, 1 листопада, 1857 р. „Кіевск. Стар.“ 1899 № 1, ст. 81—82.
Музей Тарновського № 259.
Репродукція: „Кіевск. Стар.“ 1899 № 2.
- 382—386. Пять краєвидів, що подаровано Шевченком Усковим, між котрими 2 види на аули і два види комендантського саду. Див. Ускова П. П. Воспоминанія о Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“ 1889 № 2, ст. 304—305.
387. Вид з Новопетровського форту, 26 липня 1857 р. Див. Конисський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський. Т. II, ст. 156.
388. Вид батареї Новопетровського форту, 28 липня 1857 р. Див. Журнал Шевченка, ст. 86 і 91.
389. Новопетровський (Олександрівський) форт. Загальний вид. Олівцем. 59×143.
Властність І. О. Никольського, у Петербурзі. Було на шевченківській виставці 1911 р., у Москві. Див. Журнал Шевченка 11 липня 1857 р.
Репродукція: Каталогъ Шевченковской выставки. М. 1911.
390. Теж. Батарея № 2. Олівцем. 61×113.
Властність І. А. Никольського, у Петербурзі. Було на шевченківській виставці 1911 р. у Москві.
Репродукція: Каталогъ Шевченковской выставки. М. 1911.
391. Пісчаний бурян у Мангашликській пустелі. Див. Лист К. І. Герна до М. М. Лазаревського. „Кіевск. Стар.“ 1899 № 2, ст. 69.
392. „Въ Астрахани. Видъ города“. Олівцем. 100×280. Намальовано 5 серпня 1857 р. Див. Журнал Шевченка, 6 серпня 1857 р.
Музей Тарновського № 356, із збірки Козачківського.
393. „Камышинъ“. Олівцем. 126×286. Намальовано 29 серпня 1857 р. Див. Журнал Шевченка, ст. 106.
Музей Тарновського № 359, із збірки Козачківського.
394. „Саратовъ“. Олівцем. 108×285.
Музей Тарновського № 361, із збірки Козачківського.
395. „Близъ Саратова“. Олівцем. 123×285.
Музей Тарновського № 360.
396. „П. Баликово“. Олівцем. 113×285.
Музей Тарновського № 362, із збірки Козачківського.
397. „Царевъ Курганъ“. Олівцем. 116×273. Намальовано 7 вересня 1857 р. Див. Журнал Шевченка, 7 вересня 1857 р.
Музей Тарновського № 357, із збірки Козачківського.

398. Теж. 123 × 283.

Музей Тарновського № 358, із збірки Козачківського.

399. „Казань“. Олівцем. 117 × 287. Намальовано 13 вересня 1857 р.
Див. Журнал. Ст. 119.

Музей Тарновського № 363, із збірки Козачківського.

400. „Противъ Казани“. Олівцем. 123 × 286. Теж.

Музей Тарновського № 364, із збірки Козачківського.

401. Нижній. Ц. св. Юрія. Див. Журнал Шевченка, ст. 125.

402. „Благовѣщенскій соборъ (въ Нижнемъ Новгородѣ)“.
Сепія. 170 × 308. Див. 1) Журнал Шевченка, ст. 125—126—2) В.
Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“
1888, № 6, ст. 80—85.

Музей Тарновського № 369. Року 1888 було власністю В. М.
Лазаревського.

403. Нижній. Катедральна дзвониця. Намальовано 29 вересня 1857 р.
Див. Журнал, ст. 127.

404. „Печерскій монастирь (въ Нижнемъ Новгородѣ)“.
Олівцем. 166 × 316. Намальовано 9 жовтня 1857 р. Див. Журнал,
ст. 133.

Музей Тарновського № 370.

405. „Архангельскій соборъ (въ Нижнемъ Новгородѣ)“.
Сепія. 136 × 313. Намальовано 11 жовтня 1857 р. Див.: 1) Журнал,
ст. 133—134.—2) В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты
Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.

Музей Тарновського № 371 Року 1888 було власністю В. М.
Лазаревського.

406. Нижній. Дві башти кремлевських мурів без наймення. Див. Журнал.
Ст. 134—135.

407. Нижній. Вид на Завічя. Див.: 1) Журнал, ст. 134—135.—2) В.
Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“
1888 № 6, ст. 80—85.

408. „Пророкъ Ілія (Церковъ пророка Іліи въ Нижнемъ
Новгородѣ съ частью Кремля на второмъ планѣ)“. Олів-
цем. 163 × 253. Намальовано 27 жовтня 1857 р. Див. Журнал, ст. 139.

Музей Тарновського № 372, із збірки Козачківського.

409. „Св. Николая (церковъ въ Нижнемъ-Новгородѣ)“. Олів-
цем. 162 × 324. Намальовано 28 жовтня 1857 р. Див. Журнал, ст. 139.

Музей Тарновського № 373.

410. Нижній. „Благовѣщенскій монастирь“. Олівцем. 164 × 320.
Намальовано 30 жовтня 1857 р. Див. Журнал, ст. 139—140.

Музей Тарновського № 374.

411. Манастир. Олівцем. 286 × 402.

Музей Тарновського № 406.

412. Місто, на першій пляні надбережжа. Олівцем. 119 × 280.

Музей Тарновського № 365.

413. Ріка і човен. Олівцем. 103 × 286.
Музей Тарновського № 366.
414. Ріка, з правого боку кручі й човни. Олівцем. 115 × 264.
Музей Тарновського № 367.
415. Степ з фігурами, людськими й звірячими. Олівцем. 111 × 283.
Музей Тарновського № 368.
416. Кручі і церква по-над рікою. Олівцем. 269 × 390.
Музей Тарновського № 402.
417. Пристань біля міста. Олівцем. 230 × 363.
Музей Тарновського № 403.
418. Місто, на першому пляні дерева. Олівцем. 228 × 362.
Музей Тарновського № 404.
419. „Надъ Россю. 1859 року І юль“. Олівцем. Малюнок з обох боків. 217 × 303.
Музей Тарновського № 379, із збірки Козачківського.
420. „Кіивъ зъ боку Дніпра“. Недокінчений малюнок. Олівцем. 277 × 382. Року 1859.
Музей Тарновського № 382, із збірки Козачківського.
421. Коло Канева. Намальовано у червні 1859 р. Було 1888 р. у В. М. Лазаревського. Див. В. Г(орленко). Картини, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевская Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.
422. Дерево між скелями. Сепія. 187 × 291.
Музей Тарновського № 392.
423. Краєвид з двома „кам'яними бабами“. Олівцем. 172 × 257.
Музей Тарновського № 400.
424. Верби і жінки, що купають ся. Олівцем. 182 × 270.
Музей Тарновського № 401.
425. „Въ Черкасахъ“. Туш. Намальовано в літі 1859 р.
426. „Въ Корсуни“. Туш. Намальовано в липні 1859 р. Див. „Кониський О. Тарас Шевченко—Грушівський. Т. II, ст. 277—278. Київський музей.
427. Краєвиди Корсуні. Див. 1) В. Г(орленко). Картини, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.—2) Кониський О. Тарас Шевченко—Грушівський. Т. II, ст. 277—278.
428. Дерево. Етюд. Туш. З корсунського альбому.
Київський музей.
429. „Казакуватий дідъ“. Теж.
Київський музей.
430. Етюд дерева. Теж.
Київський музей.
431. „Въ Лихвыни“. Теж. Намальовано 7 червня 1859 р.
Київський музей.
432. Моринці. Намальовано 30 червня 1859 р. Див. Кониський О. Тарас Шевченко—Грушівський. Т. II, стор. 274.

433. Межиріччє. Намальовано 13 липня 1859 р. Див. В. Г(орленко).
Картини, рисунки и офорти Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6,
ст. 80—85.
434. Гай. Акварель. Незакінчений малюнок. 211 × 283.
Музей Тарновського № 393.
435. Гай. Олівцем. 238 × 320.
Музей Тарновського № 397.
436. Церква, коло неї дерева. Нарис олівцем. 199 × 287.
Музей Тарновського № 405.

IV. Побутові малюнки.

437. Сама собі господиня в хаті. Акварель і золото. Підпис: „Шев-
ченко | 1840“. 210 × 175.
Власність Д. М. Різвого, у Петербурзі.
- *438. Теж. Сепія. Круг, діаметра 238.
Музей Тарновського № 394, із збірки Г. Н. Честахівського.
439. Теж. Олівцем. 370 × 243.
Музей Тарновського № 395.
440. Теж. Олівцем і трошки сепією. 292 × 236.
Музей Тарновського № 396.
441. Теж. Нарис олівцем. На відвороті нарис олівцем: „Турка з одаліс-
кою“. 265 × 370.
Музей Тарновського № 376.
442. Жінка що лежить. Нарис олівцем. 111 × 140.
Музей Тарновського № 421.
443. Сирітка хлопчик під парканом ділить ся своєю мислиною з соба-
кою. Перша праця олійними фарбами, за що одержано 1840 р. срібну
медалю. Див. 1) „Художник“, ст. 55.—2) Сборникъ матеріаловъ для
історіи Императорской Академіи Художествъ. Т. II. Спб. 1865, ст. 406.
444. Циганка. За неї одержано 1841 р. срібну медалю 2-го рангу. Див.
Сборн. матер. для історіи Имп. Акад. Худ. Т. II, ст. 419—420.
445. 9 нарисів: 1) Дві жінки, одна з них підняла руки, та у правиці
держить ніж. Сепія.—2) Легкий нарис олівцем сидячої пані.—
3) Обжинки, олівцем.—4) Чоловік йде. Олівцем.—5) Два чоловіки
йдуть по лану. Олівцем.—6) Старчиха з поводаркою. Сепія.—
7) Піп читає псалтир над Суворовим. Легкий нарис олівцем для
„Історіи Суворова“.—8-9) Ще два нариси для того ж видання.
1840 р. 263 × 364.
Музей Тарновського № 172.
- *446. 7 нарисів: 1) Жінка з дівчиною.—2) Жовнір, нарис для „Історіи Су-
ворова“.—3) Офіцер, теж.—4) Пані.—5) Жовнір хапає когось біля
простягнутої корди.—6) Молодий чоловік сидить із книгою.—7) Дядько
сидить біля курія, піджавши ноги.
Музей Тарновського № 143, картка 1 відв.

- *447. 4 нариси: 1) Арешт Пугачева, для „Исторіи Суворова“.—2) Теж.—
3) Молодий чоловік лежить з книжкою.—4) Якась фігура в профіль.
Музей Тарновського № 143, картка 2 відв.
- *448. У гаремі. Акварель. Підпис: „1843. Т. Шевченко“, 248 × 200.
Музей Тарновського № 146.
449. Нарис того ж. Олівцем. 162 × 179.
Музей Тарновського № 175.
450. Теж. Олівцем. На відвороті нарис: „Турка з одалискою“. У горі
рукою Шевченка підпис: „Мовлялы Кіяны ужасть“. Олівцем. 175 × 225.
Музей Тарновського № 174.
451. Два селяне коло чарки. Олівцем. Див.: В. Горленко. Альбомы и
рисунки Шевченка въ собраніи В. Тарновскаго. „Кіевск. Стар.“ 1886,
№ 2, ст. 404—405.
Музей Тарновського № 143, картка 7.
452. Косарь і ще якийсь нарис. Олівцем.
Музей Тарновського № 144, картка 1.
453. Кашевари. Олівцем.
Тамо ж, картка 19.
454. Усякі нариси олівцем.
Тамо ж, картка 20.
455. Коло шинку, у селі. Олівцем. 265 × 360.
Власність І. М. Терещенка із збірки Л. М. Жемчужникова № 287,
картка 220.
Було на шевченківській виставці 1911 р. у Києві.
456. „Коло каші“. Олівцем. На відвороті нарис краєвиду. 149 × 228.
Музей Тарновського № 184.
457. „Дівчина з рушником“. Олівцем. 223 × 311.
Музей Тарновського № 173.
458. Дві жінки, з боку гай. Олівцем. 240 × 299.
Музей Тарновського № 195.
459. Парубок курить, голова парубка і хлопчик з граблями. На відвороті
дядько у брилі. Олівцем. 200 × 281.
Музей Тарновського № 198.
460. Хлопець стоїть, чоловік у брилі верхи і дядько накладає люльку
Олівцем. 203 × 301.
Музей Тарновського № 415.
461. Небіжчик; коло нього стоїть чоловік. Олівцем. 175 × 225.
Музей Тарновського № 416.
462. Дві жіночі головки. Олівцем. 133 × 98.
Музей Тарновського № 422.
463. Судня рада. Нарис для офорту. Олівцем. 157 × 162.
Музей Тарновського № 177.
464. „Батько въ пасици вулики довбає, а диточки несуть
йому обидать“. Олівцем. 262 × 375.
Музей Тарновського № 194.

465. Гурт селян. Олівцем. 240 × 318.
Музей Тарновського № 196.
466. Старці. Див. Чалый. Жизнь Шевченка, ст. 55.
467. Бандуриста. Акварель. 145 × 105. Порівн. Стороженко Н. Новые материалы для біографіи Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1895 № 3, ст. 427.
Музей Тарновського № 167.
468. Циган. Акварель. Див. Лист Шевченка до Бр. Залеського 9 падолиста 1854 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 1, ст. 175.
- *469—476. Серія малюнків „Блудний син“. Див. 1) Лист Шевченка до Бр. Залеського 8 падолиста 1856 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 3, ст. 854—855.—2) Теж 10 травня 1859 (1857?) р., *ibidem*, ст. 864.—3) Журнал Шевченка, ст. 28—30.—4) Лист Бр. Залеського до Шевченка, 3 березоля 1857 р. Чалый. Жизнь Шевченка, ст. 84.—5) *Ibidem*. Ст. 279—280.—6) В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.—7) „Літературно-Науковий Вістник“, 1899 р. ч. XII.—8) Б. Сухановъ-Подколзинъ. Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ: „Кіевск. Стар.“ 1885 № 2, ст. 235.
- I. Програвся въ карти. Бістром.
Власність Е. Е. Рейтерна, у Петербурзі.
Репродукція: Малюнки Шевченка. Табл. VIII.
- II. У корчмі. Бістром.
Власність С. С. Боткина, у Петербурзі.
Репродукція: Искусство и художественная промышленность.
- III. Блудний син п'яний. Бістром.
Теж.
- IV. На кладовищі. Бістром.
Власність І. Є. Цветкова, у Москві.
- V. На першій пляні мертва людина, далі гурт розбишак. Бістром.
Власність Е. Е. Рейтерна.
Репродукція: Малюнки Шевченка. Табл. XI.
- VI. У казармі, з колодкою у роті.
Власність І. Є. Цветкова, у Москві.
- VII. Кара шпіцрутами. Бістром.
Власність С. С. Боткина, у Петербурзі.
Репродукція: Искусство и художественная промышленность.
- VIII. Блудний син у кайданах. Бістром.
Власність С. С. Боткина, у Петербурзі.
Репродукція: Искусство и художественная промышленность.
- VIIIIa. Теж. Інший малюнок. Бістром. 242 × 178.
Музей Тарновського № 306.
477. Байгуши. Див. Лист Шевченка до Бр. Залеського 1853 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 1, ст. 165.

478. „Знай службу“. Див. Праховъ А. „Пчела“ 1876 № 16.
Репродукція: „Пчела“ 1876 № 16.
- *479. Киргизка бє кумис, біля неї хлопчик, з правого боку сокл. Сепія.
Власність І. Є. Цветкова, у Москві.
480. Киргизка за очагом, праворуч чоловік її гріє спину. Див.: 1) В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.—2) Літературно-Науковий Вістник 1899 № 12.
Власність С. С. Боткина, у Петербурзі.
481. Гурт киргизів біля котари. Олівцем. 139 × 229.
Власність І. М. Терещенка з альбому Л. М. Жемчужникова, № 320, картка 239. Було на шевченківській виставці 1911 р. у Кіїві.
- *482. Молодий киргиз грає на домрі. Сепія. Див.: 1) В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.—2) Літературно-Науковий Вістник 1899 № 12.—3) Лист Шевченка до А. І. Лизогуба, 29 січня 1848 р. „Три письма Т. Г. Шевченка къ А. П. Лизогубу“. „Кіевск. Стар.“ 1903 № 2, ст. 65—66.
Власність Е. Е. Рейтерна.
Репродукція: „Малюнки Шевченка“, табл. X.
483. Нутро котари. Сепія. 189 × 243.
Власність В. В. Кочубея, з альбому Л. М. Жемчужникова. Було на шевченківській виставці 1911 р. у Кіїві.
- *484. Хлопчик-киргиза біля груби. Сепія. 180 × 283. Намальовано для графині А. І. Толстої. Див.: 1) Лист Шевченка до М. М. Лазаревського 19 жовтня 1857 р. „Основа“ 1862 № 3 ст. 13.—2) Лист його ж до Бр. Залеського 10 серпня 1857. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 3, ст. 865. Кіївський музей. Було власністю Л. М. Жемчужникова, потім І. М. Терещенка. Було на шевченківській виставці 1911 р. у Кіїві.
Репродукція: Офорт Михайлова. II відбитки додані до „Вѣстника Изящныхъ Искусствъ“ 1887 р.
485. Зграбний продавець. Див. Листи Шевченка до Бр. Залеського, 13 травня і 10 серпня 1857 р.
486. Щасливий мисливець. Теж.
487. Киргизські діти. Сепія. Фотографічний знімок, що зроблено у Кракові А. Szubrtin єсть у музеї Тарновського № 515.
488. Нарис до сього малюнка. Олівцем. 120 × 190.
Музей Тарновського № 355.
489. Киргиз на коні. Акварель. 207 × 280.
Власність І. М. Терещенка, з альбому Л. М. Жемчужникова.
Було на шевченківській виставці 1911 р. у Кіїві.
490. Кінь киргизський осідланий. Олівцем. 177 × 213. Теж.
491. Молитва по мерлим. Див.: 1) Лист Шевченка до Бр. Залеського 20 мая 1857 р. „Кіевск. Стар.“ 1883, № 3, ст. 865.—2) Лист Бр. Залеського

- до Шевченка 20 серпня 1857 р. Чалый М. Изъ переписки Т. Г. Шевченка съ разными лицами. „Кіевск. Стар.“ 1897, № 3, ст. 468—469.
492. Мулла з разгорнутою книгою. Див. В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.
493. Кілька нарисів олівцем: череп коня, голова коня, спячий собака, три голови киргизів, два киргизи з вельблюдами біля криниці. 131 × 244.
Музей Тарновського № 354.
494. Турка з одалискою. Олівцем. 305 × 370.
Музей Тарновського № 377.
Див.: Б. Сухановъ-Подколзинъ. Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“ 1885 № 2, ст. 234. На підставі сього свідочтва і через те, що є нарис до сього малюнка на відвороті малюнка „Сама собі господиня“, що відносить ся до р. 1859, можна і сей малюнок віднести до того ж таки часу. Але другий нарис його, як побачимо далі є на відвороті малюнка „У гаремі“, що зроблено р. 1843. Се теж підтримуєть ся і великим впливом Брюлова на сю працю. Мабуть Шевченко два рази брав ся за сю тему?
495. Теж. Олівцем. У горі рукою Шевченка підписано: „Мовлялы Кіянны ужасть“. 175 × 225.
Музей Тарновського № 174. Ранійше було в Козачківського.
496. Варенухопитіє. О. Кониський описує сей малюнок і каже, що „фототипію з нього надруковано в ч. 8, року 1896, в одеській часописі „По морю и сушѣ“, тільки замість підпису, зробленого Шевченком, стоить, не знати з якої річи, підпис по московськи: „Компанія“ (Тарас Шевченко—Грушівський. Т. II. Ст. 267). Але тут явна помилка: в сій часописі надруковано зовсім не той малюнок, а офорт із Соколова „У шинку“, як воно там і помічено.
497. Старець на кладовищі. Нарис для офорту. Олівцем. 278 × 213.
Музей Тарновського № 381.
- *498. Теж. Сепія. Власною рукою Шевченка підписано: „Надеждѣ Васильевнѣ Тарновской на память 8 октября 1859 г. Т. Шевченко“. 287 × 215.
Музей Тарновського № 380.
499. Мати коло коліски дитяти. Див. Сухановъ-Подколзинъ Б. Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“ 1885 № 2, ст. 239—240. У музеї Тарновського є з сього фотографичний знімок № 518.
500. Крамарі прядуть яєшню. Див. *ibidem*, стор. 235—236.
501. Під запоною сидить гола жінка. Нарис червоним олівцем. 189 × 157.
Музей Тарновського № 424.
502. Жінка під запоною як би зі зброєю в руках; біля ніг її чоловік. Нарис пером. 234 × 140.
Музей Тарновського № 423.
503. Жінка, що нахилила ся. Нарис олівцем. 150 × 130.
Музей Тарновського № 418.

- *504. Дві дівчини під вербою. Нарис для офорту. Олівцем. 362 × 284.
Музей Тарновського № 383.
505. Теж. Сепія.
Власність Б. Суханова-Подколзина. Див. С у х а н о в ь-П о к о л з и н ь Б. Воспоминання о Т. Г. Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“ 1885 № 2, ст. 239—240. Слабий фотографичний знімок і перезнімок з нього єсть у музеї Тарновського № 527.
506. Паски святять. Олівцем. 170 × 277.
Власність І. М. Терещенка з альбому Л. М. Жемчужникова, картка 222 № 289. Було на шевченківській виставці р. 1911 у Кїві.
507. Жидівське весілля. Підпис-монограма з літер Т і Ш. Акварель. 241 × 367.
Власність В. П. Кочубея зі збірки Мелешко-Малішкевичів. Було на шевченківській виставці 1911 р. у Кїві.

V. Історичні малюнки.

- *508. Дари в Чигрині. Сепія, оригінал для офорту. 1844 р. 197 × 270.
Музей Тарновського № 147.
509. Теж. Два нариси олівцем на однім кляпці паперу. На відвороті нариси голих фігур. 100 × 193.
Музей Тарновського № 176, по реєстру Честахівського № 95.
510. Головатий. Див. Лист Шевченка до Я. Г. Кухаренка 24 березоля 1844 р.
511. Мазепа і Войнаровський. Олівцем. 182 × 263. На відвороті: вчитель, що читає лекцію і др.
Музей Тарновського № 413.
512. Смерть Мазепи. Ледве назначений нарис. Підпис: „У м и р а є М а з е п а , а к о л о њ о г о К а р л ь Х І І“. Олівцем.
Музей Тарновського № 414, із збірки Козачківського.
- *513. Смерть Хмельницького. Три нариси олівцем. На відвороті—анатомія чоловіка, акварель. 264 × 366.
Музей Тарновського № 192. По реєстру Честахівського № 68.
514. Теж. З обидвох боков. Олівцем. 257 × 338.
Музей Тарновського № 193. По реєстру Честахівського № 85.
515. Хмельницький перед Кримським ханом. Олівцем. 285 × 358.
Музей Тарновського № 384, із збірки Козачківського, по реєстру Честахівського № 117.
516. Теж. Сама фігура Хмельницького. Олівцем. 247 × 190.
Музей Тарновського № 385. По реєстру Честахівського № 112.
517. Теж. Нарис. Олівцем. 249 × 190.
Музей Тарновського № 386. По реєстру Честахівського № 113.
- *518. В. Л. Кочубей. Овал. Олійними фарбами. 1859 р.
Музей Тарновського № 430. Див.: 1) С у х а н о в ь-П о д к о л з и н ь Б.

Воспоминання о Т. Г. Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“ 1883, ч. II, ст. 233.—2) Горленко В. Альбомы и рисунки Шевченка въ собраніи В. Тарновскаго. „Кіевск. Стар.“ 1886 ч. II, ст. 404.

VI. Релігійні малюнки.

519. Єзекиїль на полі, закиданому кістками. Див.: „Художник“, ст. 41.
520. Св. Себастьян. Сепія.
Власність І. Є. Цветкова у Москві.
521. Христос благословляє хліб і св. Дмитро. Намальовано на невеликій металичній дощечці, з обидвох боків. Подаровано Шевченком Д. П. Демичу. Див.: В. О. Демичъ. Т. Г. Шевченко. Къ его біографіи, 1847 г. „Русск. Стар.“ 1891, т. LXX, ст. 431.
522. Св. цариця Олександра. Олійними фарбами.
У церкві Петровського Полтавського кадетського корпусу.
- *523. Воскресенне Христове. Нарис. Сепія з олівцем. Певне для седневської церкви.
Музей Тарновського, зі збірки Д. Л. Мордовця.
- *524. Смерть Христа. Сепія. Теж. Див.: Лист Шевченка до кн. В. М. Репніної 7 березоля 1850 р. „Кіевск. Стар.“ 1893 р., ч. II, ст. 271.
Музей Тарновського зі збірки Д. Л. Мордовця.
- *525. Св. Ап. Андрій. Олівцем.
Музей Тарновського, зі збірки Д. Л. Мордовця.
- *526. Св. Ап. Петро. Акварель. 259 × 213.
Музей Тарновського № 388.
527. Рождество Богородици. Ікона. У церкві в Седневі, маєтку Лизогубів.
Як писав до мене О. Ю. Сластьон.

VII. Алгоритичні та мітологічні малюнки.

528. Горшечник Хіоський, або Початок малярства. Було власністю Олени Скимунт. Див.: 1) Лист Шевченка до Бр. Залеського, 11 мая 1857 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 3, ст. 864.—2) Теж, 20 серпня 1857. М. Чалый. Изъ переписки Т. Г. Шевченка съ разными лицами. „Кіевск. Стар.“ 1897 № 3, ст. 468—471.
529. Діоген. Сепія.
Власність І. Є. Цветкова, у Москві.
530. Милон Критонський. Сепія.
Власність І. Є. Цветкова, у Москві.
531. Нарцис. Сепія.
Власність І. Є. Цветкова, у Москві.
532. Дніпрові русалки.
Репродукція: грав. на дереві Шюблера, у часописі „Пчела“ 1876 р. № 16.

- Див.: 1) Лист Шевченка до М. Макарова, 12 квітня 1859 р.—2) Праховъ А. Пчела. 1876. № 16.—3) Бѣлозерскій. Т. Г. Шевченко по воспоминаніямъ разныхъ лицъ. „Кіевск. Стар.“ 1882 № 10, ст. 74.—4) Кониській О. Тарас Шевченко—Грушівський. Т. II, стр. 231—232.
533. Два незакінчені нариси до „Русалок“. Олівцем.
Музей Тарновського, зі збірки Д. Л. Мордовця.
Репродукція: „Иллюстрированный Кобзарь“.
534. Смерть гладіатора (?). Сепія.
Власність І. Є. Цветкова, у Москві.

VIII. Ілюстрації.

535. Петро Пустельник. Див.: „Художник“, ст. 40.
536. „Вудсток“ Вальтер-Скота. Див.: „Художник“, ст. 44. Мабуть тут Шевченко дає не автобіографічні звістки. Нам звісно, що р. 1842 виставив на Академічній виставці його товариш і приятель К. І. Іохим картину: „Сцена з роману Вальтер-Скота: Карл II Стюарт робить непристойну пропозицію дівчині Алісі, в домі батька котрої він сховав ся від Кромвеля“. Мабуть, кажу, він узяв для своєїго оповідання сю тему тому, що бачив сю картину; чи мабуть, коли Шевченко лишив сю тему, обробив її товариш його.
537. „Едип в Агенах“, Озерова. Див.: „Художник“, ст. 21.
- *538. „Знахарь“. Для видання: „Наши, списанные съ натуры русскими“. СПб. 1841.
539. Теж. Туш. Підпис: „Т. Шевченко“.
Музей Тарновського № 145.
540. Теж. Дві фігури і самостійно кисті обидвох рук. Олівцем.
Музей Тарновського, картка 12 з альбому № 143.
541. Католицький чернець, до оповідання д. Надеждина „Сила воли“, видання Смирдина „Сто русскихъ литераторовъ“. СПб. 1841. Т. II, ст. 399.
542. Теж. Нарис олівцем.
Музей Тарновського № 171, по реєстру Честахівського № 91.
543. Ілюстрації до поеми „Черниця Марьяна“ в автографі, що зберігаєть ся в А. А. Корсуна, в Ростові на Дону, і що дістати до сього часу не пощастило, але його бачив І. І. Любов, котрий і казав мені про малюнки, яких там чимало.
544. Ілюстрації для видання Полевого: „Исторія князя Італійскаго, графа Суворова-Рымническаго“. СПб. 1843 і друге видання, 1858. Ст. 8; 44; 71; 76; 78; 85; 100; 105; 109; 134; 147; 148; 165; 195; 200; 205; 216; 217; 272; 282; 305; 306; 307; 312; 315 а; 315 б; 319. Усього 27 малюнків.
545. Теж. Нариси. 263 × 364.
Музей Тарновського № 172.

- *546. Катерина. Олійними фарбами. З датою „1842“. 935 × 720. Див.: Лист Шевченка до Гр. Ст. Тарновського 25 січня 1843 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 2, ст. 403.
Музей Тарновського № 427.
Репродукція: 1) „Кіевск. Стар.“. 1896, № 2.—2) Відкритки.
- *547. Теж. Малюнок пером, у листі Шевченка до Г. С. Тарновського, 25 січня 1843 р.
Музей Тарновського № 3.
548. Теж. Нарис діда, що за цариною. Олівцем.
Музей Тарновського № 172 відв.
549. Теж. Нарис рук Катерини. Олівцем.
Музей Тарновського № 173 відв.
550. Король Лір. Підпис: Т. Шевченко. Зроблено для видання: „Гальванографія или способъ производитъ гальванически мѣдныя доски для печатанія кистью работанныхъ рисунковъ. Сочиненія Франсуа фонъ Кобелля, доктора філософії, профессора мінералогії при Людвигѣ Максимилиановскомъ университетѣ въ Мюнхенѣ и члена многихъ ученыхъ обществъ“. СПб. 1843. Д. Ровинський прийняв се за офорт (Словарь русскихъ граверовъ), але се, як каже брошура, треба намалювати на посрібленій дошці малюнок зроблений для сього фарбою, що не дасть осісти металу за час гальванізації, і так усюди, де пройшли риси, буде як би вигравірувано. „Гравюра, читаємо ми в кінці книжки, представляющая Короля Лира, вытравлена посредствомъ гальванизма въ полчаса“.
- 551—562. 12 портретів для видання Жернакова „Русскіе полководцы. Н. Полевого“. СПб. 1845. Портрети: 1) Петра I, 2) гр. Б. П. Шереметева, 3) кн. Ол. Д. Меньшикова, 4) гр. Мініха, 5) гр. П. О. Румянцева, 6) кн. Г. О. Потьомкина, 7) кн. О. В. Суворова, 8) кн. М. Л. Голенищева-Кутузова, 9) кн. М. Б. Барклая де-Толі, 10) кн. Вітгенштейна, 11) гр. Дібіча, і 12) гр. І. Ф. Паскевича. Див. № 63.
563. Гайдамака Галайда з свяченим над Дніпром. Див.: Н. Бѣлозерскій. Т. Г. Шевченко по воспоминаніямъ разныхъ лицъ. „Кіевск. Стар.“ 1882 № 10, ст. 77.
564. Сомко Мушкет. Див. Н. Бѣлозерскій. Т. Шевченко по воспоминаніямъ разныхъ лицъ. „Кіевск. Стар.“ 1882 № 10, ст. 74.
565. Сцена з „Тараса Бульби“ Гоголя. Було власністю Н. Д. Бикова у Петербурзі, а потім загублено ним, і тепер, як каже Е. М. Антонович, власність д. Сметан у Полтавській губ. Див. 1) Лист до мене Е. М. Антонович.—2) В. Г(орленко). Картини, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.

ІХ. Анатомічні малюнки та етюди з натури.

566. Тіло чоловіче в анатомичному театрі. Акварель. 264 × 366.
Музей Тарновського № 192 відв. Див. теж: „Художник“, ст. 24 і 25.

567. Академічний кляс і легкий нарис жінки, що лежить, тої самої, що й на малюнку № 170. Олівцем. 217 × 288.
Музей Тарновського № 169, по реєстру Честахівського № 168.
568. Теж. Друга сцена. На відвороті: спяща напівгола жінка, голова дятля й інші. Олівцем. 218 × 288.
Музей Тарновського № 170.
569. Натурник голий сидить на червоній тканині. Підпис: „Шевченко“. Олійними фарбами.
Власність Академії Штуки у Петербурзі.
Репродукція: „Малюнки Шевченка“, табл. IV.
570. Два молоді натурники. Підпис: „Т. Шевченко“. Олівцем.
Власність Академії Штуки у Петербурзі.
Репродукція: „Малюнки Шевченка“. Табл. III.
571. Академічна група. Олівцем.
Музей Тарновського № 144, картка 13 відвор.
Репрод.: „Кіевск. Стар.“ 1890 № IX.
572. Нариси голих фігур. 100 × 193.
Музей Тарновського № 176 відв.
573. Натурник голий. Олівцем. Підпис: „33 | Шевченко“.
Музей Тарновського зі збірки Д. Л. Мордовця.
- *574. Хлопець, що дримає.
Музей Тарновського зі збірки Д. Л. Мордовця.
Репродукція: „Иллюстрированный Кобзарь“. СПб. 1896.
575. Лежача фігура натурника. Нарис олівцем. 89 × 87.
Музей Тарновського № 417.
576. Два нариси жіночої фігури, що сидить. Олівцем. 146 × 233.
Музей Тарновського № 419.
577. Нарис стоячого натурника. Олівцем. 189 × 127.
Музей Тарновського № 420.
578. Чоловіча фігура і осібно рука, що держить шапку. Олівцем. 144 × 240.
Музей Тарновського № 425.
579. Така ж рука з шапкою та ще три руки і фігура сидячого чоловіка. Олівцем. 193 × 263.
Музей Тарновського № 426.
580. Натурник Тарас. Власність Н. Т. Малишева. Див. Сластіон О. Ю. Къ шевченковской комиссії. „Кіевск. Стар.“ 1899 № 9, ст. 100.
581. Нарис дерева. Олівцем.
Музей Тарновського. Альбом № 143 картка 6 відв.
582. Дерево. Олівцем. 303 × 235.
Музей Тарновського № 398.
583. Теж. Незакінчений малюнок олівцем і тушем. 160 × 225.
Музей Тарновського № 399.
- 584—590. 7 нарисів дерев і каменів.
Музей Тарновського зі збірки Д. Л. Мордовця.

591. Лопух та дерева на Смоленським кладовищі. Див. „Художник“, ст. 55. № 125.
592. Гіпсовий торе, також фігурка з піднятими руками, та плащ, освітлені яскравим промінням, що спадає через округлу відтулину.
Музей Тарновського зі збірки Д. Л. Мордовця.
593. Тигр, що загриз під час Аральської експедиції 11 чоловіка.
Київський музей, з Бутаковського альбому, що був у Т. З. фон-Глазенап.
Репродукція: „Малюнки Шевченка“, заголовна картка.
594. Корови. Олівцем. 172 × 312.
Музей Тарновського № 407.

Х. Копії.

595. Копії з різбарства, що у Літньому саду в Петербурзі. Див.: „Художник“, ст. 8.
596. Маска Фортунати, натурниці Торвальдсена. „Художник“, ст. 9.
597. Аполіно Лосенка. Див.: *ibidem* ст. 10.
598. Геркулес Фарнейський з гравюри Служинського. Див. *ibidem*.
599. Голова Люція Верна. Див. *ibidem*, ст. 17.
600. Голова генія—твір Канови. Див. *ibidem*.
601. Антиной, з чотирох боків. Див. *ibidem*.
602. Германик. Див. *ibidem*, ст. 18.
603. Фавн, що танцює. Див. *ibidem*.
604. Статуя Мідаса. Див. *ibidem*, ст. 25.
605. Статуя Бойця. Див. *ibidem*, ст. 38—39.
606. Італійка біля фонтану, акварель Брюлова. Див.: В. Г (орленко).
Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6,
ст. 80—85.
- 607—608. Дві частини офорта Рембрандта „Смерть Богородиці“.
Власність Київського музею.
Окрім того див. відділ офорти.

ХІ. Офорти.

- 609—614. „Живописная Украина“. *I. Судня рада. 1844 р. Розмір малюнка 185 × 261; розмір дошки 263 × 322.
Дошка зберігається у музеї Тарновського № 468.
Репродукції: 1) Офорти Т. Г. Шевченка в колекції В. В. Тарновського. К. 1891.—2) Ровинській Д. А. Подробный словарь русских гравиров. Спб. 1895.—3) Малюнки Шевченка. Табл. XXVI.
- II. Дари в Чигрині 1649 р. 1841 р. Розмір малюнка 197 × 271; розмір дошки 271 × 328.
Репродукції: 1) Офорти Т. Г. Шевченка в колекції В. В.

Тарновскаго. Київъ. 1891. — 2) Ровинскій Д. А. Подробный словарь русскихъ граверовъ. Спб. 1895.—3) Малюнки Шевченка. Табл. XIII.

*III. Старости. 1844 р. Розмір малюнка 180×257 ; розмір дошки 180×328 .

Репродукція: Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго. Київъ. 1891.

Дошка зберігається в музеї Тарновського № 469.

*IV. „Выдубицкій монастырь у Киеви“. 1844 р. Розмір малюнка 172×241 ; розмір дошки 201×285 .

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго. Київъ. 1891.—2) Ровинскій Д. А. Подробный словарь русскихъ граверовъ. Спб. 1895.

*V. Казка. 1844 р. Розмір малюнка 228×178 ; розмір дошки 254×203 .

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго. Київъ. 1891. — 2) Ровинскій Д. А. Подробный словарь русскихъ граверовъ. Спб. 1895.

VI. У Кліві. 1844 р. Розмір малюнка 174×258 ; розмір дошки 227×297 .

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго. Київъ. 1891.—2) Малюнки Шевченка. Табл. XV.

615. Свята Родина, з ескіза Мурильо, що в Ермітажі. Підпис: „Съ эскиза Мурильо гравир: Т. Шевченко 1858“. Розмір малюнка 220×164 , дошки 274×190 . Див.: Записки Шевченка, ст. 200.

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго. — 2) Русскій Художественный Архивъ 1892.— 3) Малюнки Шевченка, табл. XXIV.

616. Притча про виноградний сад, з картини Рембрандта, що в Ермітажі. Розмір малюнка 290×403 ; дошки 360×445 . Видано коштом графа О. С. Уварова. За сю гравюру, разом із гравюрою з картини Соколова „В шинку“, Шевченко одержав 1859 р. звання „академика по гравированію на мѣди“. Як каже В. Горленко, є пробні примірники з ледве наміченими фігурами. Див.: 1) Невиданий лист Шевченка до графа О. С. Уварова, що зберігається в графині П. С. Уварової.— 2) Лист його до М. С. Щепкина 13 падолиста 1858 р.—3) В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Киѣвск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.

Репродукція: Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.

617. Три копії з гравюр Рембрандта, або певнійше—з Базановських копій з них: а) автопортрет Рембрандта з шаблюкою (Ва. № 23); б) Лазар Кляп (Ва. 171) и в) Поляк із шаблею та цпком (Ва. 141). Як каже Ровинський, негарні копії. Див. Ровинскій Д. А. Подробный словарь русскихъ граверовъ.

618. В шинку, з картини І. Соколова. Підпис ледві примітний: „грав. Т. Шевченко 1859“. У другому стані (état) дошки додано підпис: „Ой встань Харьку, ой встань батьку—просять тебе люде“. Розмір малюнка 143×201 ; дошки 180×230 . Див.: Ровинській Д. А. Подробний словарь русских гравировъ.

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.—2) Малюнки Шевченка, табл. XXI.

За сю гравюру, разом з Притчею про виноградний сад, Шевченко одержав звання „академика по гравированію на мѣди“, 1859 р.

619. Дві дівчини під вербою, одна з відрами, друга з квітками. Розмір малюнка 139×100 ; дошки 207×218 . Одні думають, що тут намальована Одарка Соколівна зі Славгорода, другі—що О. М. Куліш (Ганна Барвінок) із своєю сестрою Білозерською. Що до мене, то я певен, що се О. М. Куліш із сестрою. Див.: 1) „Кіевск. Стар.“ 1895, № II.—2) В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888, № 6, ст. 80—82.

Є відбитки на китайському папері.

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.—2) Ровинській Д. А. Подробний словарь русских гравировъ.—3) Малюнки Шевченка, табл. XXV.

*620. Портрет Айра Ольдridжа, 1858 р. Див.: Спомини Микешина „Кобзарь“, у Празі 1876, ст. XVIII.—2) Русовъ А. Коллекція рисунковъ Т. Г. Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1894 № 2, ст. 182—190.

Репродукція з фотографичного знимка, що в А. П. Ейснера: Малюнки Шевченка, табл. XVII.

621. Дуб, з картини О. І. Мещерського. Підписи: „грав. Т. Шевченко 1860.—А. Мещерській 1860“. Розмір малюнка 219×283 ; дошки 277×312 . Див.; „Ровинській. Словарь гравировъ“.

Репродукція: Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.

622. Гай, з картини М. Лебедева. Підпис: „М. Лебедевъ. 1836“. Д. А. Ровинський дає ще другий підпис, що мій примірник не має: „грав. Т. Шевченко 1859“. Розмір малюнка 218×182 , дошки 265×304 . Є відбитки на китайському папері.

Репродукція: Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.

623. Верба проміж скелями по-над струмком. Підпис: „Т. Шевченко 1859“. Розмір малюнка 156×223 ; дошки 175×231 .

Репродукція: Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.

624. Старець на кладовищі. Підпис: „Т. Шевченко 1859“. Розмір малюнка 284×227 ; дошки 322×227 . Є негарні відбитки з каменя. Див.: Ровинській Д. А. Подробний словарь русских гравировъ.

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка къ коллекціи В. В.

Тарновскаго.—2) Ровинській Д. А. Подробный словарь русских гравировъ.—3) Малюнки Шевченка, табл. XVI.

- *625. Сама собі господиня в хаті. Підпис: „1859 | Т. Шевченко“. Розмір малюнка 187×249 , дошки 220×275 . Є відбитки з каменя. Див.: Ровинській Д. А. Подробный словарь русск. гравировъ.

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго. — 2) Малюнки Шевченка, табл. XIII. — 3) К. Широцький в „Зап. Н. Т. ім. Ш. т. 101, ст. 101—108.

- *626. Спяча жінка. Підпис: „Т. Шевченко. 1860“. У крузі.

Репродукція: Ровинській Д. А. Подробный словарь русских гравировъ.

627. Вірсавія, з картини К. Брюлова. Підпис: „Карль Брюловъ | 1831“. Д. А. Ровинський запевнює, що є ще підпис: „Грав. Т. Шевченко 1860“, але я такого підпису не бачив. Ще він каже, що є відбитки з каменя, з підписом: „Дозволено цензурою. Литографія А. П. Червякова“. Розмір малюнка 406×273 ; дошки 430×334 .

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.—2) Ровинській Д. А. Подробный словарь русских гравировъ.—3) Малюнки Шевченка, табл. VII.

- *628. Автопортрет молодого віку зі свічкою в лівій руці. Підпис: „Т. Шевченко 1860“. Розмір малюнка 162×133 . Див.: 1) Сухановъ-Подколзинъ Б. Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ. „Кіевск. Стар.“ 1885 № 2, ст. 236—237.—2) В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка. „Кіевск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 84.

- *629. Автопортрет, без бороди, в кожусі й шапці. З лівого боку підпис: „1860 | Т. Шевченко“, на грудях монограма: Т Ш у крузі. Розмір малюнка 220×170 ; дошки 233×183 . У музею Тарновського є примірник, де поле портрета не все затушовано (№ 462). Є примірники на китайському папері. Як запевняла К. Хв. Юнге, дочка графа Хв. П. Толстого, се ліпший і найподібнійший з усіх його портретів.

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.—2) Малюнки Шевченка, табл. II.—3) На обгортці видання В. Яковенка: Твори Т. Шевченка. Спб. 1911, т. II.

- *630. Автопортрет. У сурдуті, лисій. Підпис: „Т. Шевченко. 1860“. У перших відбутках на грудях велика літера Ш.; тло все зачорнено; у других відбутках та зачорненість з сурдута й тла знищена; тло тільки заштриховано з лівого боку; літера Ш знищена; з правого боку чола догравірувано пасмо волосся. Розмір 161×124 .

Репродукція: Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.

631. Автопортрет. Погрудний. Сидить на стільці, в сурдуті, лисій, голова схилена на лівій бік. Підпис: „Т. Шевченко. 1860“. Розмір 165×126 . У перших відбутках коло голови темне тло; з лівого

боку ніби набризкано чорнилом; у других відбитках з ліва тінь знищена; голова та обличчя пророблено гною.

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.—2) У виданні „Кобзарь“ Тараса Шевченка. Част. I. У Львові. 1893. — 3) Ровинскій Д. А. Подробный словарь русскихъ граверовъ.

632. Автопортрет. Поясний, у бороді, в кожусі й смушевій шапці; видна вся права рука. Вугли зрізано. Підпис: „Т. Шевченко. 1860“. Розмір малюнка 126×170 ; дошки 160×221 .

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.—2) Ровинскій Д. А. Подробный словарь русскихъ граверовъ.

*633. Портрет графа Хведора Петровича Толстого. На грудях підпис навідворот: „Т. Шевченко, 1860“; нижче: [„Графъ Ѳеодоръ Петровичъ Толстой | на память 22 августа 1858 года“. Розмір дошки 162×123 . Є відбитки на китайському папері.

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.—2) Малюнки Шевченка, табл. XIX.

*634. Портрет Хведора Антоновича Бруні. Підпис навідворот: „Т. Шевченко | 1860“, а далі: „Ѳеодоръ Антоновичъ Бруни“. Розмір дошки 170×130 .

Репродукції: 1) Офорты Т. Г. Шевченка въ коллекціи В. В. Тарновскаго.—2) Ровинскій Д. А. Подробный словарь русскихъ граверовъ.—3) Малюнки Шевченка, табл. XVIII.

*635. Портрет Івана Івановича Горностаєва. Погрудний, без підпису. Розмір дошки 165×127 .

Репродукція: Ровинскій Д. А. Подробный словарь русскихъ граверовъ.

*636. Портрет барона Петра Карловича Клодта фон-Юргенсбург. Погрудний. Підпис навідворот: „Баронъ Петръ Карловичъ Клодтъ | 1861. Т. Шевченко“.

Репродукція: Ровинскій Д. А. Подробный словарь русскихъ граверовъ. Ровинскій думає, що „Король Лиръ“ се теж офорт, але се, як я вже показав, гальванографія з малюнка. Див.: № 550.

ХІІ. Скульптурні праці.

637. Перший невеличкий барелеф, що виліплено 1853 р. Див.: Лист Шевченка до С. С. Артемовського, 15 червня 1853 р. „Основа“ 1862, ст. 12—13.

638. Бик і киргиз, барелеф. Див.: Лист Шевченка до Бр. Залеського, січня 1854 р. „Кіевск. Стар.“ 1883, № 1, ст. 170.

639. Іван Хреститель, на текст „Голос вопіючого въ пустелі“. Див.: Лист Шевченка до Бр. Залеського, 10 лютого 1855 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 3, ст. 613.

640. Молодий киргиз грає на домрі. Див.: 1) Н. Д. Н. На Сыръ-Дарьѣ у ротнаго командира. „Кіевск. Стар.“ 1889 № 3, ст. 574—575.— 2) Косаревъ Е. Извлеченіе изъ дѣлъ и памяти. „Кіевск. Стар.“ 1893 № 2, ст. 250—251.
641. Ікона Богоматери, різана на кости. Див.: Родзевичъ А. И. Тарасъ Шевченко въ Закаспійскомъ краѣ. „Русск. Стар.“ 1891, т. LXX, ст. 435.
642. Тріо. Див.: 1) Лист Шевченка до Бр. Залеського 25 серпня 1855 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 1, ст. 168.—2) Лист його ж до С. С. Артемовського, 6 жовтня 1853 р.
643. Христос мордований жидами. Див.: 1) Лист Шевченка до Бр. Залеського, 25 вересня 1855 р. „Кіевск. Стар.“ 1883 № 2, ст. 616.— 2) Н. Д. Н. На Сыръ-Дарьѣ у ротнаго командира. Ibidem. 1889 № 3, ст. 574—575. — 3) Косаревъ Е. Извлеченіе изъ дѣлъ и памяти. Ibidem. 1893 № 2, ст. 250—251.

ХІІІ. Архитектурні проекти.

644. Надгробок хлопчику Ускова. Див.: О. Кониський. Шевченко—Грушівський. Т. II, ст. 107.
- 645—651. П'ять плянів і два фасади хати на Чорничій горі. Музей Тарновського IV, 44—50.

ХІV. Річи ніби праці Шевченка.

- Портрет Евг. Гребінки, з підписом: „1837. | Шевченко“. Акварель. Власність сен. Рейтерна.
Репродукція: Малюнки Шевченка, табл. V.
- Портрет Броніслава Залеського. Підпис: „Ogenburg 1850“. Сепія. Власність К. В. Болсуновського в Києві.
- Портрет дружини Бр. Залеського (?).
Власність К. В. Болсуновського, в Києві.
- Околиця українського села. У правому кутку літери: „М. Б.“. Олійними фарбами.
Власність графа С. С. де-Бальмон.
- „Та нема гірше такъ нікому якъ бурлаці молодому“.
Власність Харківського університету.
Репродукція: Альбомъ выставки Археологическаго съѣзда.
- Ярмарок. Акварель. На відвороті польський підпис, що приписує сей малюнок Шевченкови.
Музей Тарновського № 387.
- Свято в селі.
Було на виставці Харківського Археологического з'їзду.
Репродукція: Альбомъ выставки Археологическаго съѣзда.

„Панько Рудий пасѣчникъ изъ Деканьки“. Олійними фарбами в трехкутнику.

Див.: В. Г(орленко). Картины, рисунки и офорты Шевченка.

„Кіевск. Стар.“ 1888 № 6, ст. 80—85.

Власність А. Н. Лазаревського.

Репродукція: „Искусство“ 1911 № 3, ст. 143.

Гамалія. Олійними фарбами.

Власність К. І. Антоновичевої.

Репродукція: „Искусство“ 1911.

Краєвид: купа дерев, міст, через нього йде дівчина. Офорт. Див.: Ровинскій Д. А. Подробный словарь русских граверовъ.

Цигане. Офорт. Ілюстрація до поеми Пушкіна. Виявило ся, що се праця К. Афанасьєва. Див.: Ровинскій Д. А. Подробный словарь русских граверовъ.

Коли ся праця моя була вже мало не надрукована, д-р В. Щурат видав свій твір: „З життя і творчости Тараса Шевченка. У Львові. 1914“, і крім того одержано мною два знімки з малюнків, що приписують ся Шевченкови і зберігають ся у Львові. Через се мушу доповнити мій „Реєстр праць Шевченка“.

У музеї Наукового Товариства імени Шевченка, у Львові, єсть акварель „Судної ради“, доставленої д. Кричевським із Київа, розмір 470×600. Вона має невеликі зміни проти офорту і зроблена навпак.

У Національнм Музеї переховуєть ся погрудний портрет невідомої особи, олійними фарбами, як се впеvняє д. Труш і дотеперешний власник портрета, адв. Павенцький, праці Шевченка.

Що до видання д-ра Щурата, то тут треба додати до літератури в №№ 444 і 609—614 мого реєстру: Tygodnik Petersbursky 1842, ч. 36, 51, 53, 59 і 1844 ч. 95, статті Ромуальда Подберського.

Про малюнки Шевченка, видані Товариством імени Шевченка в Петербурзі д-р Щурат додає, що той, що на IV-ій карті, підписаний „Натурщик“ є „Гермафродит“, а на V-ій карті—портрет Евг. Гребінки. З першим я не можу згодити ся через те, що там намальовано дійсне натурника, котрий не має жадних прикмет гермафродита; що ж до портрета, то се певне Гребінка, тому що подібен і на інші його портрети, але все ж таки, повторяю—се праця не Шевченка, бо Шевченко в 1873 р. не міг намалювати такого містецького портрета.

Крім того, в польськм видавництві „Na ziemi naszej“ р. III, № 5, березоля 1911, є звістка, що в збірці п. Францішка Равіти Гавронського, в Лозині під Яновом, знаходить ся малюнок олійними фарбами українського хлопчика, що куплено після смерти Сошенка, який уважав його за працю Шевченка. Підпису жадного нема.

З м і с т.

	<i>Стор.</i>
I. Значіння малярства в житті Шевченка.—Необробленість свого питання.—Перші початки заняття малярством у Шевченка.—Його перші вчителі.—Хто був його вчителем у Вильні?—Ян Рустем.—Франц Лямпі.	3
II. Переїзд до Петербурга.—Шевченко в Ширяєва.—Зустріч його з І. М. Сошенком.—Заняття Тараса в Сошенка.—Заняття його в гіпсовій класі Академії та в Товаристві „Поощрення Художеств“.—Перші проби сил у композиціях: Едип в Атеніах.—Хвороба Тараса.—Визволення його з кріпацтва.	6
III. Перехід Тараса до Брюлова і вступ його в учні Академії.—Відношення до нього К. Брюлова і його до останнього.—Характеристика К. Брюлова, зроблена П. В. Деляровим.—Протилежність натур Брюлова й Шевченка.—Міра й напрям впливу Брюлова на Шевченка.—Успіхи його в Академії.—Малювання акварельних портретів.—Оповідання „Художник“, як джерело для біографії Шевченка.	8
IV. Приватні праці.—Знахарь.—Католицький чернець.—„Історія Суворова“.—„Руські полководці“.—„Живописна Україна“.—Вплив Рембрандта на Шевченка.—Де він студював Рембрандта.—Зміст видання „Живописна Україна“—Судня рада.—Дари в Чигрині.—Казка.	13
V. Поїздка Шевченка на Україну.—Праця його в Археологічній Комисії.—Наказ Комисії.—Заняття Шевченка старовиною взагалі. Посада вчителя малярства в Київському університеті.—Мрії про поїздку за кордон і про заснування Академії штуки в Києві.—Арешт і заслання Шевченка.	17
VI. Заборона Шевченкові малювати.—Шевченко в Орській фортеці.—Одержання від Лизогуба малярських річей.—Поменшення дозору за малюванням.—Аральська експедиція.—Поворот Шевченка до Оренбурга і життє його там.—Донос Ісаєва.—Слідство і заслання до Ново-Петровська.	19
VII. Злі обставини життя в Ново-Петровську з початку.—Поліпшення становища.—Зайняття Шевченка скульптурою.—Прохання дозволу Шевченкові малювати запрестольну ікону.	23
VIII. Початок нового царювання.—Заступництво за Шевченка графа Хв. Толстого.—Успіх його прохання.—Думки Шевченка взяти ся до гравюри.—Притча про Блудного сина.—Шевченко й Гоґарт.—Малюнки з побуту „зневажених і ображених“.—Шевченко випережає в своїх малюнках сучасну літературу.	25

- IX. Подорож Шевченка до Нижнього. — Життя у Нижньому. — Думка Куліша видавати народні картинки. Приїзд Шевченка в Петербург. — Його праці по гравіруванню. — Звання „академіка гравірування“. — Смерть Шевченка. 30
- X. Критичний огляд діяльності Шевченка. — Різноманітність його таланту. — Аналогія між його поезією й малюнками. — Різниця між поетом і маляром. Кравиди Шевченка. — Портрети. — Релігійні та інші твори. — Брак освіти в Шевченка і наслідки того. — Кінець. 32
-

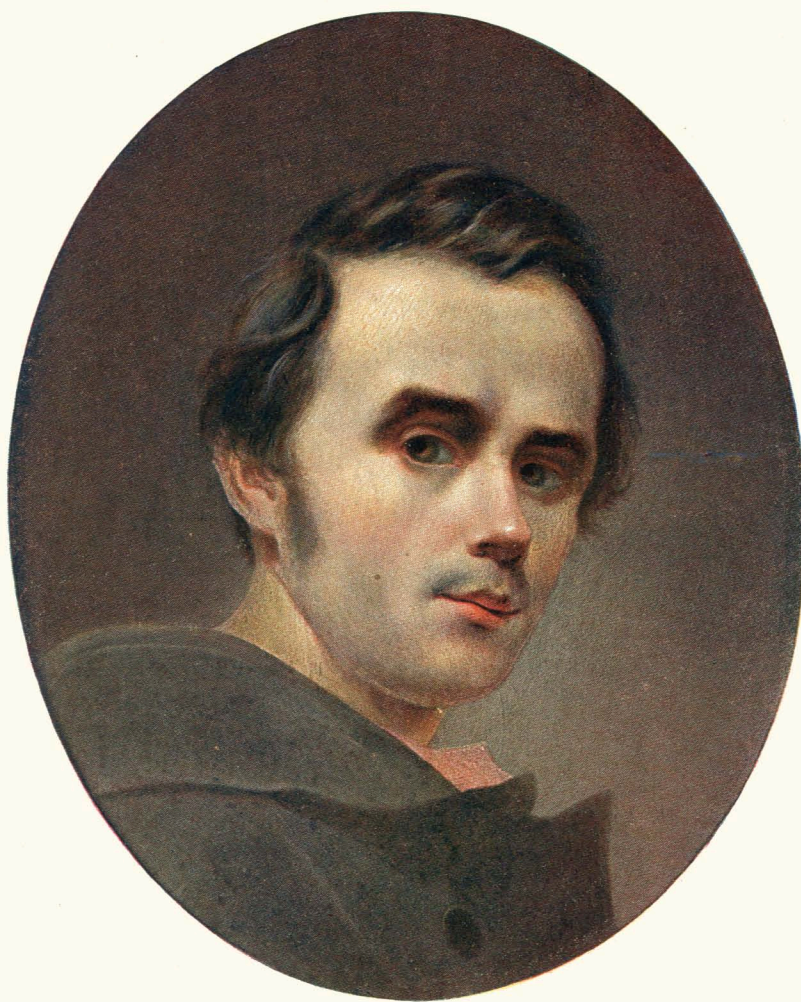
- Реєстр праць Шевченка, що дійшли до нас, або про які маємо звістки: Автопортрети. — Портрети. — Кравиди. — Побутові малюнки. — Історичні. — Релігійні. — Алегоричні та мігьольогічні. — Ілюстрації. — Анатомічні малюнки та етюди з натури. — Коппії. — Офорти. — Скульптурні праці. — Архитектурні проекти. — Непевні річи. 37
-

З н и м к и.

	<i>Стор.</i>
Автопортрет. Олійними фарбами. Історичний музей у Москві	1
Автопортрет 1843 р. Пером. Власність Е. М. Орлової, в Москві . . .	2
Автопортрет 1845 р. Олівцем. Музей Тарновського	3
Шевченко в Академічному клясі. Теж	—
Автопортрет часу Аральської експедиції. Олійними фарбами. Власність д-ра Тринклера	4
Шевченко дивить ся на киргиза, що грає з кішкою. Сепія. Музей Тарновського	5
Шевченко малює. Сепія кінця 50-х років. Власність Е. Н. Тевяшова, в Петербурзі	—
Автопортрет, що Шевченко подарував Г. І. Барановському. Олівцем. Музей Тарновського	6
Автопортрет 1858 р. Олівцем. Теж.	7
Автопортрет 1861 р. Олійними фарбами. Власність С. В. Лазаревсь- кого, в Нижньому	8
А. І. Лагода. Акварель 1853 р.	9
Соколовський (?). Акварель 1842 р. Київський музей	—
П. Д. Дунін-Барковський. Олійними фарбами. Власність В. Я. Дуніної- Барковської, в Петербурзі	10
Маєвська (?). Олійними фарбами 1843 р. Власність Ф. Ф. Кундере- вича	11
Невідома пані. Малюнок 1843 р. Музей Тарновського	12
Р. І. Лукомський. Олівцем. 1843 р. Власність К. Г. Могілянського . .	—
Невідома пані. Олівцем. Музей Тарновського	13
Невідомий урядник. Олівцем. Теж	—
Ніби портрет княжни В. М. Репніної. Олійними фарбами. Теж.	14
П. О. Куліш (?). Олійними фарбами. Теж.	—
Князь М. В. Репнін. Олійними фарбами. 1844 р. Власність Е. В. Му- синої-Пушкиної	15
Невідома особа, що грає на скрипці. Різнобарвним олівцем. Музей Тарновського	16
Невідома пані. Теж	—
Пані Горленко (?). Олійними фарбами. Власність Г. П. Шлейфер . . .	17
І. І. Лизогуб. Олійними фарбами. Власність І. В. Лизогуба	—
Т. П. Катеринич. Акварель. Власність Е. П. Шестакової	18
І. А. Катеринич. Акварель. 1846 р. Власність О. В. Померанцової . .	—
М. Хв. Катеринич. Акварель. Власність М. П. Катеринич	19
О. О. Катеринич. Акварель. Власність О. В. Померанцової	—

Княгиня Н. Д. Кекуатова. Олійними фарбами. 1847 р. Власність. Г. П. Шлейфер	20
Зигмантовські (?). Олівцем. Власність І. Є. Цветкова	21
О. М. Муравьев. Олівцем. 1858 р. Власність Нижегородської Архивної Комісії	22
Невідома особа. Олівцем. 1858 р. Власність І. С. Остроухова	23
К. А. Шрейдерс. Олівцем. 1858 р. Власність Ол. П. Новицького	—
Бабуся з хлопчиком. Олівцем. Музей Тарновського	24
М. С. Щепкин. Олівцем. 1858 р. Історичний музей	—
Лікерія Подусмакова. Олівцем	25
М. М. Лазаревський. Олівцем. 1858 р. Власність А. П. Лазаревської	26
А. О. Лазаревська. Олівцем. 1859 р. Теж	27
Хата Шевченка в Кирилівці. Олівцем. Музей Тарновського	28
Теж. Власність Е. М. Орлової	—
Будинок Котляревського в Полтаві. Сепія. Музей Тарновського	29
Здвиженський монастир у Полтаві. Сепія. Теж	—
Красвид із церквою й будівлями. Олівцем. Теж	30
Шлях. Нарис для офорту „У Києві“. Теж	—
Ріка з човном. Олівцем. Теж	31
„Камора въ Потоки“. Акварель. 1845 р. Теж	—
Богданова церква в Суботіві. Акварель. Теж	32
Богданові руїни в Суботіві. Акварель. Теж	—
Хата в Переяславському повіті. Акварель. 1845 р. Теж	33
Андруши. Сепія. 1845 р. Теж	—
Чигрин із Суботовського шляху. Сепія. Теж	34
Хата по-над Дніпром. Акварель. Теж	—
Трапезна церква Густинського монастиря. Сепія. 1845 р. Теж	35
У Василівці. Акварель. Теж	—
Ц. Покрови в Переяславі. Акварель. 1845 р. Теж	36
Андруши. Красвид із греблі. Сепія. 1845 р. Теж	—
Коло Седнева. Сепія. Теж	37
Красвид із брамою. Теж	—
„У Вьюнищи“. Сепія. Грудень 1845 р. Теж	38
У Решетилівці. Сепія. 1846 р. Теж	—
Почаївська лавра. Загальний вид із півдня. Акварель 1846 р. Теж	39
Теж. Загальний вид із заходу. Акварель. 1864 р. Теж	—
Хата з клунею. Сепія. Теж	40
У Решетилівці. Сепія. Теж	—
Почаївська лавра. Церква в середині. Акварель. 1846 р. Теж	41
Кладовище. Сепія. Теж	—
Церква в Секуні. Түш. 1846 р. Теж	42
Церква в Вербках. Түш. 1846 р. Теж	—
Карабутак. Акварель. Теж	43
Джан-гіс-агач. Акварель. Теж	—
„Пристань на Сыръ-Дарьѣ въ 1848“. Акварель. Теж	44
Күг-Арал. Акварель. 1848 р. Теж	—
Берег Аральського моря. Акварель. Теж	45
Раїм. Вид із заходу. Акварель. 1848 р. Теж	—
Раїм. Сепія. Теж	46
Берег Аральського моря. Акварель. Теж	—
Кашовари на березі моря. Акварель. Теж	47
Улаштування шхуни до відплиття. Сепія. Теж	—
Мис Тюк-Карагай. Акварель. Теж	48
Новопетровський форт із боку моря. Акварель. Теж	—

	<i>Стор.</i>
Теж. З боку хивинського шляху. Акварель. Теж	48
Днюванне в степу. Олівцем. Теж	49
Кок-Суйру. Олівцем. Теж	—
Краєвид. Сепія. Теж	50
Долимен-мула-аульє. Акварель. Теж	—
7 нарисів. Олівцем. Теж	51
4 нариси. Олівцем. Теж	—
У гаремі. Акварель. 1843 р. Теж	52
Нарис для офорту „У криниці“. Теж.	—
Старець на кладовищі. Малюнок для офорту. Теж	53
Притча про блудного сина. Бістром. Сцена I. Власність Е. Е. Рей- терна	54
Теж. Сцена II. Власність родини С. С. Боткина	55
Теж. Сцена III. Теж	56
Теж. Сцена IV. Власність І. Є. Цвєткова	57
Теж. Сцена V. Власність Е. Е. Рейтерна	58
Теж. Сцена VI. Власність І. Є. Цвєткова	59
Теж. Сцена VII. Власність родини С. С. Боткина	60
Теж. Сцена VIII. Теж	61
У кайданах. Музей Тарновського	62
Киргизя біля груби. Сепія. Київський музей	—
Киргиз грає на домрі. Сепія. Власність Е. Е. Рейтерна	63
Киргизька бє кумис. Сепія. Власність І. Є. Цвєткова	64
Хлопець-натурник, що дримає. Музей Тарновського	65
Дари в Чигрині. Сепія. Теж	66
В. Л. Кочубей. Олійними фарбами. Теж	67
Смерть Хмельницького. Нарис олівцем. Теж	—
Воскрєсеннє Христове. Сепією і олівцем. Теж	68
Смерть Христа. Нарис сепією. Теж	—
Ап. Андрій. Олівцем. Теж	69
Ап. Петро у вязниці. Акварель. Теж	—
Катерина. Олійними фарбами. 1842 р. Теж	70
Теж. Малюнок пером. Теж	—
Знахарь. Теж	71
Судня рада. Офорт. 1844 р.	72
Старости. Офорт. 1844 р.	73
Видубицький монастир. Офорт. 1844 р.	74
Казка. Офорт. 1844 р.	75
Ольдридж. Олівцем. 1858 р. Галерея П. М. Третьякова	76
Ольдридж. Офорт. 1858 р.	77
Сама собі господиня в хаті. Офорт. 1859 р.	78
Спяча жінка. Сепія. Музей Тарновського	79
Теж. Офорт. 1860 р.	—
Автопортрет із свічкою. Офорт. 1860 р.	80
Автопортрет. Офорт. 1860 р.	—
Автопортрет. Офорт. 1860 р.	81
Хв. А. Бруні. Офорт. 1860 р.	82
Граф Хв. П. Толстой. Офорт. 1860 р.	—
І. І. Горностаєв. Офорт	83
Барон П. К. Клодт. Офорт. 1861 р.	—

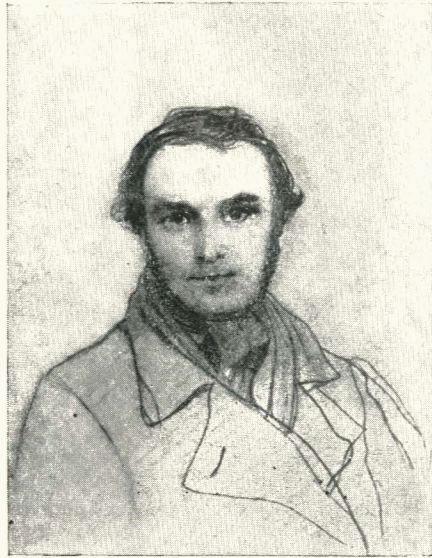

Автопортрет. Олійними фарбами.
Історичний музей у Москві.

Автопортрет 1843 р. Пером.

Власність Е. М. Орлової, в Москві.

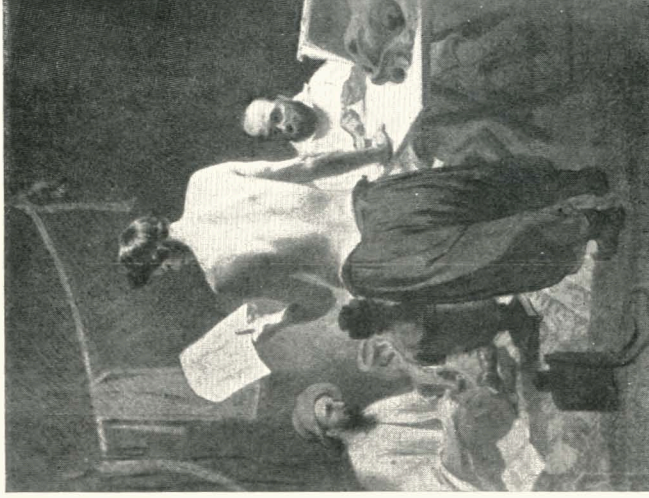
Автопортрет 1845 р. Олівцем.
Музей Тарновського.

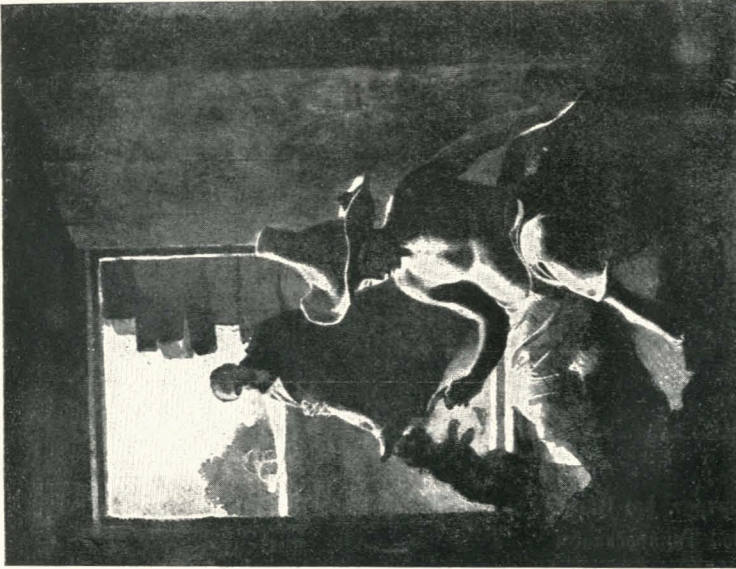
Шевченко в академічному класі. Олівцем.
Музей Тарновського.

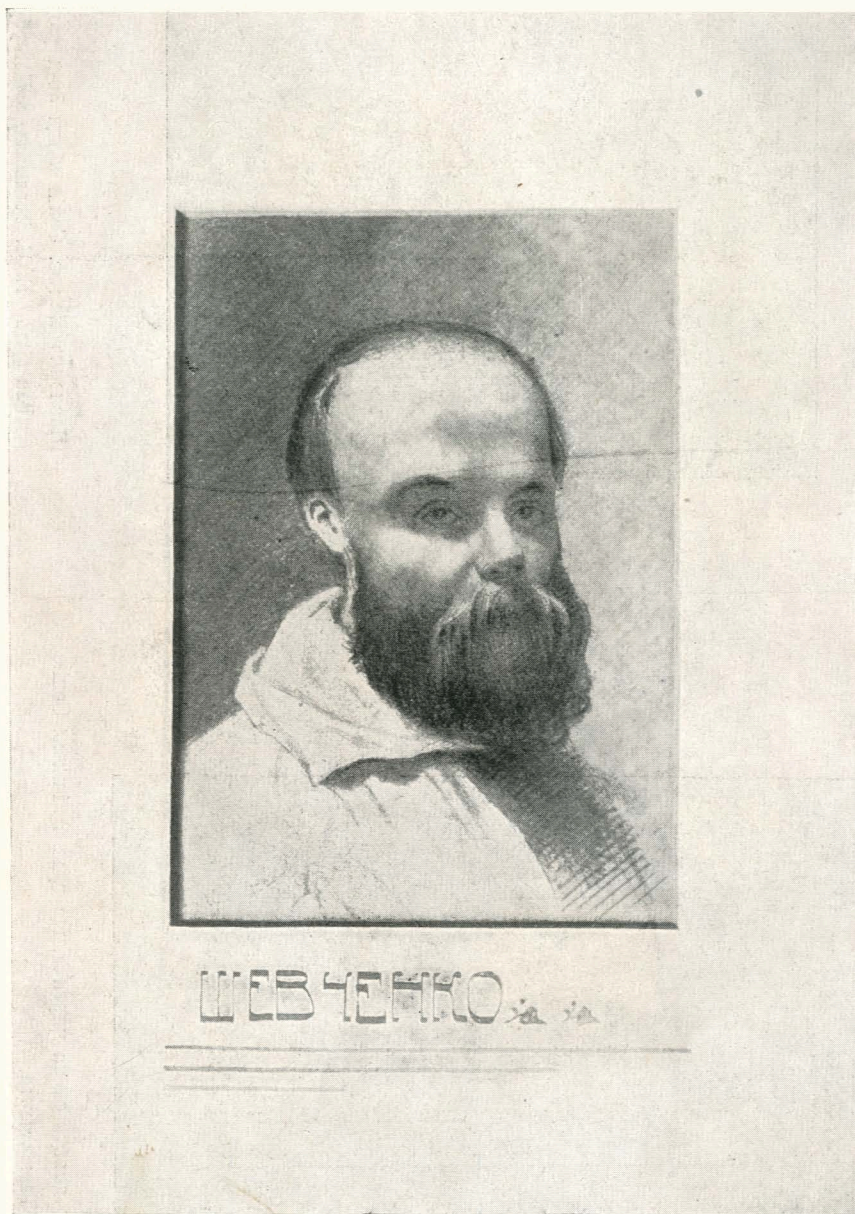
Автопортрет часу Аральської експедиції. Олійними фарбами.
Власність д-ра Н. П. Тринклера.

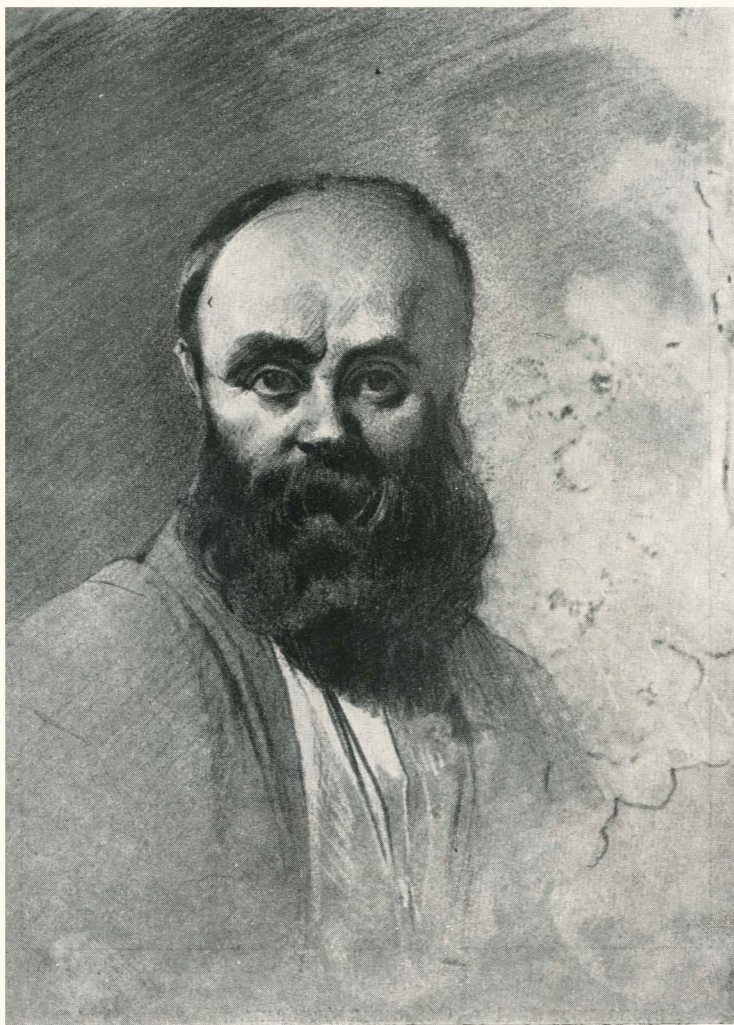
Шевченко малює. Селяні кінця 50-х років.
Власність Е. П. Тевяшова, в Петербурзі.

Шевченко дивить ся на киргиза, що грає з кішкою. Селія.
Музей Тарновського.

Автопортрет, що Шевченко подарував Г. Г. Барановському. Олівцем.
Музей Тарновського.

Автопортрет 1858 р. Олівцем
Музей Тарновського.

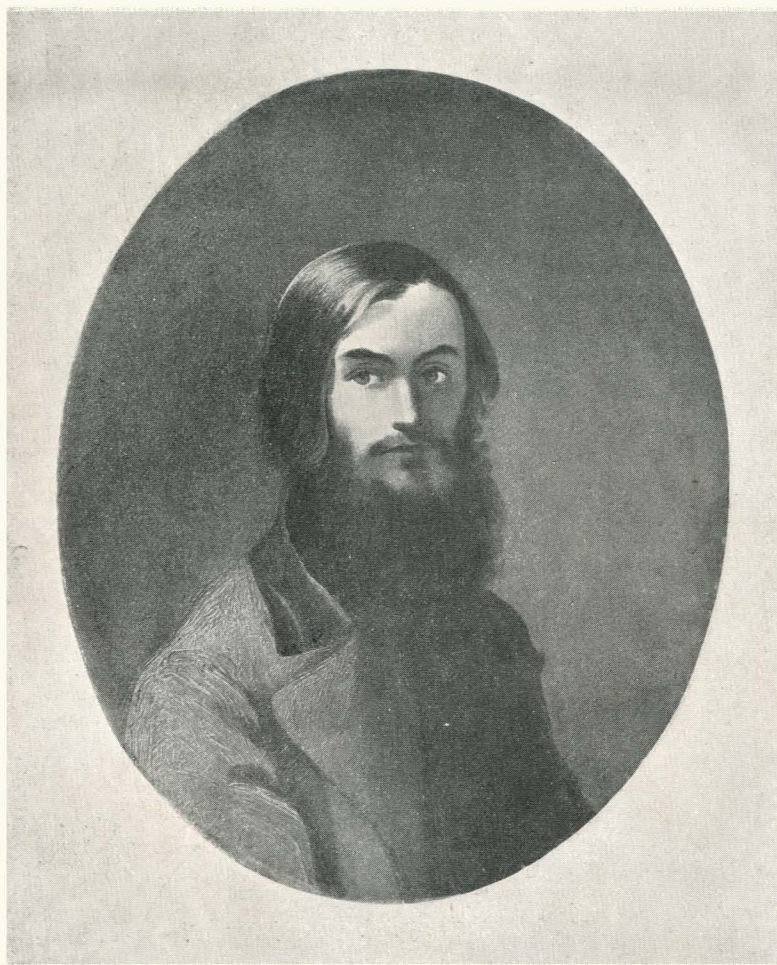
Автопортрет 1861 р. Олійними фарбами.
Власність С. В. Лазаревського, в Нижньому.

Соголовський (?). Акварель 1842 р.
Київський музей.

А. І. Лагода. Акварель 1839 р.
З видання: „Моззасвєтї В. Л. Малоросїїскїї
родословникъ, Т. III. Київъ 1912“.

П. Д. Дунін-Барковський. Олійними фарбами.
Власність В. Я. Дуніної-Барковської, в Петербурзі.

Маевська (?). Олійними фарбами. 1843 р.
Власність Ф. Ф. Кундеревича.

Р. І. Лукомський, Олівцем, 1843 р.
Власність К. Г. Могилянского.

Невідома пані. Праця 1843 р.
Музей Тарновського.

Невідомий урядник. Олівцем.
Музей Тарпівського.

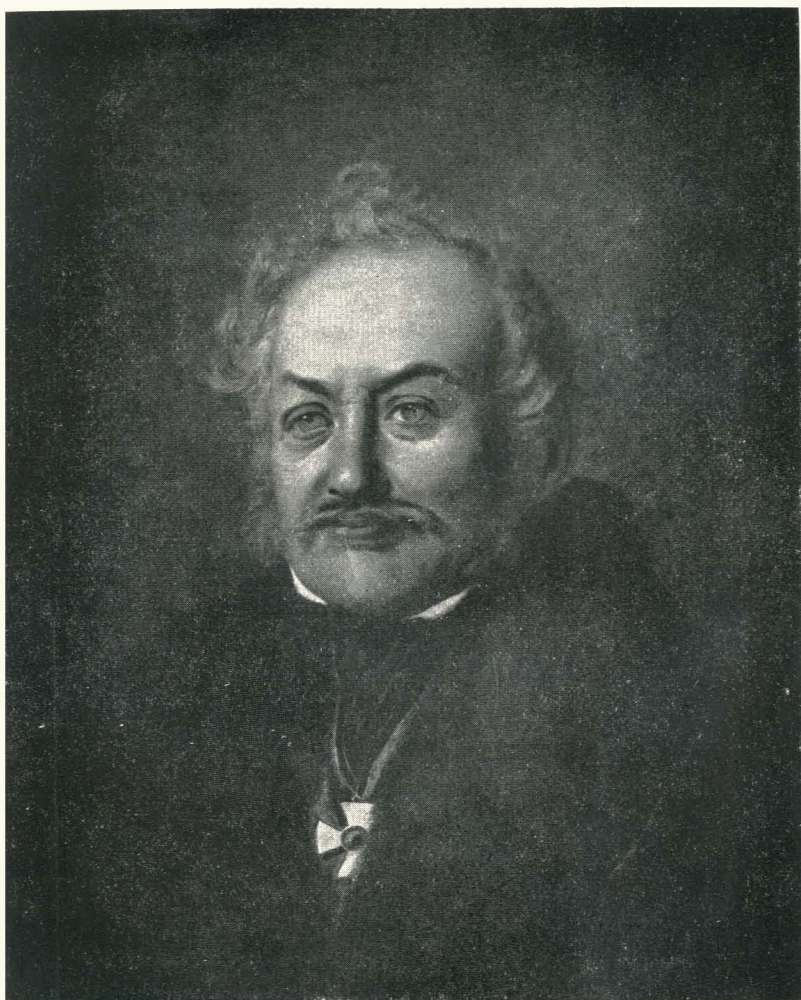
Невідома пані. Олівцем.
Музей Тарпівського.

П. О. Кузлш. (2). Олійними фарбами.
Музей Тарновського.

Ніби портрет княгини В. М. Рощіної.
Олійними фарбами.
Музей Тарновського.

Князь М. В. Рєшин. Олійними фарбами 1844 р.
Власність Є. В. Мусиної-Пушкиної.

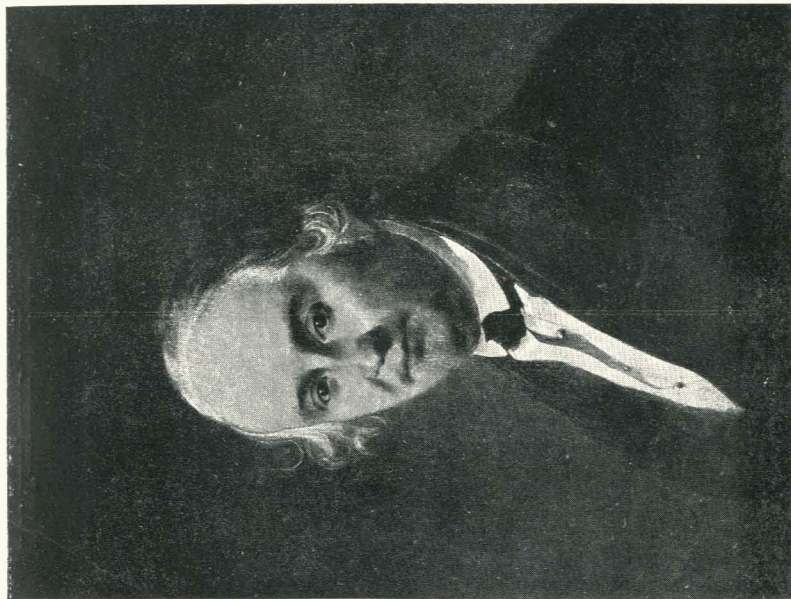
Невідома пані.
Музей Тарновського.

Невідома особа, що грає на скрипці.
Музей Тарновського.

Івані Городенко (?), Олійними фарбами.
Власність Г. П. Шлейфер.

І. І. Ливогу́б, Олійними фарбами.
Власність І. В. Ливогу́ба.

Г. А. Катеринич. Акварель 1846 р.
Власність О. В. Померанцової.

Т. П. Катеринич. Акварель.
Власність Е. П. Шестакової.

О. О. Катеринич. Акварель.
Власність О. В. Помранцової.

М. Хв. Катеринич. Акварель.
Власність М. П. Катеринича.

Княгиня Н. Д. Кекуатова. Олійними фарбами. 1847 р.
Власність Г. П. Шлейфер.

Зігмантовські (?). Олівцем.

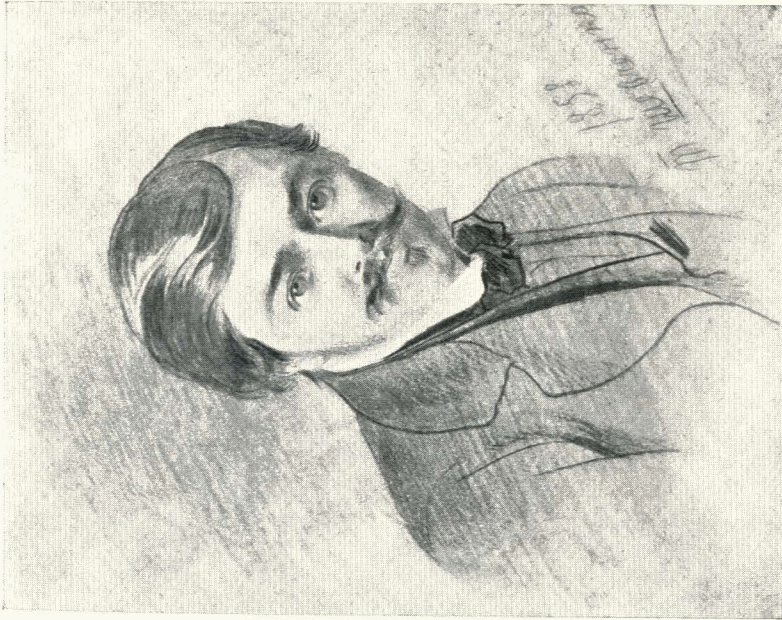
Власність І. Е. Цветкова, в Москві.

О. М. Муравьевъ. Олівцем. 1858 р.
Власність Нижегородської Архивної Комисії.

К. А. Шрейдер. Олівцем. 1858 р.
Власність Ол. П. Новицького.

Невідома особа. Олівцем. 1858 р.
Власність І. С. Остроухова, в Москві.

М. С. Щеглин. Олівцем 1858 р.
Історичний музей у Москві.

Бабуся з хлопчиком. Олівцем.
Музей Тарловського.

Лікерія Полусмакова. Олівцем.

З видання: „Микѣшинъ. Иллюстрированный Кобзарь“.

М. М. Лазаревський. Олівцем. 1858 р.
Власність А. Н. Лазаревської, в Києві.

А. О. Лазаревська. Олівцем. 1859 р.
Власність А. Н. Лазаревської, в Києві.

Хата Шевченка в Кирилівці. Олівцем.
Музей Тарновського.

Теж.
Власність Е. М. Орлової в Москві.

Будинок Котляревського в Полтаві. Сепія.
Музей Тарновського.

Здвиженський монастир у Полтаві. Сепія.
Музей Тарновського.

Краєвид із церквою й будівлями. Олівцем.
Музей Тарновського.

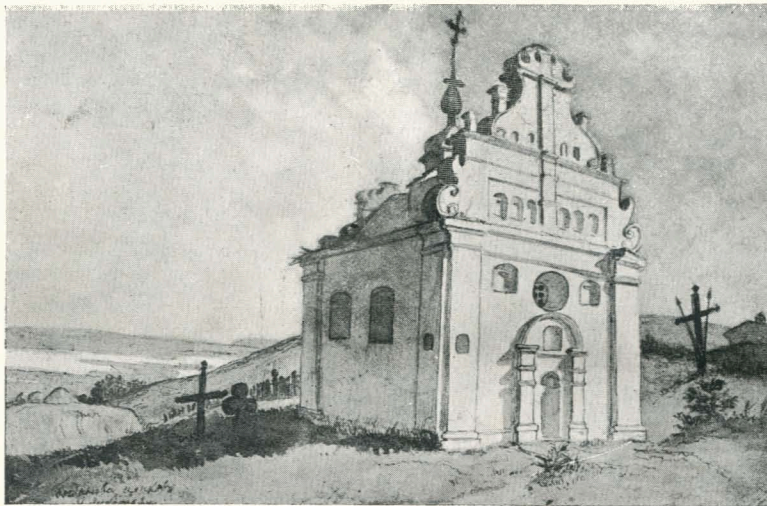
Шлях. Нарис для офорту „У Кліві“.
Музей Тарновського.

Ріка з човном. Олівцем.
Музей Тарновського.

„Камора въ Потоки“. Акварель. 1845 р.
Музей Тарновського.

Богданова церква в Суботіві. Акварель.
Музей Гарновського.

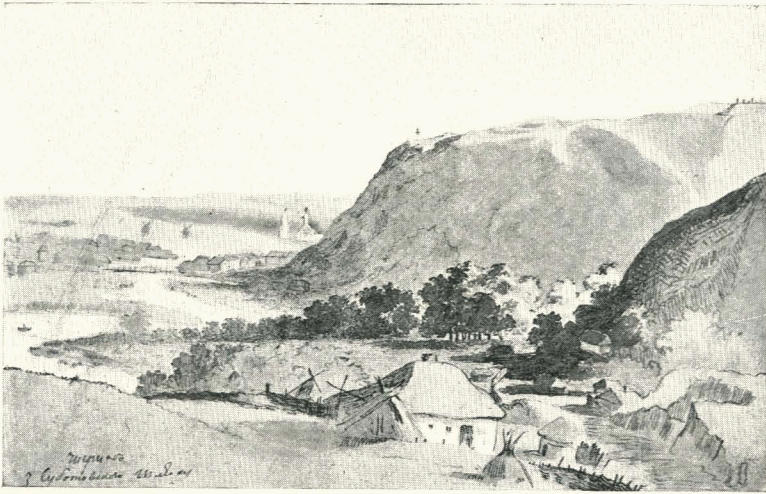
Богданові руїни в Суботіві. Акварель.
Музей Гарновського.

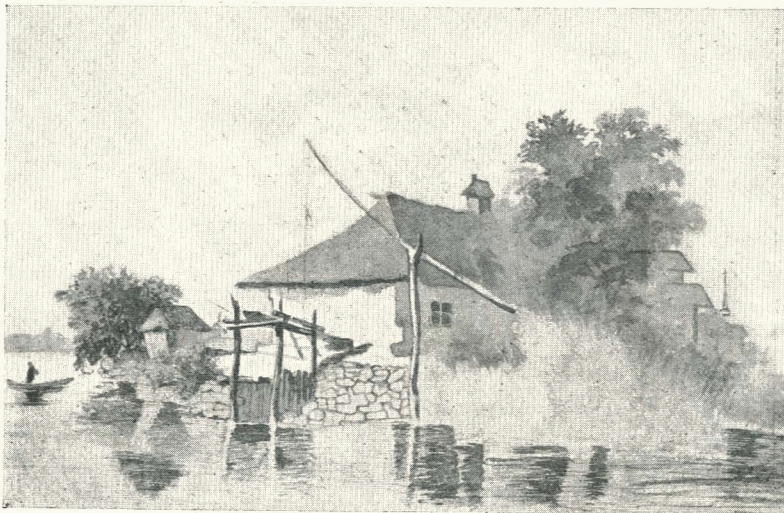
Хата в Переяславському повіті. Акварель. 1845 р.
Музей Тарновського.

Андруши. Сепія 1845 р.
Музей Тарновського.

Чигрин із Суботівського шляху. Сепія.
Музей Тарновського.

Хата по-над Дніпром. Акварель.
Музей Тарновського.

Трапезна церква Густинського монастиря. Сепія. 1845 р.
Музей Тарновського.

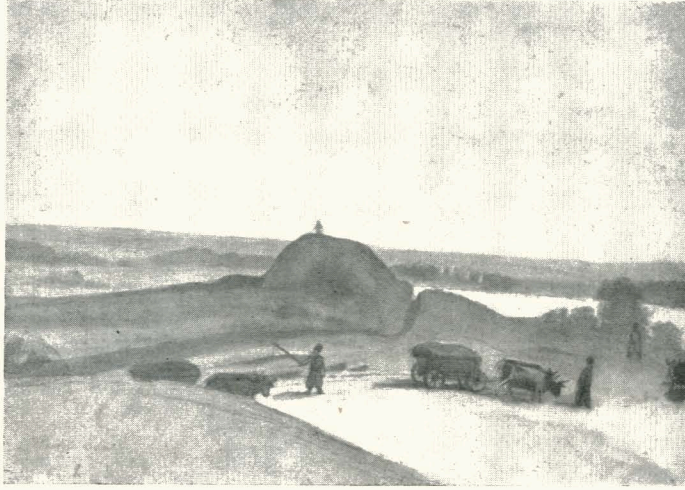
У Василівці. Акварель.
Музей Тарновського.

Ц. Покрова в Переяславі. Акварель. 1845 р.
Музей Тарновського.

Андруши. Краєвид із греблі. Сепія. 1845 р.
Музей Тарновського.

Коло Седнева. Сечія.
Музей Тарновського.

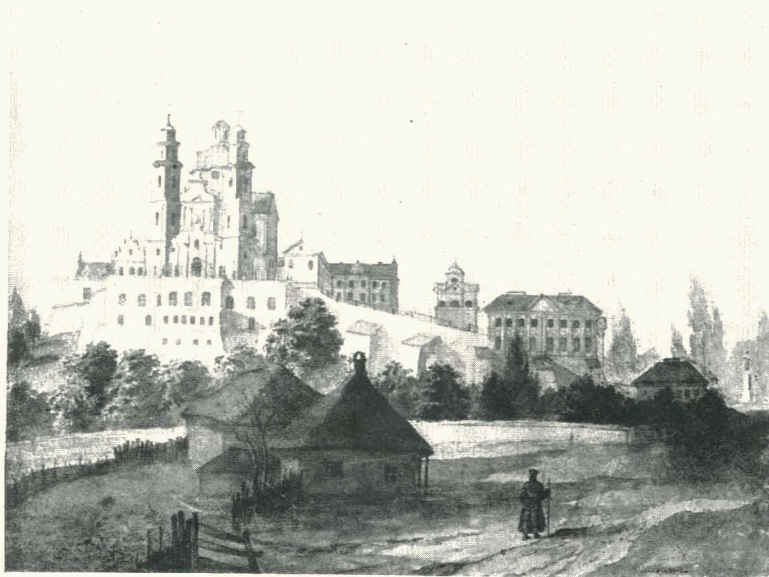
Краєвид із брамою.
Музей Тарновського.

„У Вьюныци“. Сепія. Грудень. 1845 р.
Музей Тарновського.

У Решетловці. Сепія. 1846 р.
Музей Тарновського.

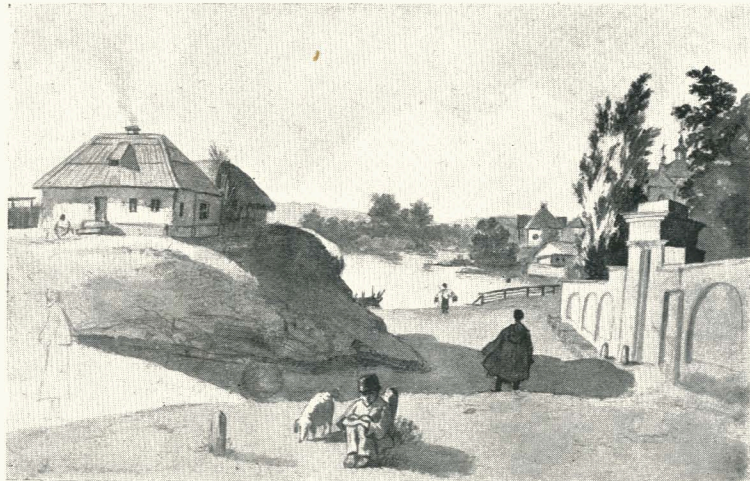
Почаївська лавра, з півдня. Акварель. 1846 р.
Музей Тарновського.

Теж, з заходу. Акварель. 1846 р.
Музей Тарновського.

Хата з клунею. Сепія.
Музей Тарновського.

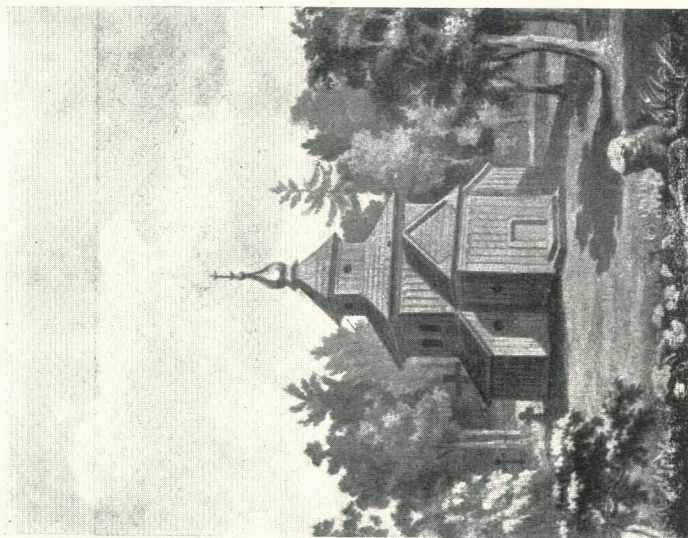
У Решетилівці. Сепія. 1846 р.
Музей Тарновського.

Почаївська лавра. Церква в середині. Акварель. 1846 р.
Музей Тарновського.

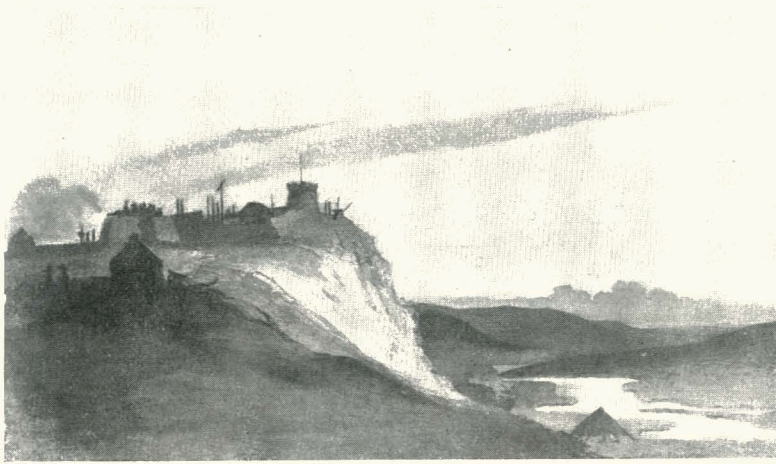
Кладовище. Сепія.
Музей Тарновського.

Церква в Вербах. Туш. 1846 р.
Музей Тарновського.

Церква в Сокуші. Туш. 1846 р.
Музей Тарновського.

Карабутак. Акварель.
Музей Тарновського.

Джан-гіс-агач. Акварель.
Музей Тарновського.

„Пристань на Сыръ-Дарьѣ въ 1848“. Акварель.
Музей Тарновскаго.

Куг-Арал. Акварель. 1848 р.
Музей Тарновскаго.

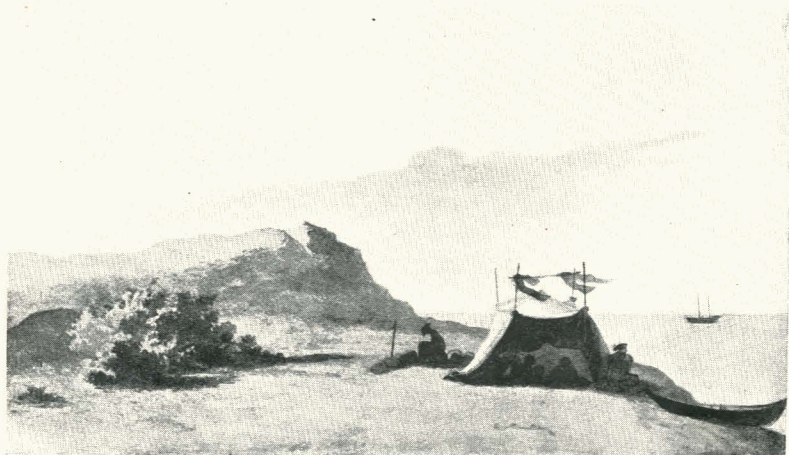
Берег Аральского моря. Акварель.
Музей Тарновського.

Раїм. Вид із заходу. Акварель. 1848 р.
Музей Тарновського.

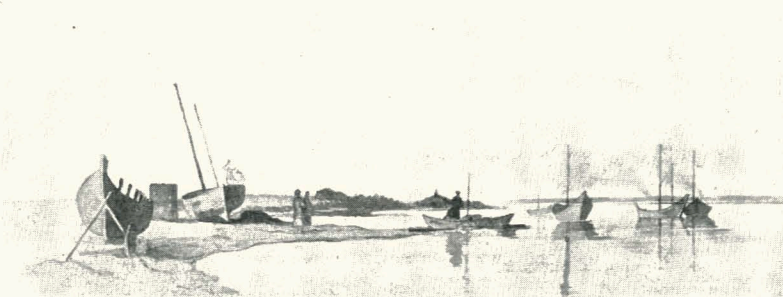
Раїм. Сепія.
Музей Тарновського.

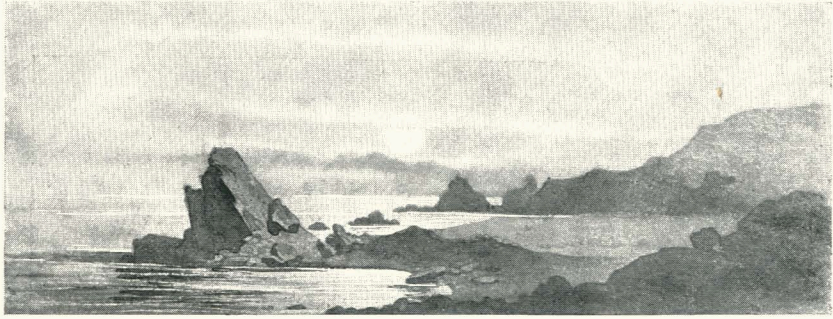
Берег Аральського моря. Акварель.
Музей Тарновського.

Кашовари на березі моря. Акварель.
Музей Тарновського.

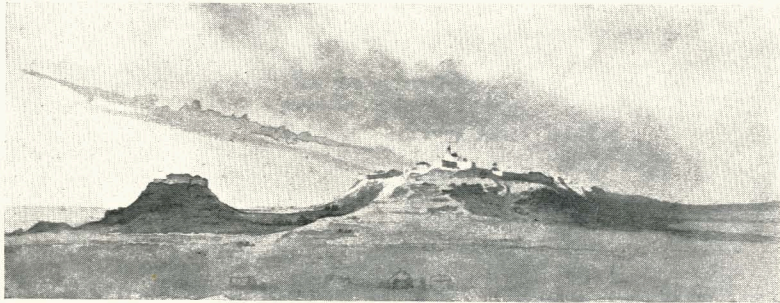
Улаштування шхун для відплиття. Сесія.
Музей Тарновського.

Мис Тюк-Карагай. Акварель.
Музей Тарновського.

Новопетровський форт із боку моря. Акварель.
Музей Тарновського.

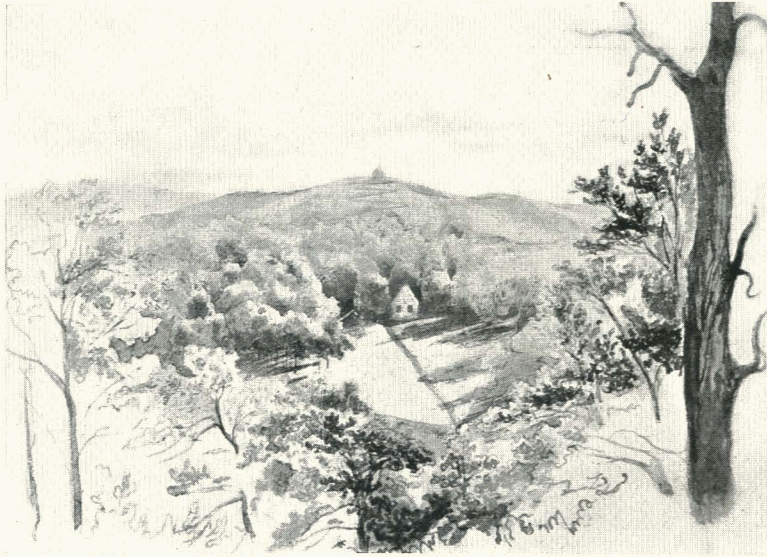
Теж, з боку Хивинського шляху. Акварель.
Музей Тарновського.

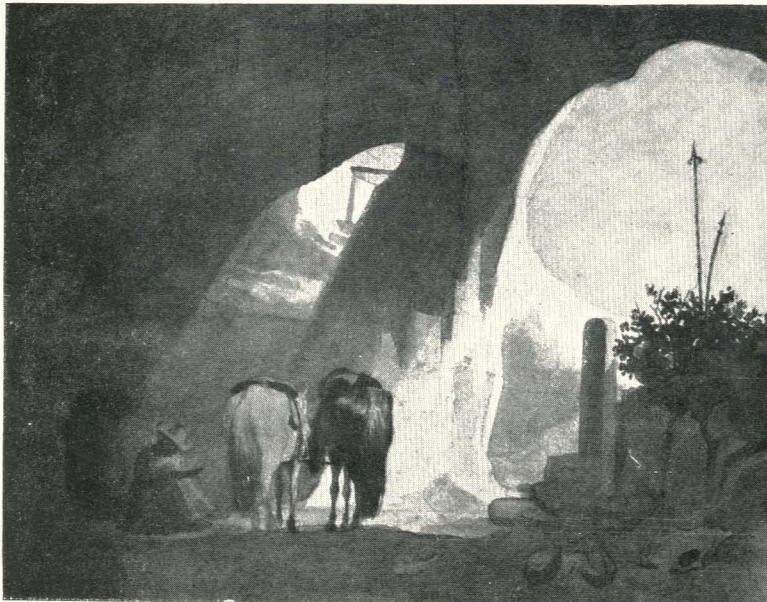
Дньовка в степу. Олівцем.
Музей Тарновського.

Кож-Суйру. Олівцем.
Музей Тарновського.

Краєвид. Сепія.
Музей Гарновського.

Долимен-мула-ауль. Акварель.
Музей Гарновського.

7 нарисів. Олівцем.
Музей Тарновського.

4 нариси. Олівцем.
Музей Тарновського.

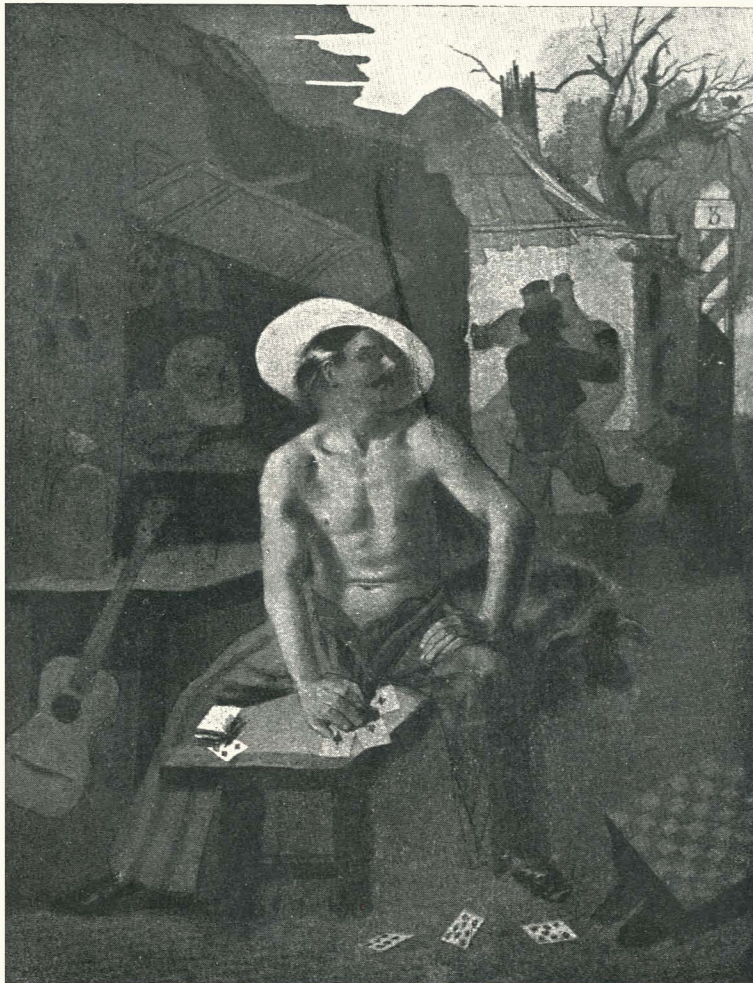
Нарис для офорту „У криниці“.
Музей Тарновського.

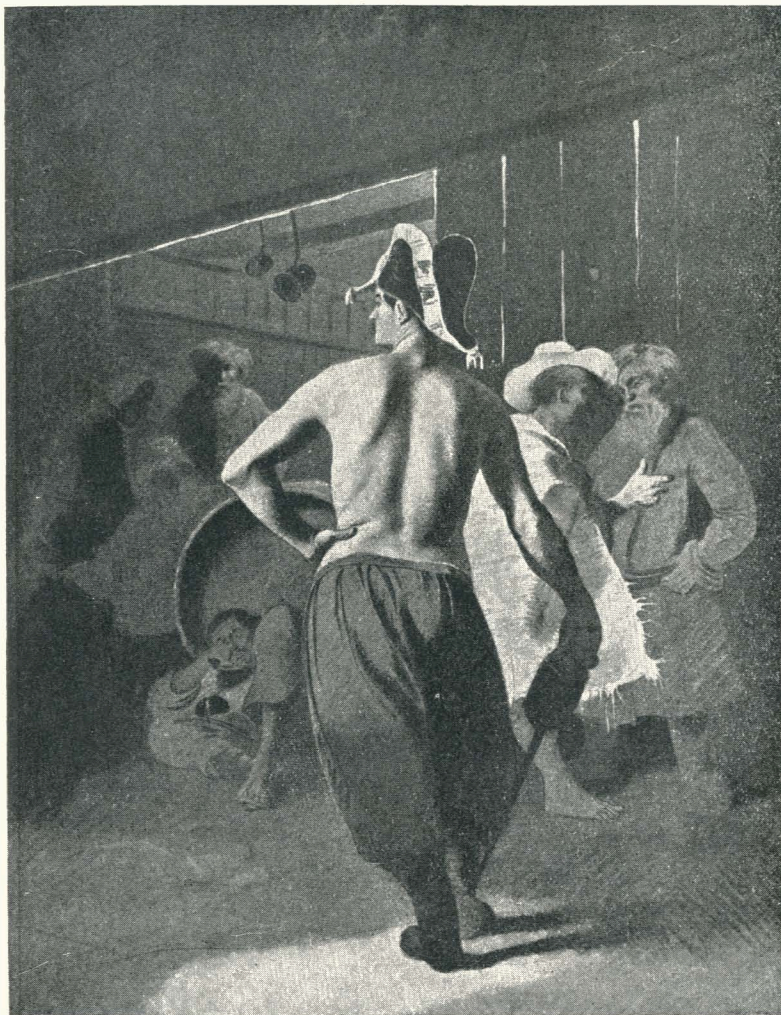
У Гаремі. Акварель. 1843 р.
Музей Тарновського.

Старець на кладовищі. Малюнок для офорту.
Музей Тарновського.

Притча про блудного сина. Сцена I. Бістром.
Власність Є. Є. Рейтерна, в Петербурзі.

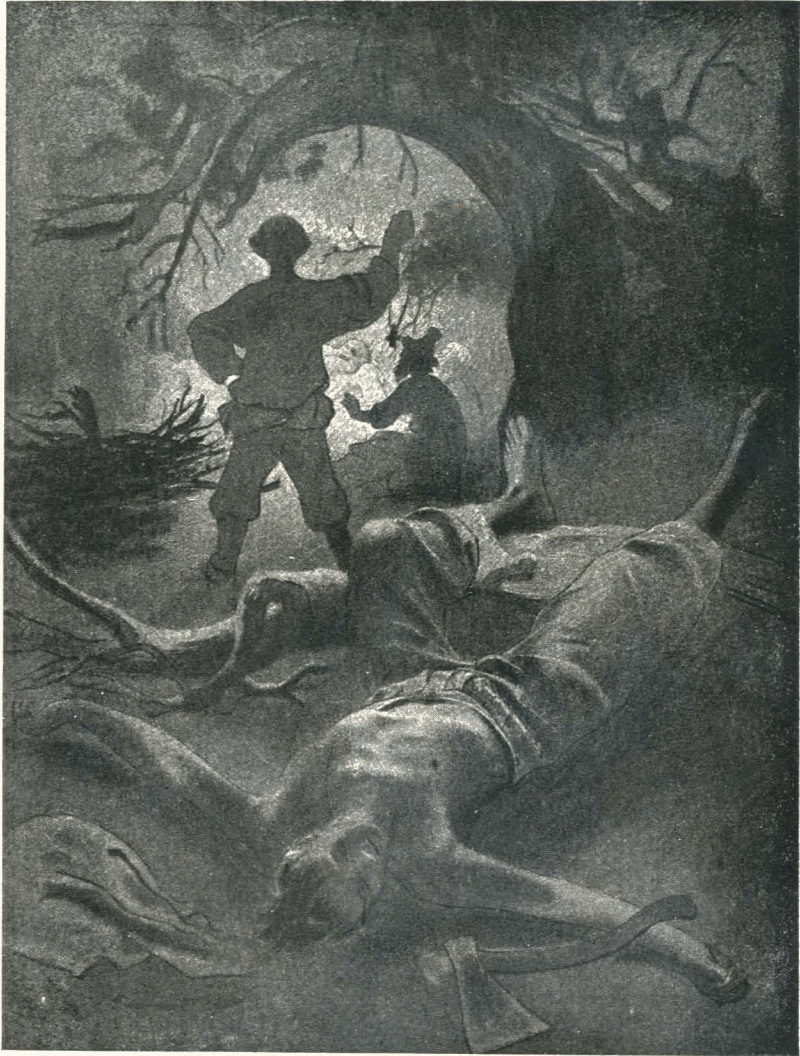
Притча про блудного сина. Сцена II. Бістром.
Власність родини С. С. Боткіна, в Петербурзі.

Притча про блудного сина. Сцена III. Бістром.
Власність родини С. С. Боткіна, в Петербурзі.

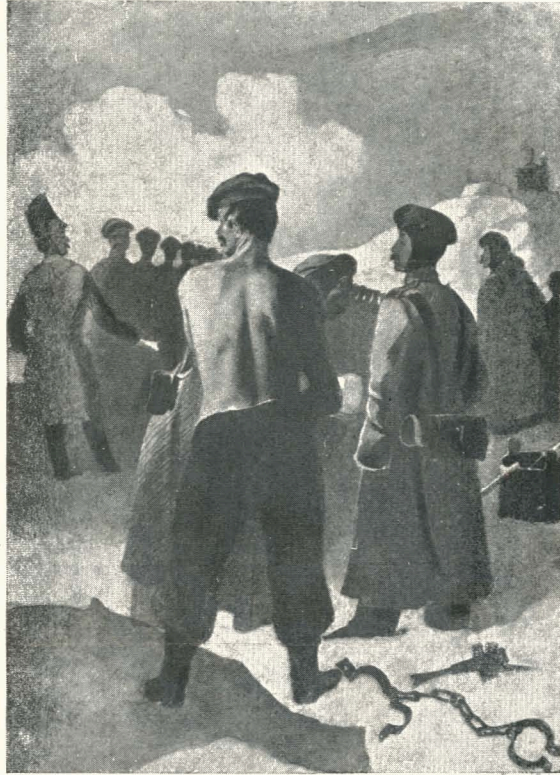
Притча про блудного сина. Сцена IV. Бістром.
Власність І. Є. Цветкова, в Москві.

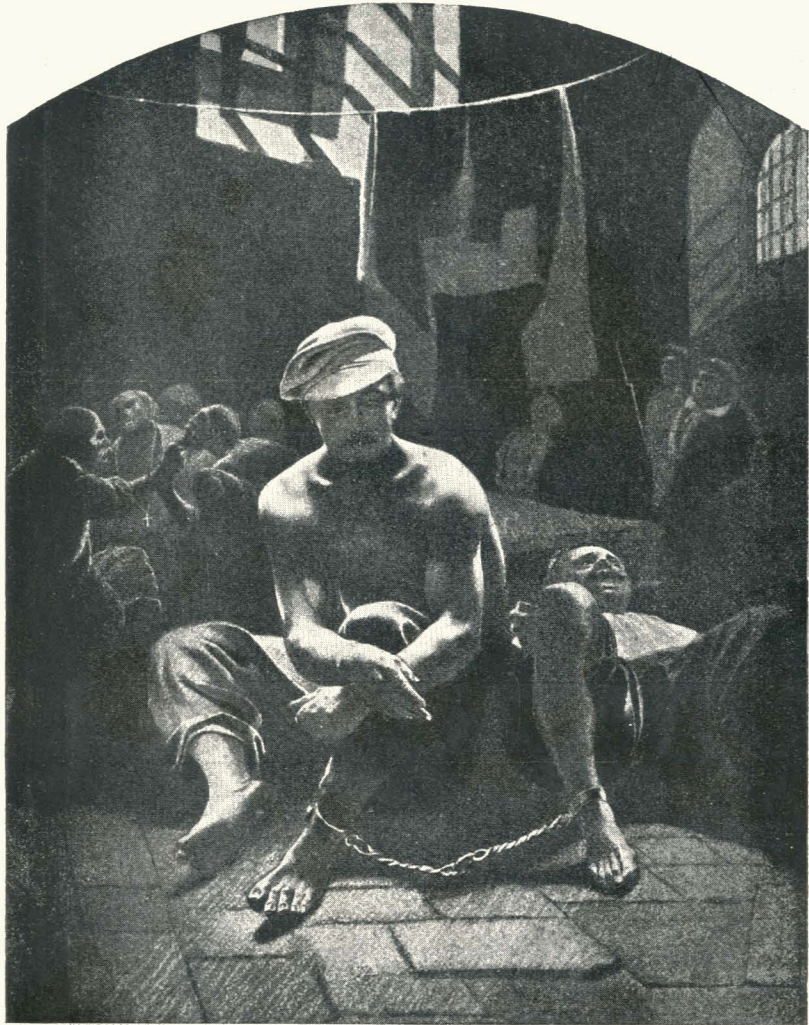
Притча про блудного сина. Сцена V. Бістром.
Власність Є. Є. Рейтерна.

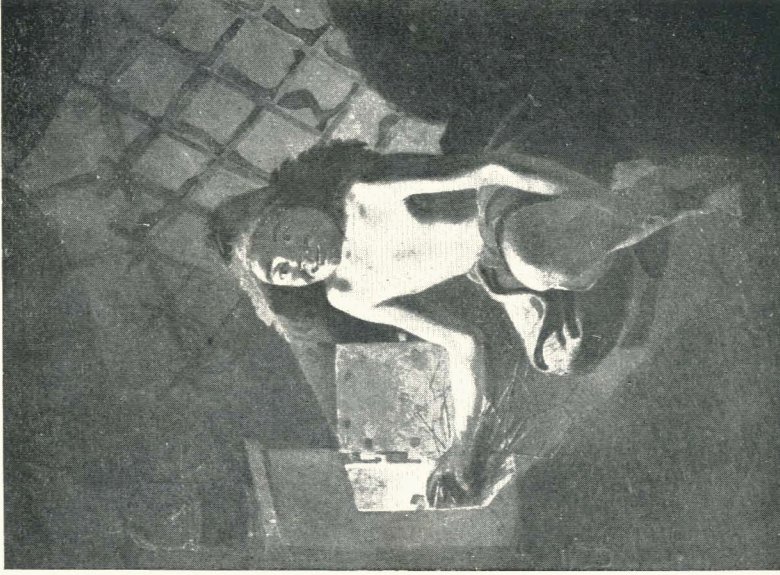
Притча про блудного сина. Сцена VI. Бістром.
Власність І. Є. Цветкова, в Москві.

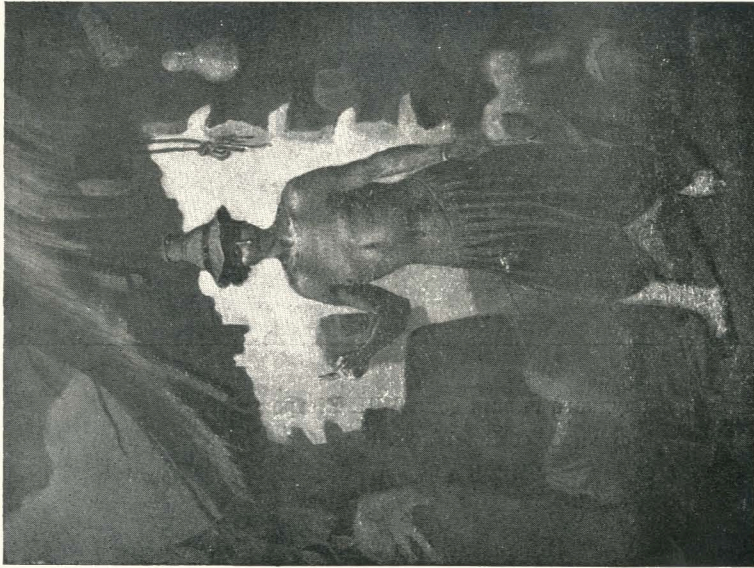
Притча про блудного сина. Сцена VII. Кара шпіцрутами. Бістром.
Власність родини С. С. Боткіна, в Петербурзі.

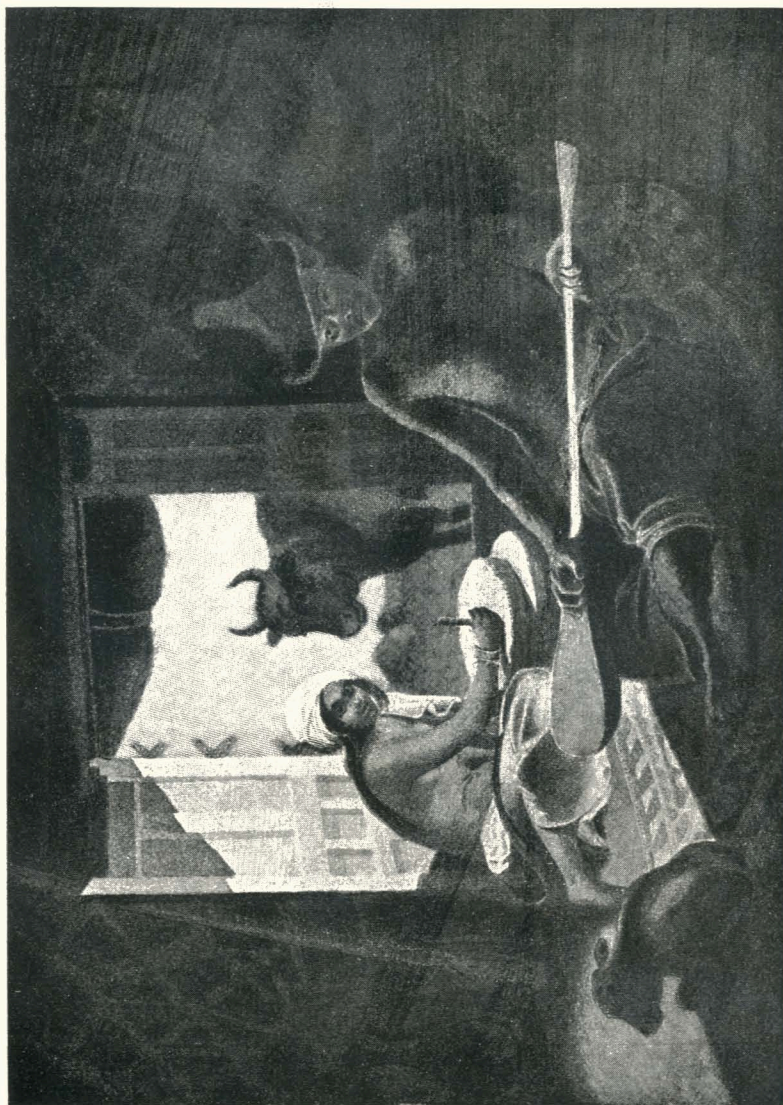
Притча про блудного сина. Сцена VIII. Бістром.
Власність родини С. С. Боткіна, в Петербурзі.

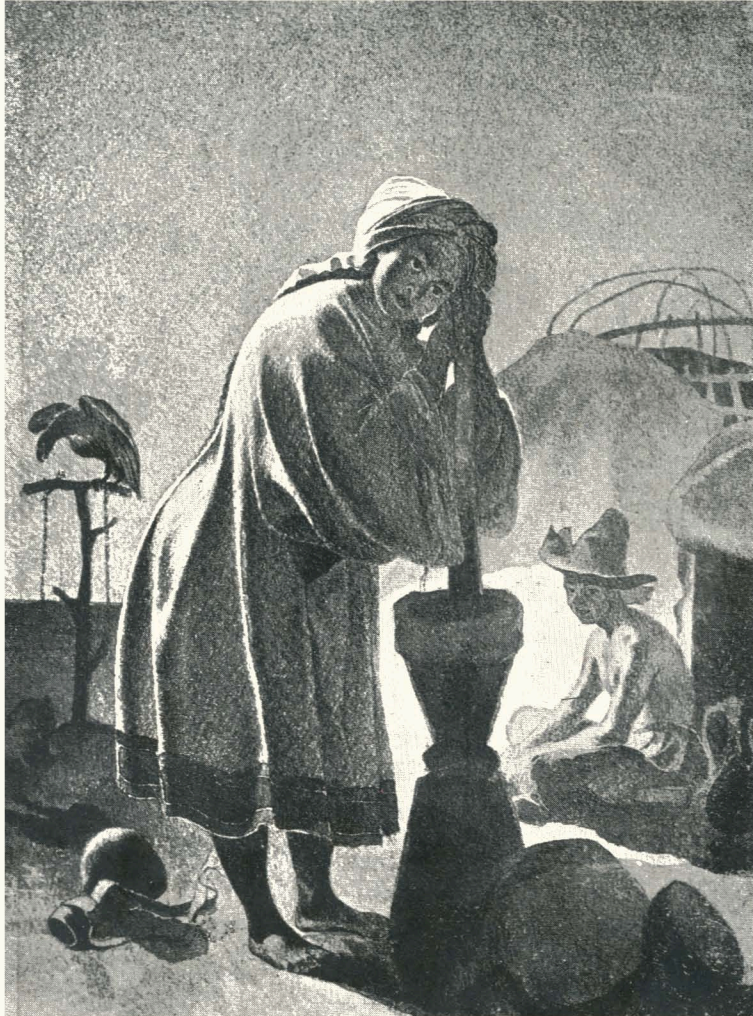
Киргизя біля груби. Сепія.
Київський музей.

У кайданах. Бістром.
Музей Тарновського.

Кыргыз грае на домрі. Сепія.
Власність Є. Є. Рейгерна.

Киргизька бе кумис. Сепія.

Власність Є. Є. Цветкова, в Москві.

Хлопець-натурник, що дримає.
Музей Тарновського.

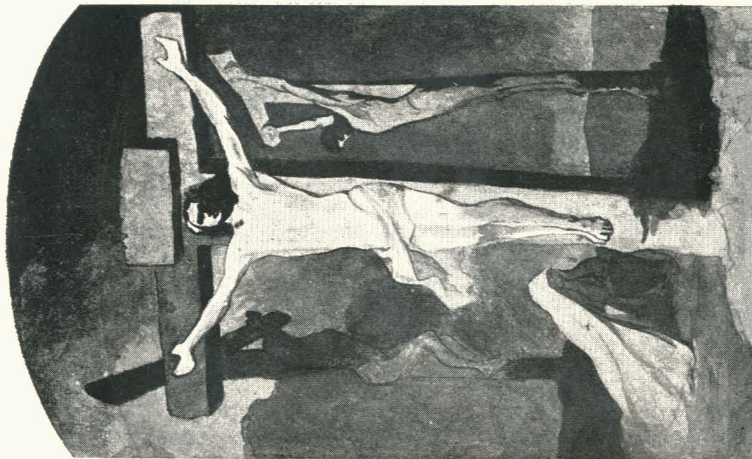
Дари в Чигрині. Сепія.
Музей Тарновського.

Л. Кочубей. Олійними фарбами.
Музей Тарновського.

Смерть Хмельницького. Нарис олівцем.
Музей Тарновського.

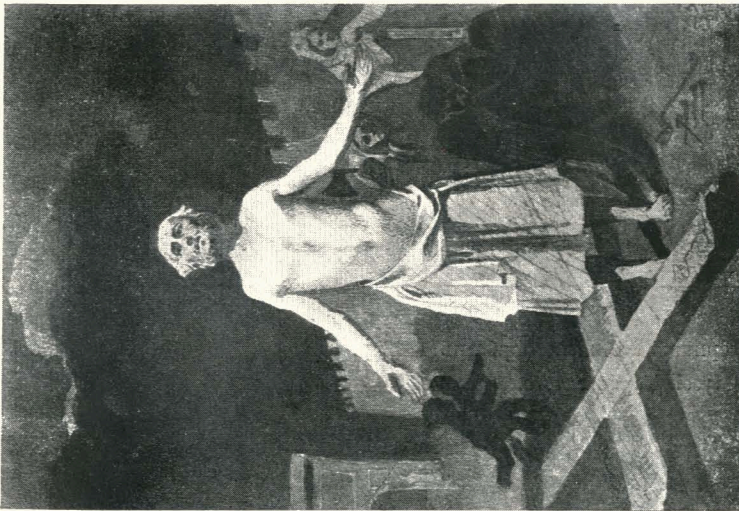
Смерть Христа. Нарис сепією.
Музей Гарновського.

Воскресіння Христова. Сепія з олівцем.
Музей Гарновського.

Ап. Петро у в'язниці. Акварель.
Музей Тарнопольського.

Ап. Андрій, Олівець.
Музей Тарнопольського.

Катерина. Олійними фарбами. 1842 р.
Музей Тарновського.

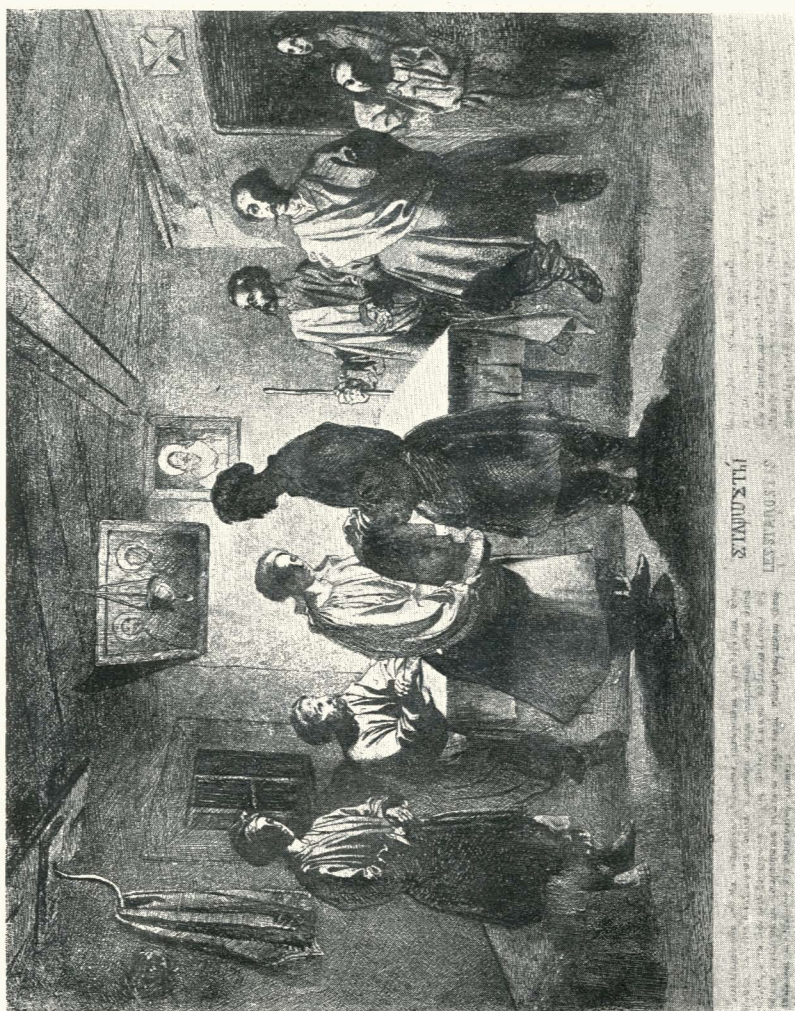
Катерина. З листа до Г. Г. Тарновського.
Музей Тарновського.

Знахарь. Малюнок для видання „Наши спсаные съ натуры“.
Музей Тарновського.

Судия рада. Офорт. 1844 р.

Старостин. Офорт. 1844 г.

Вухобитський монастир у Києві. Офорт. 1844 р.

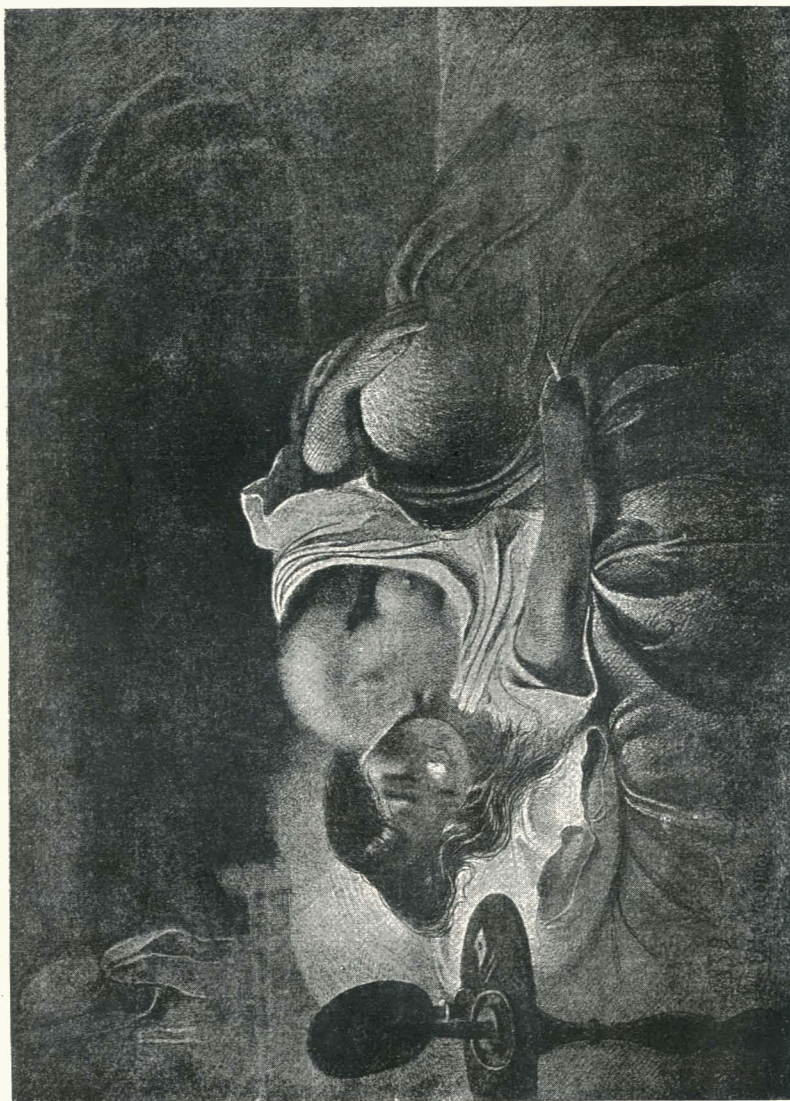
Казка. Офорт. 1844 р.

Ольдридж. Малюнок олівцем. 1858 р.
Галерея П. М. Третьякова, в Москві.

Ольдридж. Офорт. 1858 р.
З видання „Малюнки Шевченка“.

Сама собі господини в хаті. Офорт. 1859 р.

Спяща жінка. Офорт. 1860 р.

Спяща жінка. Сепія.
Музей Тарновського.

Автопортрет, Офорт, 1860 р.

Автопортрет із свічкою, Офорт, 1860 р.

Автопортрет. Офорт. 1860 г.

Графъ Хв. П. Толстой. Офортъ. 1860 г.

Хв. А. Бруинъ. Офортъ. 1860 г.

Баронъ П. К. Клотцъ. Офортъ. 1861 г.

Г. Г. Горюстраевъ. Офортъ.

